

DAKOTA

EEN UITGAVE VAN AMERIKA MAGAZINE / NR. 2 / NAJAAR 2002

VAN DITMAR

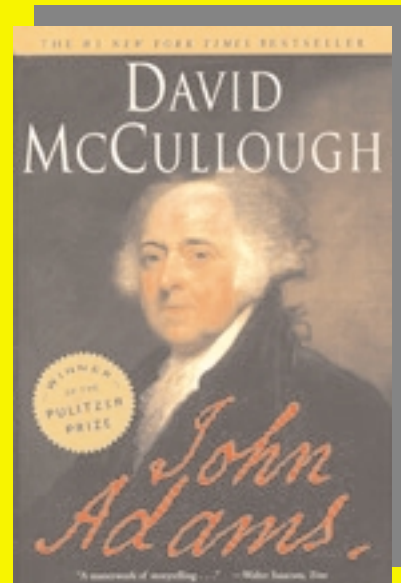
FOR EVERY MOOD A PERFECT READ

Planet Earth

Knopf gebonden

Adviesprijs €52,20

Once we used to watch space from earth. Now we can watch the earth from space. We can record the transformation of our habitat and discover beautiful and unknown places. *Planet Earth* is a collection of astonishing satellite imagery that has been gathered by the German Space Centre in collaboration with NASA.

David McCullough

John Adams

Touchstone paperback

Adviesprijs €22,95

'By far the best biography of Adams ever written... McCullough's special gift as an artist is his ability to re-create past human beings in all their fullness and all their humanity. In John and Abigail he has found characters worthy of his talent.'

The New York Review of Books

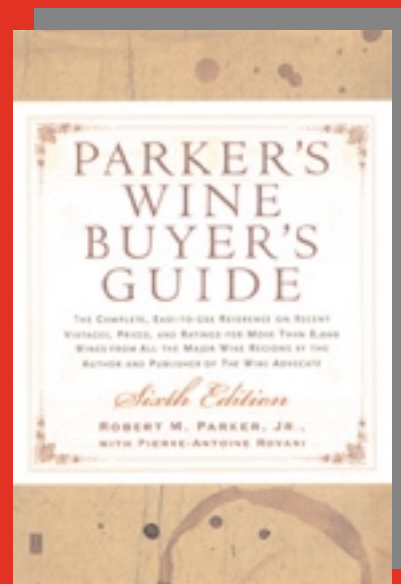
Donna Tartt

The Little Friend

Knopf gebonden

Adviesprijs €24,95

The hugely anticipated new novel by the author of *The Secret History* a best-seller around the world, and one of the most astonishing debuts in recent times. Tartt's second novel confirms her talent as a superb storyteller, sophisticated observer of human nature and keen appraiser of ethics and morality.

Robert M. Parker, Jr.

Parker's Wine Buyer's Guide

SIXTH EDITION

Fireside paperback

Adviesprijs €38,95

Thoroughly revised and updated, this sixth edition has been eagerly awaited by seasoned collectors and occasional drinkers alike. More than 8,000 wines from all the major wine-producing regions of the world.

'Robert Parker is the most followed and influential critic of French wines in the entire world.'

President Jacques Chirac of France

VERKRIJGBAAR IN DE BOEKHANDEL

I N H O U D

D A K O T A N A J A A R 2 0 0 2

-
<p>4 Voorwoord
Arendsoog, Winnetou en uw abonnementsgeld</p> <p>5 Marx had toch gelijk
De klassenstrijd speelt zich af binnen de middenklasse</p> <p>7 Klassiek boek
Hans Veldman over <i>The Vital Center</i> van Arthur M. Schlesinger Jr</p> <p>8 De emotie van Ansel Adams
Honderd jaar werd Amerika's populairste fotograaf geboren</p> <p>10 Leven onder de segregatie
De dagelijkse vernederingen in het Diepe Zuiden</p> <p>13 De Israël-lobby
Hoe een machtige lobbygroep elk serieus debat onmogelijk maakt</p> <p>17 Overpeinzingen
Door A. Lammers</p> <p>19 Het huwelijk van de Clintons
Voorpublicatie uit <i>William Jefferson Clinton, Natuurtalent</i>.</p> <p>23 Karl May's verbeelding
De blijvende invloed van een fantast</p> | <p>27 Het jaar 1932
Zeepbellen op de beurs vragen om zondebokken</p> <p>29 Boekenessay
<i>The Years of Lyndon Johnson, Part III. Master of the Senate</i>
door Robert A. Caro</p> <p>31 Boekbespreking
<i>The Paradox of American Power. Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone</i> door Joseph S. Nye Jr</p> <p>32 Boekbespreking
<i>Washington</i> door Meg Greenfield</p> <p>33 Boekbespreking
<i>Eye of the Storm - A Civil War Odyssey</i> door Robert Knox Sneden en Charles F. Bryan Jr./Nelson D. Lankford (Editors)</p> <p>34 Korte boekbesprekingen
<i>Grizzly. Moord in de bergen van Montana</i> door Frans Kotterer
<i>Voor de Vrijheid Geschapen. Flitsen uit het leven van Jan Willem Schulte Nordholt. Historicus en dichter</i> door Menno Steenhuis
<i>American Catholic. The Saints and Sinners Who Built America's Most Powerful Church</i> door Charles R. Morris
<i>The American Revolution. A History</i> door Gordon S. Wood</p> |
|--|---|
-

C O L O F O N

UITGEVER

Big Sky Productions BV
Jacob Marisstraat 82, 1058 JA, Amsterdam, Tel. 020 61 42 840

HOOFDREDACTEUR

Frans Verhagen, 020 61 42 840, redactie@amerika.nl

ADVERTENTIEVERKOOP

020 66 90 815, verkoop@amerika.nl

VORMGEVING

Antoine Hamers (Credits Media)

DRUK

Drukkerij Sint-Joris, Gent

Een abonnement op *Dakota* kost €16 per jaar (vier uitgaven). Bel voor informatie 0251-313939. *Dakota* is niet in de winkel verkrijgbaar. Losse nummers kunt u bestellen door €5 over te maken op 6943450, tnv. Big Sky Productions, Amsterdam, onder vermelding van het gewenste nummer.

D A K O T A N A J A A R 2 0 0 2

Arendsoog en uw abonnementsgeld

In mijn jeugd heb ik erg genoten van de verhalen van Arendsoog en Witte Veder. Ik heb ze de afgelopen jaren voorgelezen aan mijn kinderen. En hoewel een deel van de thematiek van de door de katholieke Malmberg uitgeverij gepubliceerde boeken op zijn minst oubollig en ongeloofwaardig overkomt (Witte Veders bekering, Arendsoogs katholieke moralisme) voldeden ze in alle opzichten aan de vereisten voor een snel en spannend jeugdboek. Bovendien gaven ze een opwindend beeld van het Wilde Westen, een beeld dat blijkbaar een generatiekloof kan overleven – al is Harry Potter populairder.

Karl May heb ik indertijd minder gelezen – ik kan me er tenminste niet veel van herinneren – maar het artikel van Sander Warmerdam over de Duitse schrijver die een heel Amerikaans landschap vol Duits-Amerikaanse karakters uit zijn duim zoog, sprak me meteen aan. Ik herkende veel elementen die ook in de Arendsoog-boeken besloten lagen. Misschien waren die boeken zelfs een direct gevolg van de invloed van May. In elk geval is en blijft het een mooi verhaal, hoe de fantast Karl May zijn miserabele leven omzette in een veel aantrekkelijker denkbeeldige wereld.

In deze tweede *Dakota* hoop ik opnieuw een aantal artikelen te hebben verzameld die door hun

diepgang of hun timing bijdragen aan de kennis van de Verenigde Staten, of die gewoon goed geschreven zijn en een genot zijn om te lezen. Ik heb de nieuwsrubriek laten vallen – ik zocht me een ongeluk op het internet en dat kunt u zelf ook.

Van de features spreekt vooral het uitdagende artikel over de Israël-lobby van Michael Lind, altijd een prikkelende auteur, me erg aan. Actueler kan het haast niet. Ook het Marx artikel van Niall Ferguson is een klein juweeltje.

De analyse die Joe Klein in zijn boek *The Natural* geeft van het huwelijk van de Clintons vond ik interessant – ik ben dan ook blij met dit voorproefje uit de Nederlandse vertaling die in oktober uitkomt bij Het Spectrum. Hillary is geen vreemde voor me. In de winter van 1994 heb ik al eens een coverstory voor *Amerika* geschreven over de First Lady, toen in de vorm van een verhaal over de ‘opkomst en ondergang van Hillary’. Ook herinner ik me nog een stukje voor *de Volkskrant* waarin ik haar omschreef als de slechtste First Lady aller tijden – het leverde veel ingezonden brieven op, de droom van iedere opiniërende schrijver. De achterbaan van de Clintons maakte daarna nog vele slingers omhoog en omlaag, maar hun relatie blijft fascinerend. En passant beschrijft Klein hoe de hervorming van de ziektekostenverzekering naar de

knoppen ging en of dat nu wel of niet haar verantwoordelijkheid was (wel, al beschermt Bill haar).

Het stuk over het leven onder segregatie in het Diepe Zuiden van het begin van de twintigste eeuw sluit aan bij het lange artikel over Greenville dat in *Amerika* staat. Chris Quispel moet gecompimenteerd worden met zijn uitstekende boek over de geschiedenis van de rassenverhoudingen in de Verenigde Staten. In Nederland heeft hij het rijk alleen.

Het eerste nummer van *Dakota* heeft gelukkig veel positieve reacties opgeleverd. Nu moet ik u vragen ‘to put your money where your mouth is’, aangezien *Amerika* niet meer zal verschijnen (zie het voorwoord daar). *Dakota* moet nu op eigen benen verder, iets wat ik wel had voorzien maar niet zo snel. Het betekent dat de acceptgiro die u ergens in de loop van het komend jaar krijgt voor *Dakota* is, zonder *Amerika*. Voor een gezond leven van *Dakota* is het nodig dat u het blad een kans geeft en dus de € 16 overmaakt die een jaarabonnement kost. Als *Dakota* u dat niet waard is, even goede vrienden. Mocht u mensen kennen die in *Dakota* zouden zijn geïnteresseerd maar het nooit hebben gezien, wij zouden u mond tot mond reclame zeer op prijs stellen. In de winkel ligt het niet en geld voor marketing ... u raadt het.

Frans Verhagen

M E D E W E R K E R S A A N D I T N U M M E R

Elke van Cassel is medewerkster van het Roosevelt Institute in Middelburg. Ze werkt aan een dissertatie over Amerikaanse tijdschriften.

Niall Ferguson is professor of Political and Financial History aan Jesus College, Oxford University.

Joe Klein is journalist van naam. Hij publiceert onder meer in *The New Yorker*, *The New Republic*, *Slate* en andere tijdschriften. Hij publiceerde de boeken *Anonymous*, *The Candidate* en *The Natural*.

Marco Cortel is historicus. Hij schrijft regelmatig over de Verenigde Staten.

A. Lammers is emeritus hoogleraar Amerikaanse Samenleving en Geschiedenis aan de Universiteit van Leiden en auteur van verscheidene boeken, het meest recent *Adieu Amerika!* (Uitgeverij Balans).

Michael Lind was lange tijd hoofdredacteur van het blad *National Interest*. Zijn meest recente boek was *The Radical Center, The Future of American Politics*. Hij is momenteel een fellow bij de New America Foundation.

John Steele Gordon is columnist voor *American Heritage*.

Chris Quispel is universitair docent geschiedenis aan de Universiteit van Leiden. Zijn meest recente boek is *Hardnekkig Wantrouwen*.

Rutger Vahl is freelance journalist.

Hans Veldman is historicus. Hij werkt momenteel aan zijn dissertatie.

Frans Verhagen is jurist. Hij studeerde af in rechten en sociologie, en haalde een MIA (Master of International Relations) aan Columbia University in New York. Van 1982 tot 1989 was hij correspondent in Washington DC.

Sander Warmerdam studeerde Amerikanistiek en is nu redacteur buitenland van Radio 1.

Coverfoto's: Op de cover staat een tekening uit de fantastische verzameling die James Audubon in de negentiende eeuw maakte, de American Eagle uit zijn *Birds of America*.

Marx had toch gelijk

De zeepbeleconomie van de afgelopen tien jaar heeft een verbluffende verschuiving van rijkdom tweegebracht van de ene klasse naar de andere: niet van de werkende klasse naar de bourgeoisie, maar van één deel van de middenklasse naar een ander deel. Om precies te zijn, van de sucker class naar de CEO-cratie. De klassenstrijd leeft!

TEKST NIAL FERGUSON

Op business schools behoort *Het Kapitaal* van Karl Marx niet direct tot het standaard leesvoer. Ook zullen er niet veel president-directeuren zijn die iets kunnen citeren uit *Het Communistisch Manifest*. Toch zijn er tijden dat zelfs de meest gepassioneerde verdedigers van het kapitalisme (en daar reken ik mezelf ook toe) er goed aan doen kennis te nemen van de bebaarde Cassandra. Tijden zoals nu: de ergste *bear market* sinds de Grote Depressie – hoewel Marx zelf waarschijnlijk had gesproken over een ‘crisis in het kapitalisme’.

Als profeet was Marx natuurlijk een totale mislukking. Hij was ook een verrader van zijn klasse, door als typische negentiende eeuwse bourgeois de kant te kiezen van het proletariaat. Zijn socialistische utopia bleek een corrupte tirannie, die het bezit van de middenklasse onteigende ter verrijking van een nieuwe klasse van apparatchiks.

Toch zijn veel van de inzichten van Karl Marx nog immer verhelderend. Vanuit zijn schuttersputje in de Reading Room van de British Library, geïnspireerd door een idiosyncratische mengeling van Duits idealisme en Britse politieke economie, had Marx in één opzicht absoluut gelijk. Achter de zeepbellen en crises van het kapitalistische systeem ligt een klassenstrijd en die strijd is de sleutel tot hedendaagse politiek.

Enige reflectie over de huidige crisis van het kapitalisme zal tonen dat

dit geen overdreven stelling is. Niet dat de klassenstrijd van vandaag veel lijkt op die in Marx' dagen. Het huidige conflict is niet tussen graaiende fabrikseigenaren en de uitgebuite werkende klasse. Het is een conflict binnen de bourgeoisie – een klasse die aanmerkelijk is gegroeid sinds de dagen van Marx.

TOENAME VAN ONGELIJKHEID

Laat ik beginnen met een snelle cursus *Het Kapitaal*. Het is lang, omslachtig en cryptisch en het mag gelden als een van de meest onleesbare boeken aller tijden. Een groot

tische regime'. Met andere woorden: grotere ongelijkheid en globalisering.

Deze eigenschappen zijn echter precies wat het kapitalisme zo crisisgevoelig maakt. De periodieke opdoanders, zo hoopte Marx, waren de eerste schokken die een gewelddadige ineenstorting aankondigden. Vergeet u Marx' voorspelling dat kapitalisme zou worden opgevolgd door socialisme, waarin alle eigendom zou worden herverdeeld naar de behoefte van de arbeiders. Waar het om gaat is dat veel van de problemen die hij in het kapitalisme van de negentiende eeuw vaststelde, vandaag

spreken de cijfers voor zich. De Dow Jones-index is 26 procent gedaald sinds de top in januari 2000. Slechts een paar maanden voor die piek, publiceerden een stel notoire bellenblazers een boek dat voorspelde dat de Dow Jones in de nabije toekomst de 36.000 zou halen. Als u naïef genoeg was om hun aanbevelingen te geloven dan had u een voor inflatie gecorrigeerd jaarlijks rendement gehaald van min elf procent.

DALENDE CONSUMPTIE

Zeker, een nieuwe Grote Depressie is het niet: tussen 1929 en 1932 daalde de Dow Jones met 89 procent. Evenmin kunnen we zeggen dat de Verenigde Staten nu een ineenstorting-Japanse-stijl doormaakt: tussen december 1989 en juli 1992 daalde de Nikkei 225 met bijna 60 procent. Niettemin is het een feit dat op een zeker punt afgelopen juli de Standard & Poor Total Return Index meer dan 46 procent onder zijn piek lag. En ook de Nasdaq ligt nog steeds zeven-tig procent onder zijn hoogtepunt.

De macro-economische gevolgen hiervan zijn nog niet te voorzien. De voorzitter van de Council of Economic Advisers van president Bush, Glenn Hubbard, schatte in juli dat de daling in Amerikaanse aandelenkoersen de economische groei in 2003 met 0,7 procent zou kunnen remmen. De werkloosheid in de VS is al gestegen van 4 tot bijna 6 procent. Consumentenverkoop daalden in de eerste helft van 2002.

In elk geval is het moeilijk te geloven dat Amerikaanse consumenten in staat zullen zijn de absurd lage spaarpercentages aan te houden ■

Veel van de problemen van het kapitalisme die Marx vaststelde, zijn opnieuw zichtbaar

deel ervan probeert aan te tonen dat arbeid de bron is van alle toegevoegde waarde. Slaat u dat maar over. De essentie is hoofdstuk 32, in deel VIII van Deel 1, waar Marx betoogt dat de geschiedenis van het kapitalisme de geschiedenis is van onteigening en de concentratie van rijkdom – dat wil zeggen, de bronnen van de productie – in de handen van een steeds kleiner wordende minderheid.

Voor Marx is de meest kenmerkende karakteristiek van het kapitalisme in zijn eigen tijd ‘de centralisatie van kapitaal’, ‘de onteigening van de grote massa van de mensen door een paar uitbuiters’ en ‘de verstriking van iedereen in het net van de wereldmarkt, en daarmee, het internationale karakter van het kapitalis-

me opnieuw zichtbaar zijn. De afgelopen twintig jaar is de ongelijkheid in de meest belangrijke kapitalistische economie, die van de Verenigde Staten, significant toegenomen.

In 1981 bezat de top één procent van de huishoudens een kwart van de Amerikaanse rijkdom; aan het einde van de jaren negentig bezat dat ene procent meer dan 38 procent, meer dan ooit sinds de jaren twintig. Tegelijk zijn de wereldmarkten van grondstoffen, arbeid en kapitaal meer geïntegreerd geraakt: de schaal van de internationale kapitaalstromen lijken nu op het eerste tijdperk van globalisering aan het einde van de negentiende eeuw.

Voor wat betreft de crisisgevoeligheid van ons eigen kapitalisme

die we kennen sinds het midden van de jaren tachtig. Tegen 2000 waren de netto privéspaargelden gedaald van een lange termijn gemiddelde van tussen de 9 en de 12 procent van het nationaal product tot minder dan 4 procent. Dit was een van de verborgen motoren van de *boom*. Maar nu tot de Amerikanen doordringt dat ze van hun investeringen tussen een kwart en driekwart hebben verloren, zullen ze wel weer meer gaan sparen. En dat betekent dat de consumptie zal gaan dalen.

De wereldwijde implicaties van een vertraging in de Amerikaanse economie zijn alarmerend. Een ander aspect van de *bubble* was de bereidheid van buitenlandse investeerders om geld naar de VS te brengen, daarmee een enorm betalingstekort financierend. Deze buitenlandse investeerders worden nu geconfronteerd met flinke verliezen. En ze moeten zich ook zorgen maken over de daling van de waarde van dollar. Als de jaren tachtig iets geleerd hebben, dan is het dat de dollar snel en diep kan vallen als de buitenlandse investeerders hun bezittingen te gelde maken. Dat leidt tot dalende Amerikaanse importen en verdere schade voor de rest van de wereld.

ZOMERUITVERKOOP

Niet dat u zich direct moet voorbereiden op de doodstrijd van het kapitalisme. Ik was in New York tijdens de ergste week van de zomeruitverkoop van aandelen en had een geruststellende lijst van redenen om de moed erin te houden. Allereerst heeft de aandelenmarkt niet meer gedaan dan terugkeren naar het midden van 1997, toen Alan Greenspan de uitdrukking '*irrational exuberance*' leven in blies. Iedereen was het stiekem met hem eens, dus niemand kan erg verbaasd zijn.

Ten tweede hebben we, anders dan in de jaren zeventig, geen last van inflatie. De jaarlijkse consumenten-inflatie in de VS is nauwelijks één procent. De rentestand die de Centrale Bank controleert, ligt onder de twee procent, het laagste niveau in veertig jaar en een zegen voor leners.

Ten derde verkeert de Amerikaanse

financiële sector in veel betere conditie dan zijn Japanse tegenhanger in de jaren tachtig. Op de balans van Amerikaanse banken staan minder waardeloze bezittingen en slechte schulden. Een vriend in New York vertelde me dat hij, na een van de slechtste dagen in de recente geschiedenis van de aandelenmarkt, net voor tientallen miljoenen dollars aandelen had gekocht van Amerikaanse banken. Bovenal is de Federal Reserve niet de Bank of Japan. Pas in juli 1991, meer dan achttien maanden na het begin van de duikvlucht van de Nikkei, begon de Japanse centrale bank de rentestanden te verlagen. De voorzitter van de Fed was een stuk sneller.

Rustig aan dus, van de recessie heeft u nauwelijks iets gemerkt. De groei voor dit jaar zou nog steeds 3,5 procent moeten halen. Dit is het soort van crisis waar de Argentijnen van dromen. Maar u hoeft niet in een nieuwe Grote Depressie te geloven om een neo-Marxistische visie te ontwikkelen op de huidige crisis. Want er kan geen twijfel over bestaan dat de zeepbeconomie een verbluffende verschuiving van rijkdom heeft meegebracht van de ene klasse naar de andere: niet van de werkende klasse naar de bourgeoisie, maar van één deel van de middenklasse naar een ander deel. Van de *sucker class* naar de CEO-cratie.

De *sucker class* is omvangrijk. Meer dan de helft van de Amerikaanse huishoudens bezit nu aandelen; in 1987 was dit een kwart. Veel van deze uitbreiding vond plaats tussen 1997 en 2000. Dat betekent dat een flink deel van de Amerikaanse gezinnen aandelen heeft gekocht op of dichtbij de top van de markt. Hun portefeuilles zijn nu aanmerkelijk minder waard dan hun investering.

MENIGTE VAN INSIDERS

Degenen die van de zeepbel hebben geprofiteerd, behoren tot de CEO-cratie, mensen als Andrew Fastow, die financieel-president was van Enron, en Bernie Ebbers, de voormalige president directeur van WorldCom. Maar de CEO-cratie omvat niet allen de top-functionarissen van

de gevallen ondernemingen, maar de hele menigte van *insiders* die genoeg wist om hun aandelen en opties te verkopen voor de bel uiteen spatte.

Bij zijn getuigenis voor het Banking Committee van de Senaat, in juli, verschaftte Alan Greenspan een handige lijst met de leden van deze klasse: 'juristen, interne en externe auditors, raden van bestuur, analisten op Wall Street, bureau's die beoordelingen geven en grote institutionele aandelenbezitters.'

Met iedere nieuwe onthulling van fraude en gekookte boeken, wordt de omvang en aard van deze enorme onteigening van de *suckers* door de CEO's duidelijker. De sleutel hierin waren aandelenopties, die tegelijkertijd de functionarissen aanspoorden om de koersen met alle middelen op te jagen, legaal en illegaal, en laag in de boeken te zetten wat in feite beloningen waren. Hieraan gerelateerd waren de lakse regels voor *auditing* en accountants, waardoor bedrijven als Arthur Andersen werden aangeemoedigd om de boeken te masseren in ruil voor de belofte van vette vergoedingen. En we moeten niet de pseudo-onafhankelijkheid vergeten van de Raden van Commissarissen.

GESTOKEN DEK

Marx zou de intieme banden tussen de CEO-cratie en de regering Bush op hun waarde geschat hebben. Dit is waarlijk een van die momenten in de geschiedenis dat de hechte band tussen economische belangen en beleid wordt blootgelegd. Neem het geval van George Bush en Harken Energy Corporation. Harken verkocht een divisie in Hawaï, Aloha Petroleum, aan een groep Harken-*insiders*, voor twaalf miljoen dollar, een bedrag dat het in zijn geheel boekte als inkomsten – ook al was tien miljoen ervan simpelweg een schuldverklaring van Harken aan zichzelf. Drie maanden voordat de jaarrekeningen van Harken openbaar werden, verkocht George Bush 212.140 van zijn aandelen, voor een nettowinst van 849.000 dollar. Als de ware omvang van Harkens verliezen eerder bekend was geweest, had hij er heel wat minder voor gekregen.

Toen hij daarover in juli werd gevraagd, antwoordde Bush: 'Er was een oprecht verschil van mening ... Soms zijn dingen niet helemaal zo zwart-wit als het aankomt op boekhoudprocedures.'

Dat is zeker waar als de boekhouders Arthur Andersen heten. Maar voor de Amerikaanse waakhond, de Securities and Exchange Commission, was deze deal helemaal in orde. In de woorden van de econoom Paul Krugman: 'De huidige crisis in het Amerikaanse kapitalisme ... heeft te maken met de manier waarop het dek is gestoken ten behoeve van de insiders.'

De crisis in het Amerikaanse kapitalisme is daarom meer sociaal dan economisch, meer moreel dan materieel. Het is niet zo dat de Amerikaanse economie op het punt staat in een jaren-dertig stijl *slump* te storten. We hebben genoeg van het verleden geleerd om niet de fiscale en monetaire beleidsfouten te herhalen waardoor een recessie en depressie werd (hoewel je na de recente beslissingen van de regering Bush over het verhogen van tarieven op staal en het subsidiëren van de landbouw, dat niet kunt zeggen over handelsbeleid).

Het is de sociale structuur van het Amerikaanse kapitalisme die onze aandacht behoeft. Je hoeft geen Marxist te zijn om te zien dat er iets mis is. Sterker, het zouden juist de meest fervent gelovigen in het kapitalisme moeten zijn die aandringen op een *shake-up*. Zoals Marx gezegd zou kunnen hebben als hij de juiste kant had gekozen in de klassenoorlog: een verenigde bourgeoisie raakt nooit verdeeld. Maar precies op dit moment is de Amerikaanse middenklasse verdeeld in ongelijke delen tussen *suckers* en CEO's. En de geschiedenis doet vermoeden dat als de *suckers* terugslaan, ze veelal striktere reguleringen eisen dan goed is voor het kapitalisme zelf.

Uiteindelijk was Marx zelf ooit een weinig gelukkige daghandelaar, wiens dromen om 'een slag [te slaan] op de Stock Exchange' in de jaren zestig van de negentiende eeuw, nergens toe leidden. En kijk naar de wraak die hij nam op het kapitalisme. ■

Arthur M. Schlesinger, jr. is tegenwoordig niet meer de enige bekende Amerikaanse historicus, maar hij is al heel lang een beroemdheid. Van *A Thousand Days. John F. Kennedy in the White House* (1965) werden wereldwijd meer dan honderdduizend exemplaren verkocht en zijn in de jaren vijftig gepubliceerde trilogie over de New Deal geldt nog steeds als een van de standaardwerken over het presidentschap van Franklin Delano Roosevelt. Behalve als hofhistoricus van de Kennedy's en Franklin Roosevelt, staat Schlesinger vooral bekend als een *liberal*, een progressief. In zijn publicaties benadrukte hij het belang van een regulerende overheid en met *The Vital Center* legde hij in 1949 de ideologische grondslag onder het twintigste eeuwse Amerikaanse progressieve denken.

'The vital center' is ondertussen als term sterk ingeburgerd en niet meer weg te denken uit het politieke discours. Zowel Republikeinen als Democraten gebruiken de uitdrukking als ze willen aangeven dat een politiek voorstel niet ideologisch bepaald is, maar een politieke consensus weerspiegelt. Vooral Bill Clinton gebruikte de term opvallend veel. Als geen ander presenteerde hij zich als een kandidaat van het midden en voerde een presidentieel beleid dat gebaseerd was op consensusdenken en niet primair op het streven naar een sociale verandering - in elk geval niet als die omstreden was.

Schlesingers boek kwam indertijd niet uit de lucht vallen. Hij schreef het na de Tweede Wereldoorlog duidelijk als een handboek voor de Democratische Partij, waarvan de *liberals* na de dood van Roosevelt in 1945 stuurloos rondrobbelden, zoekend naar een nieuwe weg. Toen de Koude Oorlog losbarstte, bleek het Amerikaanse politieke midden verdeeld over de vraag of Amerikaanse communisten en socialisten te vertrouwen waren en *liberals* wel of niet met hen samen moesten werken. Volgens Schlesinger, die op dat moment een prominente rol vervulde in een Amerikaanse werkgroep van progressieve Democraten, de Americans for Democratic Action (ADA), was een flirt met extreem-links uit den boze. Het Amerikaanse *liberalism*, schreef hij in het voorwoord, had zich aangepast aan de moderne tijd, en 'has been fundamentally reshaped by the hope of the New Deal, by the exposure of the Soviet Union, and by the deepening of our knowledge of man. The consequence of this historical re-education has been an unconditional rejection of totalitarianism and a reassertion of the ultimate integrity of the individual. This

The Vital Center

Arthur M. Schlesinger Jr.
Gepubliceerd in 1949

TEKST HANS VELDMAN

awakening constitutes the unique experience and fundamental faith of contemporary liberalism'.

Schlesinger had goede reden een boek als *The Vital Center* te schrijven. Hij van menig dat president Harry S. Truman weinig openstond voor de ideeën van ADA. Prominente leden van de organisatie als Eleanor Roosevelt, Leon Keyserling, John Kenneth Galbraith, Walter Reuther en Reinhold Niebuhr vonden dat Truman de erfenis van Roosevelt verkanselde. Op het terrein van de binnenlandse politiek had Truman knallende conflicten met de Amerikaanse vakbonden en in zijn buitenlandse beleid leek hij, anders dan Roosevelt, niet opgewassen tegen Stalin. Amerika schoof onder Truman op naar rechts en menig Democraat kon zich daar moeilijk vinden.

Voor *liberals* kwam *The Vital Center* daarom als geroepen (Schlesinger had altijd een fijne neus voor de timing van zijn publicaties). Alsof het de gewoonste zaak van de wereld was, verhiel Schlesinger het gemeenschappelijke raakvlak van alle politieke ideologieën tot norm voor de ontwikkeling van de Amerikaanse democratie. Hij riep Amerikanen op zich teweeg te stellen tegen elk links- of rechts-extremisme en presenteerde een doorwrochte argumentatie waarom zijn landgenoten geen alliantie aan mochten gaan met communisten, socialisten en evenmin met reactionairen. Volgens Schlesinger moesten progressief-voelende lieden en utopistische hemelbestormers leren erkennen dat het politieke compromis het wezenlijke karakter vormde van het democratisch kapitalisme. Binnen die democratische kaders mochten zich grote sociale conflicten voordoen, maar niet in zo'n mate dat de fundamenten van de Amerikaanse democratie onder druk kwamen te staan.

Amerikaanse progressieven onderschreven in grote lijnen Schlesingers oproep tot realisme en gematigdheid. Hij bood hen in 1949 een oplossing voor twee dilemma's. Niet alleen verschaftte hij de erfgenamen van Roosevelt's New Deal een legitimering van hun bestaan, het boek kwam ook tegemoet aan de tweestrijd binnen de ADA over de vraag of progressieven binnen de Democratische Partij moesten werken of invloed moesten uitoefenen via een onafhankelijke organisatie als de ADA.

In *The Vital Center* gaf Schlesinger aan dat de *liberals* de Democraten moesten steunen, ook al deed president Truman nu niet direct wat zij het liefst zagen gebeuren. *Liberals* die actief wilden zijn in de Democratische Partij, waren volgens Schlesinger 'administrators and doers'. *Liberals* die ideologisch bleven navelstaren en in een onafhankelijk club een polemieek over de betekenis en inhoud van de ideologie wilden voeren, waren volgens hem 'sentimentalists and utopians'. De belangrijke waarde van het boek is dan ook vooral dat het voorzag in een in 1949 manifeste behoefte. De Amerikaanse *liberals* waren in de naoorlogse jaren verward over de teloorgang van het 'popular-front' en teleurgesteld over de schaduwzijden van het communisme en Stalins optreden in Oost-Europa. Ze wisten niet goed wat de volgende stap moest zijn.

Na 1949 heeft Schlesinger menigmaal erkend er trots op te zijn dat de term een vast onderdeel ging uitmaken van de Amerikaanse politieke cultuur. Toch gaf hij aan dat zijn boek nadien ook vaak verkeerd gebruikt is. Met het 'vitale centrum' had hij een soort plek voor ogen, waar links en rechts levendig met elkaar discussieerden. Hij streefde zeker niet de vlakke politieke consensuscultuur na die zich sindsdien van het Amerikaanse politieke leven meester heeft gemaakt. Politieke consensus zonder meer is volgens Schlesinger de hond in de pot, slecht voor de democratische ontwikkeling.

Maar vanuit de publicatiedatum gezien op de korte termijn, droeg Schlesinger met *The Vital Center* ook meteen bij aan een eenwording in de Amerikaanse politiek, een afstand nemen van radicalisme. Hij zorgde er mede voor dat onder presidenten als Kennedy en Johnson het progressieve beleid gevoerd kon worden dat de basis legde voor de Amerikaanse variant van de verzorgingsstaat, hoe onvolkomen ook. En hoewel sinds de jaren tachtig *liberalism* en progressief denken aan populariteit hebben ingeboet, verkoopt *The Vital Center* nog steeds goed, niet alleen als boek, maar ook als concept. ■

De emotie van Ansel Adams

De landschapsfoto's van Ansel Adams speelden een belangrijke rol in de Amerikaanse bewustwording dat hun fantastische natuur beschermd moest worden. De rondreizende tentoonstelling ter gelegenheid van Adams' honderdste geboortedag is dit najaar in Berlijn te zien.

TEKST RUTGER VAHL

Geen fotograaf heeft meer het beeld van de Sierra Nevada bepaald dan Ansel Adams (1902-1984). Zijn epische foto's van Yosemite National Park, de Grand Tetons, Monument Valley en de Grand Canyon zijn wereldbekend. Adams' berglandschappen, kliffen, donderwolken en rotspar-tijen doen duizelen, schrikken soms af, maar slaapverwekkend zijn ze nooit. Nog steeds heeft zijn werk verklaarde voor- en tegenstanders, zoals dat ook al tijdens zijn leven het geval was. Adams was populair en geliefd bij het publiek, maar werd verguisd door collega's die hem antisociaal vonden en zijn werk als irrelevant van de hand wezen.

Achttien jaar na zijn dood is Adams de bekendste en best verkopende Amerikaanse fotograaf. Zijn foto's sieren een onstuitbare stroom posters, kalenders, boeken en screen-savers. De Ansel Adams Trust verkoopt jaarlijks een half miljoen producten: een commercieel succes waarvoor de fotograaf met een uitgekende marketingstrategie zelf de basis legde. Adams dankt zijn faam vooral aan de foto's die hij maakte in de beginjaren van zijn lange carrière. Daarna verwierf hij vooral bekendheid als natuurbeschermer, schrijver van fotografie(hand)boeken en docent. Ter gelegenheid van zijn honderdste geboortedag belicht een overzichtstentoonstelling hem vooral als kunstenaar. Adams streefde naar technische perfectie en hij had een ongekend gevoel voor het juiste licht.

Ansel Easton Adams werd in 1902 geboren in San Francisco. Als getalenteerd pianist twijfelde hij lang over een carrière in de muziek. Een vakantie met zijn ouders in Yosemite Valley, in 1916, stuurde zijn leven echter een andere kant op. Overweldigd door het indrukwekkende landschap maakte hij er zijn eerste foto's. Deze ervaring bleek goed voor een levenslange liefde voor de Sierra Nevada, de bergketen in het oosten van Californië. Bovendien zette het hem op het spoor van de fotografie.

In 1920 werd hij lid van de Sierra Club, de organisatie die zich onder leiding van naturalist John Muir had

systeem', een complexe methode waarmee hij, met behulp van een lichtmeter, nauwkeurig kon bepalen welke grijstinten er op een zwartwit-foto te zien zouden zijn.

FOTOGRAFIE ALS KUNST

In 1927 ontmoette Adams de verzekeringsmagnaat Albert M. Bender. Bender stimuleerde hem een aantal van zijn foto's te publiceren onder de titel *Parmelian Prints of the High Sierra*. Een van de foto's was 'Monolith, The Face of Half Dome'. Hiermee wist hij de aandacht op zich te vestigen. Na een ontmoeting met de New Yorkse fotograaf Paul Strand, in

de mode was. Zijn vriendschap met fotograaf en kunsthandelaar Alfred Stieglitz leverde Adams in 1936 zijn eerste grote expositie op in New York. In San Francisco opende hij hetzelfde jaar The Ansel Adams Gallery. Zijn doel: hij wilde de 'Stieglitz van Bay Area' worden.

BLIJVEND BUITENBEENTJE

Door zijn lidmaatschap van f/64 was Adams opgenomen in de kringen van toonaangevende fotografen van zijn tijd. Zijn handboek uit 1935, *Making a photograph*, verkocht goed en geldt nog steeds als standaardwerk. Ook buiten kringen van vakbroeders begon zijn ster te rijzen. Onder fotografen bleef hij evenwel een buitenbeentje. Van alle grote fotografen die in de jaren twintig opkwamen – Alvarez-Bravo, Brandt, Brassai, Cartier-Bresson, Evans – was Adams de enige die de landschapsfotografie tot hoofdthema maakte. Zijn werk, waaraan alle modernistische trends van de tijd voorbijgingen, kon niet alleen op bijval rekenen maar riep ook weerstand op.

Terwijl om hem heen de Depressie huishield, de wereld in oorlog raakte en daarna in twee blokken uiteenviel, bleef Adams rotsen, bergtoppen en maanbeschenen meertjes fotograferen. Zijn ogenschijnlijke gebrek aan engagement werd bekritiseerd door de invloedrijke documentaire fotografen van die tijd. Zij vonden dat fotografie vooral sociale misstanden in beeld moest brengen. Henri Cartier-Bresson kon het in 1952 nog steeds niet geloven: 'Nu, op dit moment, in deze crisis, met een wereld die misschien ten onder gaat – een landschap fotograferen!'

De foto's van Ansel Adams ontstonden om louter creatieve, niet om politieke redenen

opgeworpen als beschermer van het 600 kilometer lange berggebied.

Zijn eerste foto's publiceerde hij in 1922 in het verenigingsblad. In de zomermaanden, als de Sierra Clubleden lange wandeltochten maakten, volgde Adams hen als officiële fotograaf. Zo leerde hij Yosemite, Sequoia, Mount Rainier en Glacier National Park kennen, gebieden waarnaar hij tot aan zijn dood jaarlijks zou terugkeren.

Als autodidact ontwikkelde Adams al in de jaren twintig zijn concept van 'visualisatie'. Een foto wordt niet genomen, stelde hij, maar zorgvuldig geconstrueerd. De fotograaf moet de opname al op zijn netvlies hebben vóór hij afdrukt. Later zou Adams deze visie uitwerken in zijn 'zone-

1930, koos Adams definitief voor de fotografie. Strand liet hem enkele van zijn negatieven zien, die Adams ervan overtuigden dat fotografie als kunstvorm op zichzelf kon staan.

Binnen vijf jaar ontwikkelde hij zich tot een van de belangrijkste fotografen van zijn tijd. Hij was mede-oprichter van de groep f/64, vernoemd naar het kleinste diafragma op een camera waarmee de grootste scherptediepte kon worden gerealiseerd. De groep f/64, met onder andere Edward Weston, William Van Dyke en Imogen Cunningham, had niet zozeer een thematische verwantschap maar kenmerkte zich door een uiterst realistische, glasheldere fotografie. De groep zette zich af tegen de overgestileerde fotostijl die toen in

Deze kritiek ging voorbij aan de ware beweegredenen van Adams. Hoewel hij zich prettiger voelde op een bergtop dan in een achterbuurt was hij niet blind voor de problemen van zijn tijd. In navolging van de geëngageerde fotografe Dorothea Lange bezocht hij in 1943 het kamp Manzanar, waar Japanse Amerikanen na de aanval op Pearl Harbor waren geïnterneerd. De omstandigheden in het kamp waren moeilijk. Waar Lange de geïnterneerden vooral portretteerde in hun ellende, liet Adams zien dat de kampbewoners net zo Amerikaans waren als hun andere landgenoten en dat zij, ondanks alles, hun waardigheid probeerden te behouden. Kritiek klonk wel door in de tekst van *Born free and equal*, het boek over Manzanar, maar niet in de foto's. Daarnaast kon hij het niet laten het indrukwekkende woestijnlandschap rondom Manzanar te vereeuwigen. Het resulteerde in wat volgens velen zijn mooiste foto is, 'Mount Williamson, Sierra Nevada', uit 1945.

Deze benadering is typerend voor Ansel Adams en wat hij met zijn foto's wilde bereiken. Fotografie moest niet de negatieve kanten van het menselijke bestaan uitlichten, maar het mooie en verhevene. Alles draaide voor hem om schoonheid en esthetiek. Juist in moeilijke tijden geven deze kracht en moraal om door te gaan, was zijn overtuiging. Aan Dorothea Lange schreef hij: 'I resent being manipulated into a politico-social formula of thought and existence... Is there no way photography can be used to suggest a better life – not just to stress the unfortunate aspects of existence?' Voor Adams was er niets mooier en esthetischer, en had niets meer eeuwigheidswaarde dan de bergen van de Sierra Nevada. De wildernis als kunst en 'art is the affirmation of life', schreef hij.

NATUURBESCHERMER

Tijdens de oorlog vervulde Adams zijn dienstplicht door les te geven aan militairen. De foto's uit deze periode, zijn meest productieve als fotograaf, benadrukken vooral de heroiek van het Amerikaanse land-

schap. Het zijn epische, voor sommigen wat pompeuze beelden. Het lyrische uit zijn vroege werk raakte op de achtergrond. Een Guggenheimbeurs in 1948 stelde hem in staat zijn horizon te verbreden. Het resulteerde in foto's van Alaska en Hawaii.

Zijn naam raakte evenwel het meest verbonden met zijn activiteiten als beschermer en pleitbezorger van de ongerepte natuur. Vanaf het moment dat hij toetrad tot het bestuur van de Sierra Club, in 1934, lobbyde hij bij het Congres om de houtkap en mijnbouw in de Sierra Nevada aan banden te leggen. Zijn Sierra Nevada: The John Muir Trail stuurde hij naar president Roosevelt, die in 1940 King's River Canyon tot National Park verklaarde.

Met tegenzin moest Adams overigens toegeven dat hij zelf ook had meegewerkt aan de bedreiging van de Sierra Nevada. Mede door zijn populaire foto's was een groeiende stroom toeristen naar het gebied op gang gekomen. 'There is certainly nothing amiss with camping, fishing, boating, swimming and skiing', gromde de fotograaf op leeftijd. 'But you do not play ping-pong in a cathedral, rustle popcorn at a string quartet concert, or hang billboards on the face of Half Dome in Yosemite.'

Belangrijk om vast te stellen is dat Adams pas milieuactivist werd toen hij zijn belangrijkste werk al had gemaakt. Zijn foto's ontstonden om louter creatieve redenen, niet om

politieke. Adams-kenner en curator John Szarkowski benadrukt dat in zijn voorwoord bij *Yosemite and the High Sierra* (1994): 'He was in fact an artist, who saw not much farther than his own heart, and who kept photographing unoccupied places because he felt most alive in those places.' Adams ging daarmee in feite nog verder dan waarvan Cartier-Bresson hem beschuldigde.

Adams fotografeerde geen landschappen in de traditionele zin, waarin de moeizame strijd van de mens tegen de natuur wordt verbeeld. Adams landschappen vertonen geen spoor van menselijke bewoning en nodigen daar ook zelden toe uit. Hij trad hiermee in de voetsporen van beroemde Yosemite-fotografen uit de negentiende eeuw. Maar waar zijn voorgangers de natuur vooral 'natuurgetrouw' wilden vastleggen, gaf Adams aan zijn foto's een ongekennde emotionele lading. De technische mogelijkheden

van de twintigste eeuw stelden hem hiertoe in staat. Adams was een fotograaf die geen middel onbenut liet om het gewenste effect te bereiken.

De expositie 'Ansel Adams at 100' laat ook een minder bekendere kant zien. Naast de bekendste landschapfoto's bevat de expositie detailstudies van onder meer drijfhout, grassen, boomstronken en rotsformaties. De foto's tonen de technische perfectie van Adams, en zijn sublieme gevoel voor licht. Ruim eenderde van de 114 foto's is vrijwel nooit eerder te zien geweest. Verschillende reprints van zijn werk laten de ontwikkeling zien die hij doormaakte. Zo zijn er twee versies van Adams' bekendste foto: 'Moonrise, Hernandez, New Mexico' uit 1941. De foto van het maanbeschenen kerkhofje met de inktzwarte lucht werd gemaakt in de namiddag. In latere prints drukte Adams de lucht steeds donkerder af, waardoor de foto zijn bijzondere lading kreeg. Twee versies van 'Aspens, Northern New Mexico' illustreren hoe zijn aanvankelijk subtiele benadering evolueerde naar een meer melodramatische. Hij kon honderden afdrukken maken van hetzelfde negatief, steeds op zoek naar het beeld dat paste bij de emotie van het opnamemoment. Hoe puur zijn fotografie ook was, de expositie laat zien dat de foto's voor een deel in de doka tot stand kwamen. ■

10 oktober 2002 – 5 januari 2003
Kunstabibliothek, Matthäikirchplatz,
Berlijn – Tiergarten; Openingstijden:
dinsdag t/m vrijdag 10 tot 18 uur,
zaterdag en zondag 11 tot 18 uur

LITERATUUR

- **Ansel Adams: Divine Performed** door Anne Hammond, Yale University Press, 2002
- **Ansel Adams at 100** door John Szarkowski
- **Ansel Adams: An Autobiography** door Ansel Adams, Little Brown and Company, 1996
- **In The Dream Endures, California enters the 1940's** door Kevin Starr, Oxford University Press, pag. 214 tot 225.
- **Ansel Adams: American Photographer** door Beverly Gherman, Little Brown and Company, 2002

Dagelijks leven onder segregatie

In het Diepe Zuiden was na de Burgeroorlog een strikt systeem van rassenscheiding opgezet, dat van zwarten tweederangs burgers maakte.

Elke doorbreking ervan bestreden de blanken met hand en tand. Dit artikel komt uit het boek van Chris Quispel: *Hardnekkig Wantrouwen*.

TEKST CHRIS QUISPEL

De sociaal-economische verschillen tussen arme blanken en arme zwarten waren niet erg groot.

Leden van de blanke elite spraken vaak met evenveel of zelfs met meer minachting over arme blanken als over zwarten. Onder de zwarten was een weliswaar kleine, maar wel toonaangevende groep, die een redelijke opleiding had genoten en alle reden had om zich superieur te voelen aan de 'poor whites'. Ook cultureel waren er grote overeenkomsten. Blanken en zwarten spraken dezelfde taal, hadden dezelfde religie en hadden een grote invloed op elkaars muziek. Een dag in het leven van een blanke arbeider of een blanke kleine boer verschilde niet van die van een zwarte in een vergelijkbare maatschappelijke positie. Onder die omstandigheden was het niet vanzelfsprekend dat alle blanken zich superieur zouden voelen aan alle zwarten. Evenmin was het vanzelfsprekend dat alle blanken hun geloof in de inferioriteit van zwarten in dezelfde termen zouden uiten. Dat gebeurde ook niet, het blanke racisme had twee gezichten.

STRENG EN RECHTVAARDIG

In de hogere- en middenklasse zag men de zwarte het liefst als een zorgeloos wezen, levend van dag tot dag en, mits onder blank toezicht, onschuldig en gelukkig. Graag verwees men naar de goede oude tijd van voor de Burgeroorlog. Toen waren blanke mannen ridderlijk en rechtvaardig geweest en de vrouwen

deugdzaam en toegewijd. De veldslaven vertrokken zingend naar hun werk in de katoenplantages en nergens was oprechter trouw dan die van de huisslaaf ten opzichte van zijn blanke meester. Niemand was meer geacht en geliefd dan 'the broad bodied black mammy, with varicolored turban, spotless apron, and beaming face, the friend and helper of every living thing in the mansion'.

Het Zuiden had een beschaving gekend boven iedere andere samenleving verheven, zoals er misschien nooit meer een zou komen. Op hun eigen ondergeschikte wijze hadden de zwarten hier een bijdrage aan geleverd. Hier was het bewijs dat de

kreeg regelmatig van blanken te horen hoeveel zij voor zwarten deden. Bij ziekte in de familie werd eten gebracht, in tijden van financiële nood werd extra geld toegestopt, altijd vond men tijd om even een praatje te maken. Er zijn talloze voorbeelden te geven van blanken die zwarten belangrijke hulp hebben gegeven, maar altijd ging het om individuele gevallen, om mensen die men kende. Hulp bedoeld voor de zwarte gemeenschap als geheel werd vrijwel nooit gegeven. Binnen de zuidelijke maatschappelijke verhoudingen was dat onacceptabel. Vandaar ook dat de goedgeefsheid van blanken nooit zover ging dat er

and never did try that again'.

De hoofdredacteur van een zuidelijke krant gaf tegenover de Zweedse onderzoeker Gunnar Myrdal hoog op over de kwaliteiten van de docenten van een nabijgelegen opleidingsinstituut voor zwarte leerlingen. Hij eindigde zijn lofrede met de uitroep: 'They bear themselves just like old field slaves.' John Dollard vertelt over een grootgrondbezitter die na een picknick een portie ijs had overgehouden. Dit was inmiddels bedorven, maar omdat hij het zonde vond het weg te gooien had hij het aan zijn zwarte pachters gegeven. 'They were getting a whole hearted treat', verzekerde hij Dollard.

Arme blanken hadden een ander beeld van zwarten. Voor hen waren zwarten vaak rechtstreekse concurrenten. Juist daarom waren zij degenen die zich het felst keerden tegen alles waarvan zij dachten dat het de maatschappelijke positie van zwarten zou kunnen verbeteren. Zij meenden er een persoonlijk belang bij te hebben dat de zwarten 'op hun plaats' zouden blijven. Het betekende dat hen er alles aan gelegen was dat de maatschappelijke status van zelfs de hoogst opgeleide zwarte lager bleef dan die van de armste blanke. Politici, dominees en journalisten bevestigden hen in dit idee. Het beeld van de zwarte als een beest dat een bedreiging vormde voor de veiligheid en vooral voor de eerbaarheid van blanke vrouwen legitimeerde het gedrag van de arme blanke.

DAGELIJKSE CONTACTEN

De manier waarop in de verschillende sociale lagen van het blanke deel van de zuidelijke samenleving over

De blanke elite meende zwarte mensen beter te begrijpen dan ze dat zelf konden

zwarte, als hij zijn plaats kende en gehoorzaam was aan een strenge maar rechtvaardige blanke, een bijdrage kon leveren aan het algemeen maatschappelijk welzijn.

Voor al degenen die behoorden tot de elite of daartoe wilden behoren, waren er niet alleen van overtuigd dat zij zwarte mensen goed behandeldden maar dat zij hen ook veel beter begrepen. Invloedrijke blanken traden vaak op als beschermheer van zwarte families, meestal mensen die voor hen werkten of met wie nog een band bestond uit de slaventijd.

John Dollard, een Amerikaanse socioloog die in de jaren dertig onderzoek deed naar de sociale verhoudingen in een zuidelijke stad,

hogere lonen werden uitbetaald.

CONCURRENTEN

Hoe ver het paternalisme van de zuidelijke elite nog afstond van werkelijke maatschappelijke acceptatie kan met talloze voorbeelden worden geïllustreerd. Een vooraanstaande blanke ondernemer wilde zaken doen met een zwarte houtverkoper. Toen hij het kantoor van de zwarte ondernemer binnenkwam stak deze zijn hand uit om de blanke te begroeten. Dit bracht de blanke verkoper in ernstige verlegenheid. 'I didn't know just what to do and wondered what I was getting in to, but I shook hands with him. After I told him who I was and what I wanted, he was allright

zwarten werd gesproken verschildte sterk, maar dat nam niet weg dat er onder blanken uiteindelijk toch een grote mate van eensgezindheid bestond over de manier waarop men zwarten zou moeten behandelen en over de wijze waarop zwarten zich ten opzichte van blanken behoorden te gedragen. Alle blanken accepteerden het feit dat de belangrijkste tweedeling in de zuidelijke samenleving niet economisch, religieus of politiek was, maar raciaal. Deze tweedeling werd bevestigd door de Jim Crow wetten (waarin de segregatie was vastgelegd).

Maar het was in het Zuiden niet voldoende om sociaal onderscheid alleen via wetgeving vast te leggen. Hoewel er een enorme kloof gaapte tussen blank en zwart, waren er tegelijkertijd regelmatige dagelijkse contacten. Ik noemde al de 'vriendschappelijke' contacten die vooral 'upper class' blanken onderhielden met zwarten, maar dat waren lang niet de enige momenten waarop blanken en zwarten elkaar konden ontmoeten. Op het zuidelijke platteland en in de kleinere steden, waar het merendeel van de bevolking voor de Tweede Wereldoorlog nog woonde, was geen sprake van een strikte woonsegregatie. Blanken en zwarten leefden dicht bij elkaar, kwamen elkaar tegen en kenden elkaar. Jonge kinderen konden nog met elkaar spelen zonder dat dat tot problemen leidde. Blanke winkeliers en ondernemers hadden zwarte klanten en in bedrijven werkten blanken en zwarten door elkaar.

Een situatie waarin mensen elkaar regelmatig treffen kan leiden tot beter onderling begrip, wanneer er tenminste sprake is van open contacten. In het Zuiden was dat niet het geval. Blanken en zwarten moesten zich in hun onderlinge contacten houden aan ongeschreven regels, aan een etiquette, die ervoor zorgde dat persoonlijke ontmoetingen vooroordelen niet corrigeerden maar versterkten. Volgens de zuidelijke gedragsregels moesten zwarten in hun contact met blanken altijd in woord en gebaar duidelijk maken dat zij zich ondergeschikt voelden. Zij

hoorden altijd met twee woorden te spreken, mochten blanken niet recht in de ogen kijken en moesten altijd pet of hoed afnemen in de nabijheid van een blanke. 'I want to deal with the nigger this way; he must come to my door, take off his hat, and say yes sir', aldus Eugene Talmadge.

Alleen in uitzonderlijke gevallen werden er handen geschud en dan alleen op initiatief van de blanke. Zwarten die een blanke opzochten kwamen nooit door de voordeur, altijd achterom. Tegenspraak en onenigheid waren eenvoudigweg ondenkbaar. Zoals John Dollard schreef: 'Negroes must be more than polite, they must be actively obliging and submissive.' Anders gezegd, zwarten werden gedwongen ten opzichte van blanken een gedrag te vertonen dat de vooroordelen die de blanken hadden bevestigde.

WILDE DRIFTEN

Zwarten moesten altijd op hun hoede zijn wanneer ze in de buurt waren van blanken. Vooral wanneer er blanke vrouwen aanwezig waren liepen zij risico's. In blanke ogen had de zwarte man immers geen controle over zijn driftleven en dat maakte

iedere blanke vrouw tot potentieel slachtoffer van een zwarte verkrachter. Iedere zwarte man wist dat hij moest voorkomen in een situatie verzeild te raken waarin hij alleen was met een blanke vrouw. Een oudere zwarte man, die in een raciaal gemengde wijk voor zwarte lezers kranten rondbracht, vertelde aan noordelijke onderzoekers bang te zijn te dicht in de buurt van een blank huis te komen. Wanneer alleen de vrouw thuis was zou dat voor hem gevaar op kunnen leveren. Een andere zwarte man die op straat naar vechtende honden stond te kijken, werd er door een blanke man van beschuldigd naar een blanke vrouw te hebben gekeken. Hem werd te verstaan gegeven dat hij bij een volgende gelegenheid ter plekke zou worden doodgeschoten. Toen de schrijver Calvin Hernton als klein jongetje op straat speelde met een blank meisje werd hij door zijn grootmoeder naar binnen gesleurd waar hij een enorm pak slaag kreeg. Zij voegde hem toe: 'Do you want to git me kilt, git all the colored folks slaughtered?' Dat was het moment dat hij begreep wat het betekende om een zwarte man te zijn.

Seks was niet het enige taboe waar zwarten zich van bewust moesten zijn. Blanken waren niet alleen bang voor de 'bad nigger', de misdadiger en de verkrachter, maar ook voor de 'uppity nigger', de zwarte die brutaal was, die zich boven blanken verheven leek te voelen. Laten merken dat je een goede opleiding hebt genoten, nette kleren dragen, een nieuwe auto kopen en zonder dialect spreken konden al worden opgevat als 'uppity' gedrag. Laurence Jones, een blanke onderwijzer, schreef in 1935 dat zwarten zich vaak veiliger voelden in een vervallen huisje dan in een keurig opgeknapt woning. Zwarten met geld brachten dat naar meerdere banken om maar niet op te vallen. Dollard noemt het geval van een zwarte grootgrondbezitter die er zorgvuldig op toezag dat zijn land versnipperd bleef en over meerdere counties verspreid lag om zijn welvaart voor blanken verborgen te houden. Het recht maatschappelijk succesvol te zijn en dat ook nog te tonen werd aan zwarten ontnegd.

Getuigen tegen een blanke was een wel zeer ernstige inbreuk op de gedragsregels en kon zeer vergaande consequenties hebben. Dit onderzocht Lacy Mitchell, die in 1930, in Thomas County in Georgia, werd doodgeschoten omdat hij wilde getuigen tegen twee blanke mannen die beschuldigd waren van de verkrachting van een zwarte vrouw.

ZUIDELIJKE MORES

Ook blanken hadden rekening te houden met de dwingende gedragsregels van de etiquette. Zwarten moesten worden aangesproken als 'boy' of 'girl', vaak ook als 'nigger', in het gunstigste geval met hun voornaam. Ouderen die men goed gezind was werden 'aunt' of 'uncle' genoemd, maar onder geen beding kon een zwarte met meneer of mevrouw worden aangeduid. In een postkantoor in Mississippi was het zelfs gebruikelijk om op brieven waarvan men wist of vermoedde dat ze aan zwarten waren gericht de aanhef 'Mr' of 'Mrs' door te strepen. Normale beleefdheid ten opzichte van zwarten was niet

alleen ongebruikelijk, er rustte een zwaar maatschappelijk taboe op. Noorderlingen die niet goed op de hoogte waren van de zuidelijke mores hadden het daar nog wel eens moeilijk mee. John Dollard kreeg al snel te horen dat hij zwarten geen meneer of mevrouw moest noemen. 'If we should call them 'Dr' or 'Mr' or 'Mrs', they would get the idea that they were somebody and get real cocky', zei een hem goedgezinde blanke.

Dollard leerde zich aan te passen, in de nabijheid van blanken noemde hij zwarten bij de voornaam en toen een zwarte man met wie hij vriendschappelijke contacten onderhield hem op straat amicaal op de schouder sloeg, voelde hij zich ernstig in verlegenheid gebracht. Een noordelijke blanke vrouw die een zwart meisje een 'sweet young thing' noemde, kreeg te horen dat alleen blanke meisjes zo genoemd konden worden, ze had moeten zeggen 'that's a right smart nigger gal'. Een blanke geestelijke die arm in arm en in druk gesprek over straat had gelopen met een zwarte man werd mishandeld en de stad uitgejaagd.

STEUN VOOR LYNCHINGS

Hoe extreem onrechtvaardig en gewelddadig blanken zwarten ook behandelden, altijd konden zij rekenen op de solidariteit van de blanke gemeenschap. Het meest duidelijk blijkt dit uit het feit dat blanken van hoog tot laag lynchings bleven verdedigen. Het aantal lynchings nam weliswaar fors af en massale bijeenkomsten, zoals de in hoofdstuk 1 beschreven lynching in Paris, Texas, kwamen niet meer voor, maar tot aan de Tweede Wereldoorlog bleven lynchings in de zuidelijke staten normale gebeurtenissen. In bijna alle gevallen ging het om zwarte mannen.

Zij die zich schuldig maakten aan lynchings konden rekenen op de steun van de blanke gemeenschap. Als een blanke zuiderling er al anders over dacht, was de kans klein dat hij dat ooit in het openbaar zou uiten. Nooit was er een jury te vinden om medeplichtigen aan lynchings schuldig te verklaren. Meestal was dat ook

helemaal niet nodig, omdat er toch geen rechtszaak kwam. In het algemeen konden of wilden gezagsdragers niet optreden tegen lynchings, zoals de sheriff in de roman *Trouble in July* van Erskine Caldwell, die wanneer hij hoort dat men een zwarte man wil lynchen een bordje aan zijn deur hangt met de mededeling 'gone fishing' om vervolgens een paar dagen te verdwijnen.

Pogingen van de National Association for the Advancement of Colored People om lynching tot een federale misdaad te maken liepen iedere keer weer stuk op de *filibusters* van zuidelijke senatoren (uren, soms dagenlange toespraken om stemming te voorkomen). Vaak hoefden die zuidelijke senatoren dat wapen overigens niet

zijn staat zover te krijgen een anti-lynch wet aan te nemen. Zakenmensen vreesden voor de reputatie die het Zuiden door de lynchings zou krijgen en stelden voorzichtige pogingen in het werk hun aantal terug te dringen. In 1926 werden in Georgia deelnemers aan een lynching zelfs tot langdurige gevangenis straffen veroordeeld, maar dat was na het lynchen van een blanke man. Tot aan de jaren vijftig bleven zuiderlingen lynchings goedpraten, altijd met het argument dat de zuiverheid van blanke vrouwen moest worden beschermd. Maar uiteindelijk werden de meeste zwarte mannen niet gelyncht omdat zij een misdaad hadden begaan. Straffen kon uitstekend via de rechtbanken, waar processen van

was belangrijk, maar het voorbeeld voor de hele zwarte gemeenschap.

Een journalist die in 1947 aan een man die bij een lynching aanwezig was geweest vroeg of de gelynchte man de dader was geweest van de vermeende misdaad, kreeg te horen: 'No, that was really irrelevant. No particular crime was avenged. The negro population was being warned never to forget that the colored man in the South is still a slave, that between him and the white man there can be no law, no claim to justice.'

Hoe moeizaam het Zuiden veranderde blijkt uit de dood van Emmet Till in 1955. Emmet Till was een zwarte jongen uit Chicago, die op bezoek was bij familie in Hamlet, Mississippi. Om indruk te maken op zijn vrienden floot hij naar een blanke vrouw. Drie dagen later werd hij opgepakt door Roy Bryant, de echtgenoot van de vrouw, en diens neef J.W. Millam. Enige dagen later werd zijn mishandelde lichaam gevonden.

De blanke jury had vijfenzeventig minuten nodig om Bryant en Millam vrij te spreken. Later zou Millam zijn daad rechtvaardigen tegenover de journalist William Huie: 'Well what else could we do? He [Till] was hopeless. I'm no bully; I never hurt a nigger in my life. I like niggers - in their place. I know how to work 'em. But I decided it was time a few people got up on notice. As long as I live and can do anything about it, niggers are gonna stay in their place. I said I'm gonna make an example of you, just so everybody can know how me and my folks stand.'

Geen enkele zuidelijke jury was bereid medeplegers van een lynching te berechten

te gebruiken: de opeenvolgende regeringen hadden er weinig behoefte aan de zuidelijke kiezers en politici van zich te vervreemden.

Bescherming van de eerbaarheid van blanke vrouwen was altijd weer de rechtvaardiging voor het zuidelijke standpunt. Senator Cole Blease uit Zuid-Carolina verklaarde toen hem in 1930 desgevraagd over lynchings: 'Whenever the Constitution comes between me and the virtue of the white women of South Carolina, I say to hell with the Constitution.'

VOORBEELD STELLEN

John Rankin, in de jaren na de Eerste Wereldoorlog Congreslid voor Mississippi noemde een wetsvoorstel tegen lynchings 'a bill to encourage rape'. En Theodore Bilbo beet de voorstanders van een in 1938 ingediend wetsvoorstel om van lynchings een federaal misdrijf te maken toe: '...upon your garments...will be the blood of the raped and outraged daughters of Dixie.'

Er waren uitzonderingen. Gouverneur Harry F. Byrd van Virginia wist in 1928 de General Assembly van

zwarten die een misdaad tegen blanken hadden gepleegd of daarvan beschuldigd werden, vaak meer weg hadden van een vorm van 'legalised lynching'. Er zijn gevallen bekend waarbij zwarte mannen binnen vierentwintig uur na hun arrestatie al ter dood waren veroordeeld.

Door een schrikbewind moest zwarten duidelijk worden gemaakt wat hun plaats in de samenleving was en dat blanken hen nooit toe zouden staan die plaats te verlaten. Niet de schuld van het slachtoffer

LITERATUUR

- **Hardnekkig Wantrouwen. De relatie tussen blank en zwart in de VS door Chris Quispel is gepubliceerd door Amsterdam University Press, 2002 ISBN: 9053565566. De winkelprijs is € 23,50. Meer informatie op www.aup.nl**
- **Origins of the New South (1951) en The Strange Career of Jim Crow (1966) door C. Vann Woodward**
- **American Crucible: Race and Nation in the Twentieth Century door Gary Geste**
- **The Promised Land. The Great Black Migration and How It Changed America door Nicholas Lemann**
- **Parting the Waters. America in the King Years 1954-63 (1989) en Pillar of Fire. America in the King Years 1963-65 (1996) door Taylor Branch**

De macht van de Israël-lobby

Hoe serieus debat over het Amerikaanse beleid wordt verhinderd

Etnische lobbygroepen hebben te veel invloed op de Amerikaanse buitenlandse politiek. Voor geen groep geldt dat sterker dan voor de Israël-lobby. Door politieke donaties, overheidsbenoemingen en invloed van de media vraagt de lobby – en meestal krijgt ze dat ook – onvoorwaardelijke steun voor Israël. Hoe gaat dat in zijn werk?

TEKST MICHAEL LIND

Tot voor kort was het Midden-Oosten beleid van Amerika deel van zijn globale strategie, die er primair op gericht was om de Sovjet Unie te verhinderen Amerikaanse bondgenoten in Europa en Azië te intimideren. Groot Brittannië was tot de jaren zestig de dominante westerse macht in het Midden-Oosten en Amerikaanse macht werd tot het einde van de Koude Oorlog in een groot deel van de regio gepareerd door de Sovjet Unie. Als een crisis in de regio ontbreekt, dan tonen de nationale veiligheidselite en de brede bevolking zich nogal onverschillig. Daardoor is het Amerikaanse beleid in de greep gekomen van twee binnenlandse lobbies, één van etnische en één van economische aard: de Israël-lobby en die van de olieindustrie. Deze lobbies liggen soms overhoop, zoals over Amerikaanse wapenverkoop aan Saudi Arabië.

De tijden zijn veranderd. De ineenstorting van het Sovjet imperium heeft een machtsvacuüm geschapen dat de Verenigde Staten hebben opgevuld, eerst rondom de Perzische Golf en nu in Centraal-Azië. Het Midden-Oosten is nu de focus geworden van de Amerikaanse buitenlandse politiek, een feit dat op de meest schokkende manier werd onderstreept door de aanslagen van El Qaeda op New York en Washington. Het is hoog tijd voor een debat binnen de VS over de doelstellingen en methoden van het Amerikaanse beleid in het Midden-Oosten. Helaas komt een dergelijk frank en vrij debat niet tot stand vanwege de dispropor-tionele invloed van de Israël-lobby.

DUBBELE STANDAARD

De Israël-lobby verstoort de Amerikaanse buitenlandse politiek op een aantal manieren. De bezetting van de West Bank en Gaza, mogelijk gemaakt met Amerikaanse wapens en geld, jaagt

anti-Amerikaanse gevoelens aan in Arabische en Moslimlanden. De uitbreiding van Israëlsche nederzettingen op Palestijns grondgebied maakt een lachertje van Amerikaanse steun voor zelfbeschikking van Kosovo, Oost Timor en Tibet.

De Amerikaanse strategie van gelijktijdige *containment* van Irak en Iran komt Israël goed van pas, maar gaat in tegen de logica van *realpolitik* en strijkt de meeste Amerikaanse bondgenoten tegen de haren in. Kijken we buiten de regio, dan wordt het Amerikaanse beleid tegenover de verspreiding van kernwapens ondermijnd door de dubbele standaard die heeft geleid tot het negeren van Israëls kernwapenprogramma terwijl dat van landen als India en Pakistan uitgebreid werd veroordeeld.

Het ontbrekende debat in de Verenigde Staten is er niet één tussen Amerikanen die Israël willen zien

Het gebrek aan debat ondermijnt allerlei andere Amerikaanse doelstellingen

overleven en zij die Israël vernietigd willen zien. De VS zouden Israëls bestaanrecht binnen internationaal erkende grenzen moeten steunen, net als de verdediging daarvan. Wat nodig is, is een debat tussen hen die de Amerikaanse steun voor Israël willen koppelen aan het gedrag van Israël, vanuit het oogpunt van Amerika's eigen strategische doelstellingen en morele idealen, en hen die zo'n koppeling afwijzen. Voor de Amerikaanse Israël-lobby, zo merkt Tony Smith op in zijn studie *Foreign Attachments: The Power of Ethnic Groups in the Making of American Foreign Policy*, betekent een opstelling als 'een vriend van Israël' of 'pro-Israël' blijkbaar iets heel eenvoudigs: 'dat Israël op eigen houtje kan besluiten wat de voorwaarden zijn voor relaties met zijn

Arabische burelen en dat de VS daarmee in moeten stemmen, wat die voorwaarden ook mogen zijn.'

De Israël-lobby is een van de vele Amerikaanse pressiegroepen. Het is een los samenhangend netwerk van individuen en organisaties met als belangrijkste exponenten het Israel Public Affairs Committee (AIPAC) – door de *Detroit Jewish News* beschreven als 'een waar trainingskamp voor stafleden op Capitol Hill' – en de Conference of Presidents of Major American Jewish Organisations.

De Israël-lobby is niet synoniem met de veel diversere Joods-Amerikaanse gemeenschap. Veel Joods-Amerikanen hebben moeite met het beleid van de Israëlsche regering en sommige voeren er actief campagne tegen, terwijl sommige niet-joodse Amerikanen – de meeste van hen christelijk-rechts – een significante rol spelen in de lobby. Zelfs pro-Israël groepen verschillen van mening over het Israëlsche beleid. Volgens Matthew Dorf in de *Jewish Telegraphic Agency*: 'De Zionist Organisation of America lobbyt in het Congres om het vredesproces te vertragen. Ze krijgen vooral steun van Republikeinen. Tegelijkertijd proberen het Israel Policy Forum en Americans for Peace Now dat proces juist te bevorderen. Zij vinden het meeste gehoor bij Democraten.'

MOEILIK UIT TE LEGGEN

De Israël-lobby is eensgezind, niet over wat Israël doet maar wel over Amerikaans beleid ten opzichte van Israël. Hoe gevarieerd verder ook, alle onderdelen van de pro-Israël-coalitie steunen twee zaken.

De eerste is de gigantische financiële hulp voor Israël. Zoals Stephen M. Walt schrijft in *International Security* (Winter 2001/02), 'In 1967 waren de defensieuitgaven van Israël minder dan de helft van de totale uitgaven tezamen van Egypte, Irak, Jordanië en Syrië; nu zijn de defensie-uitgaven van Israël dertig procent hoger dan de gecombineerde uitgaven van deze vier Arabische landen.' Israël ontvangt meer Amerikaanse hulp dan welk andere land ■

dan ook: drie miljard dollar per jaar, waarvan tweederde in de vorm militaire subsidies.

Naast deze hulp eist de Israël-lobby onvoorwaardelijke Amerikaanse diplomatieke bescherming van Israël binnen de Verenigde Naties en andere fora. Tot op zekere hoogte is daar aanleiding toe; de VS hadden gelijk dat ze de rituele 'Zionisme-is-racisme'-retoriek van een conctie van kleptocratieën en politiestaten verwierpen. De VS deden er echter verkeerd aan om herhaaldelijk de pogingen te blokkeren van hun belangrijkste democratische bondgenoten om de Israëlische repressie en de kolonisering van de bezette gebieden te veroordelen.

Het is moeilijk om een direct oorzakelijk verband aan te wijzen tussen de macht van de lobby en Amerikaanse stellingnames. Maar in het Midden-Oosten valt het moeilijk uit te leggen waarom Amerika geen druk heeft uitgeoefend op Israël om een finale *land-for-peace*-oplossing te accepteren – vooral sinds de Oslo-verdragen van 1993 – zonder de invloed van de Israël-lobby te beschouwen. De invloed van de lobby is gemakkelijker vast te stellen als je kijkt naar de manier waarop Amerikaanse stellingnames op meer specifieke onderdelen van het conflict zijn gewijzigd. Zo werden de Israëlische nederzettingen in de bezette gebieden tijdens de regering Carter als 'illegaal' beschouwd. Onder Reagan werden ze een 'obstakel' voor vrede en nu zijn ze enkel een 'complicerende factor'. Hetzelfde geldt voor Oost-Jeruzalem: eerst werd het door de Verenigde Staten beschouwd als een deel van de bezette gebieden, de laatste tijd is de status ervan heel wat tweeslachtiger geworden.

GEEN TRADITIONELE STEMMACHINE

Dat een deel van de Amerikaanse burgers bezorgd is over het lot van hun eigen etnische groep of eigen geloof in andere landen, is niets nieuws. De Iers-Amerikaanse, Cubaans-Amerikaanse en Grieks-Amerikaanse lobbies hebben aanwijsbare invloed gehad op de Amerikaanse buitenlandse politiek. En algemeen wordt het paaien van kiezers met Oost-Europese familieleden doorslaggevend geacht bij president Clintons besluit in 1996 om de NAVO uit te breiden. Niettemin is de Israël-lobby anders qua strategie en qua samenstelling dan andere historische Amerikaanse etnische lobbies.

De meest etnische lobbies – de Duitse en de Ierse waren in het verleden het meest invloedrijk – baseerden hun invloed op aantallen stemmen, niet op geld. (De meeste immigrantengroepen waren in eerste instantie relatief arm en verloren hun etnische identiteit naarmate ze welvarender werden.) De invloed van deze lobbies was meestal beperkt tot de steden en de staten waarin bepaalde etnische groepen waren geconcentreerd – Ieren in Boston, Duitsers in Milwaukee, Cubanen in Miami. De opkomende Hispanic lobby is vergelijkbaar in

zijn geografische beperking. De kleine Joods-Amerikaanse bevolkingsgroep (ongeveer twee procent) heeft een hoge concentratie in New York, Los Angeles, Miami en een paar andere regio's.

De Israël-lobby is echter geen traditionele etnische stemmachine; het is primair een etnische donatiemachine. Als enige van de etno-politieke machines in de VS heeft de Israël lobby de technieken overgenomen van nationale lobbies die gebaseerd zijn op economische belangen (zowel die van de ondernemers als van de vakbonden) of sociale onderwerpen (de National Rifle Association, pro- en anti-abortusgroepen). De lobby gebruikt

De herkomst van regeringsfunctionarissen ondermijnt Amerika's rol als arbiter

nationale donaties, vaak gestuurd via lokale organisaties als Tennesseans for Better Government en de Walters Construction Management Political Committee of Colorado om Congresleden in gebieden waar weinig joodse kiezers wonen te beïnvloeden.

Stephen Steinlight beschrijft in een essay voor het Centre for Immigration Studies hoe de Israël-lobby donaties gebruikt om gekozen vertegenwoordigers te beïnvloeden: 'Totdat er een herziening is van de campagnefinanciering ... zal de rijkdom van de joodse gemeenschap significante voordelen geven. We zullen leden van het Congres paaien en gepaaid worden. Die macht wordt uitgeoefend binnen het politieke systeem op alle niveaus door middel van *soft money* en vooral het verschaffen van *out-of-state*-fondsen aan kandidaten die zich pro-Israël opstellen.' Steinlight voegt daaraan toe: 'Nog een hele generatie zal de joodse gemeenschap kunnen verdelen en heersen, en selectieve coalities die onze agenda ondersteunen aan kunnen gaan.'

De macht van de Israël-lobby wordt niet alleen uitgeoefend met campagnebijdragen, maar ook door invloed op overheidsbenoeringen. Tot voor kort verschilden de Democraten en de Republikeinen in hun houding tegenover de lobby, maar nu worden beide partijen er significant door beïnvloed.

DUIZEND LOBBYISTEN

Traditioneel zijn de Joods-Amerikanen deel van de Democratische coalitie en ze zijn de enig overgebleven etnische blanke groep die overweldigend Democratisch stemt. In de periode tussen president Eisenhower en Bush de Oudere deelden de meeste Republikeinen de houding die, mogelijk apocrief, werd toegeschreven aan een voormalig

Republikeins minister van Buitenlandse Zaken: 'Fuck the Jews. Die stemmen toch nooit op ons.'

Onder invloed van *big business* en de olie-industrie lieten Republikeinen meestal hun oren hangen naar de Arabieren (dat wil zeggen, de Arabische leiders). Hoewel Nixon, een antisemiet in zijn persoonlijke houding, in 1973 Israëls hachje redde, schoffeerde Eisenhower in 1957 de Joods-Amerikaanse gemeenschap door de overname van Egypte's Suezkanaal door Israël, Groot-Brittannië en Frankrijk in de kiem te smoren. George Bush joeg tijdens de Golf Oorlog de Israël-lobby tegen zich in het harnas door Israël over te halen niet te reageren op Irakese raketaanvallen, door Saddam niet ten val te brengen en door Amerika's Arabische bondgenoten te beloven Israël onder druk te zetten over de Palestijnen. Bush was ook de laatste president die de lobby in het openbaar bekritiseerde toen hij klaagde dat 'er vandaag duizend lobbyisten [zijn] op de Hill die het Congres lobbyen voor leninggaranties voor Israël en ik, de eenzame arme ziel [ben] die hier naar het Congres komt om te vragen de beraadslagingen daarover 120 dagen op te schorten.'

De Democraten buiten deze situatie uit. In een toespraak tot de AIPAC in mei 2000, vertelde presidentskandidaat Al Gore: 'Ik herinner me dat ik me verzette tegen de buitenlandse politiek adviseurs van Bush die het beledigende concept van *linkage* wilden promoten, om leningsgaranties te gebruiken om Israël te laten doen wat wij wensten. Ik stond aan uw kant en samen hebben we hen verslagen.'

In 1997 werd Fran Katz, de onderdirecteur voor politieke zaken van de AIPAC financieel directeur van het Democratic National Committee. Het jaar daarvoor was de voormalig voorzitter van AIPAC, Steve Grossman, al nationaal voorzitter geworden van de Democratische Partij. Hij meldde aan de pers: 'Mijn toewijding aan het versterken van de relaties tussen Amerika en Israël is onwrikbaar.'

Clinton benoemde Martin Indyk, een veteraan van een met AIPAC verbonden pro-Israël denktank, als ambassadeur in Israël, slechts een paar jaar nadat deze Oostenrijkse staatsburger zijn Amerikaanse burgerschap had verworven. Het is waar dat Clinton (en Indyk) de Palestijnse zaak serieus namen en dat de Amerikaanse regering Israël onder druk zette door verder te gaan dan de Israël's wens ten bijvoorbeeld bij de mislukte Barak-Arafat onderhandelingen. Maar het feit dat zoveel van de belangrijkste Amerikaanse regeringsofficials bij deze mislukte onderhandelingen banden hadden met de Israël-lobby, roept vragen op over de capaciteiten van de VS om op te treden als een eerlijke arbiter.

SCHANDELIJKE GRATIE

Daar komt bij dat de Israël-lobby het grootste misbruik van presidentiële gratieverlening in de Amerikaanse geschiedenis aanmoedigde: Clintons

gratie voor Mark Rich, een gevluchte miljardair op de *Most Wanted list* van de FBI. Rich had zijn Amerikaanse staatsburgerschap opgegeven om zijn belastingschulden niet te hoeven betalen. Een *Who's Who* van het Israëlsche en het Joods-Amerikaanse establishment lobbyde met succes. Onder hen premier Ehud Barak, het voormalig hoofd van de Mossad en het hoofd van de Amerikaanse Anti-Defamation League (deze mensen probeerden ook gratie te krijgen voor Jonathan Pollard, een wegens spionage voor Israël veroordeelde Amerikaan).

In een artikel in de *New York Times* in februari 2001, claimde Clinton dat hij het had gedaan voor Israël: 'Veel huidige en voormalige regeringsfunctionarissen van beide grote politieke partijen en leiders van de joodse gemeenschappen in Amerika en Europa vroegen om een pardon voor Rich vanwege diens bijdragen aan charitatieve doelen in Israël, aan de pogingen van de Mossad om Joden uit vijandig gezinde landen te redden en aan onderwijs- en gezondheids-programma's om het vredesproces in Gaza en op de West Bank te steunen.'

De meest Joods-Amerikanen staan vijandig tegenover George W. Bush, verontrust door diens alliantie met christelijk rechts. Toch staat Bush de Jongere in de praktijk meer onder invloed van de Israël-lobby dan van de olielobby. Het ministerie van Buitenlandse Zaken onder Colin Powell, die voorstander is van een onafhankelijke Palestijnse staat, heeft in hoog tempo invloed verloren aan het ministerie van Defensie, waar een kader van pro-Israël haviken onder leiding van onderminister Paul Wolfowitz het initiatief heeft gegrepen.

NEO-CONSERVATIEVE HAVIKEN

Richard Perle, voorzitter van Bush' quasi-officiële Defence Policy Board, schreef in 1996 een paper samen met Douglas J. Feith voor toenmalig Likud minister-president Binyamin Netanyahu onder de titel: *A Clean Break: A New Strategy for Securing the Realm*. Hierin adviseerden zij Netanyahu om een 'clean break' te forceren in het vredesproces. Feith is nu een van de belangrijkste functionarissen in het Pentagon: assistent-onderminister voor beleid. Hij stelde in *National Interest* dat het Volkerenbond-mandaat aan de joden onherroepbare rechten gaf op de West Bank. In 1997 in *A Strategy for Israel* riep Feith Israël op om 'de gebieden onder controle van de Palestijnse Autoriteit' opnieuw te bezetten, ook al zou 'de prijs in bloed' hoog zijn. In oktober 1997 kregen Feith en zijn vader prijzen toegekend van de rechtse Zionist Organisation of America, die de geëerde personen beschreef als 'de bekende Joodse filantropen en pro-Israël activisten'.

Radicaal Zionistisch rechts, waartoe Perle en Feith behoren, is een kleine groep met significante invloed in Republikeinse beleidskringen. Dat is een recent fenomeen, tetug te traceren naar de late jaren

zeventig toen veel ex-Democratische joodse intellectuelen de brede Reagan-coalitie opzochten. Terwijl veel van deze 'neo-conservatieve' haviken oreren over kruistochten voor democratie is hun primaire zorg de macht en de reputatie van Israël. William Kristol, hoofdredacteur van de *Weekly Standard* legde aan de *Jerusalem Post* de reden uit voor de retoriek over globale democratie: 'Ik heb altijd gemeend dat het voor Israël het beste was als de VS breed geëngageerd was en sterk in algemene zin, en dat de toewijding aan Israël dan vanzelf volgt uit een algemeen buitenlands beleid.'

Het liberalisme en Democratisch activisme van de meest joods-Amerikanen dwingt Zionistisch rechts om zijn steun onder de bevolking niet te zoeken in de joodse gemeenschap zelf maar bij het protestants evangelisch rechts van Pat Robertson en anderen – die vaak het Christelijk Zionisme delen van de vroege Britse verdedigers van Israël.

Toen ik in 1995 de antisemitische bronnen van Pat Robertsons theorieën over een twee eeuwen oude Judeo-Vrijmetselaars-samenzwering aan de kaak stelde in *The New York Review of Books*, veegde Norman Podhoretz, de hoofdredacteur van *Commentary*, mij de mantel uit. Podhoretz gaf toe dat Robertsons stellingen over joodse samenzweringen antisemitisch waren maar dat, gezien Robertsons steun voor Israël, deze verontschuldigd was volgens de oude rabbijnse regel van *batel bshishim*.

Niet als andere lobbies wier macht is gebaseerd op campagnegeld en benoemingen, heeft de Israël-lobby voornamelijk invloed op gekozen functionarissen en hun staf. De lobby heeft minder invloed op

Anti-semitisme van christelijk rechts wordt getolereerd omdat het pro-Israël is

carrièreambtenaren in het leger, inlichtingendiensten en de buitenlandse dienst. In het beste geval kan de lobby proberen mensen in diskrediet te brengen als ze niet meewerken, bijvoorbeeld door de leden van de buitenlandse dienst als 'Arabisten' te betitelen. Militairen worden vaak aangevallen in pro-Israël tijdschriften wier schrijvers (meestal leunstoelgeneraals die nooit in het leger hebben gediend) klagen over de vermeende slapheid van Amerikaanse soldaten, die niet bereid zijn staten die een bijzondere dreiging vormen voor Israël, zoals Irak en Iran, 'te verwijderen'. De inlichtingendiensten worden beschuldigd van antisemitisme vanwege hun principiële oppositie tegen een pardon voor Jonathan Pollard, de Israëlsch spion bij de marine-

inlichtingendienst die door sommige Joods-Amerikanen wordt vereerd als een soort martelaar.

OPINIE WORDT PROPAGANDA

Invloed op de media is het derde sterke punt van de Israël-lobby. Het probleem is niet dat joden in de media het dagelijks nieuws censureren; er zijn gepassioneerde Zionistische uitgevers zoals Mort Zuckerman (*US News, The Atlantic*) en Martin Peretz (*The New Republic*), maar die zijn zo fanatiek dat ze weinig geloofwaardigheid hebben. De verslaggevers van de *New York Times*, de *Washington Post*, de *Wall Street Journal* en de televisienetwerken zijn redelijk evenwichtig in hun verslaggeving over het Midden-Oosten.

Het probleem is dat het Arabisch-Israëlsche conflict wordt gepresenteerd zonder enige historische of politieke context. De meeste Amerikanen weten bijvoorbeeld niet dat de Palestijnse staat die Barak aanbood, bestond uit verscheidene Bantoestans, doorkruist met Israëlsche wegen voorzien van militaire controlepunten. De meest Amerikanen hebben enkel gehoord van een genereus aanbod dat Arafat om onbegrijpelijke redenen verwierp. Het is ook gebruikelijk in de pers om de Palestijnen als agressors te portretteren: 'In reactie op Palestijns geweld, vuurde Israël raketten af op Gaza.' Nooit staat er: 'In reactie op de dertig jaar durende bezetting van Israël van de West Bank en Gaza, vochten Palestijnse strijders met het Israëlsche leger.'

Niettemin proberen veel journalisten die vanuit het Midden-Oosten opereren, zowel joods als niet-joods, objectief te zijn. Het probleem zijn niet de nieuwsverhalen maar de opiniepagina's en opinie-tijdschriften. Die zouden juist context moeten bieden, maar daar domineert propaganda voor Israël. Verscheidene columnisten en televisiejournalisten zijn apologisten zijn voor rechts-Israël, zoals William Safire, Cal Thomas, George Will en Charles Krauthammer. Anderen, zoals Anthony Lewis, Flora Lewis en Thomas Friedman bekritisieren de rechtse regeringen van Israël wel eens, maar meer dan milde kritiek op Israël is taboe in de mainstream media. Dat geldt niet voor anti-Arabisch racisme.

BELEGERDE MENTALITEIT

Een van de meest treurige gevolgen van Israëls kolonialisme is het morele verzuim van elementen van de Joods-Amerikaanse gemeenschap. Ik groeide op met bewondering voor de joodse burgerrechtenactivisten die een soms heroïsche rol speelden in het ontmantelen van segregatie in de Verenigde Staten. Maar tegenwoordig hoor ik vaak joodse kennissen praten over Arabieren en Palestijnen in het algemeen, in termen die net zo racistisch zijn als die zuiderlingen vroeger gebruikten. 'Israël zou de Palestijnen in 1967 aan Jordanië hebben moeten geven', zei een joodse hoofdredacteur ■

onlangs tegen me, op dezelfde toon die een oudere zuiderling ooit tegen me gebruikte toen hij zei: 'We hadden ze allemaal in Afrika moeten laten.'

Assimilatie en gemengde huwelijken veroorzaken zorg bij Joods-Amerikanen die de joodse onderscheidenheid willen behouden door middel van conservatieve joodse religieuze gebruiken, ideologisch Zionisme of beide. Veel van hen hebben secularisme opgegeven voor een toegewijd gelovig bestaan, zoals Joseph Lieberman, Al Gore's kandidaat voor het vice-presidentschap.

De ironie wil dat veel neo-traditionele joden nu een bittere vijandschap uitstralen tegen hetzelfde seculiere denken en het pluralisme waarvan antisemieten altijd zeiden dat het geëmancipeerde joden zo kenmerkte. 'De meeste Joods-Amerikanen hebben twee geloven, Judaïsme en Amerikanisme, en je kunt net zo min twee geloven hebben als twee harten of twee hoofden', schreef Adam Garfinkle, hoofdredacteur van de *National Interest*, in het tijdschrift *Conservative Judaism*.

Er is een parallel tussen de opkomst van joods fundamentalisme in de VS en Israël en de opkomst van fundamentalisme in de moslimwereld. In beide gevallen geloven reactionairen dat hun tradities worden vernietigd door seculiere westerse waarden. In beide gevallen is het tegengif tegen 'corrumperende westerse waarden' een pre-modernistische religieuze wetgeving: joodse wetten of de sharia.

GESCHIFTE VARIANT

De afwezigheid van een robuust debat over Israël in het politieke midden heeft tot gevolg dat de meest luidruchtige critici van Israël's beleid en de Joods-Amerikaanse lobby zijn te vinden bij uiterst links en uiterst rechts. Critici ter linkerzijde, zoals Edward Said en Noam Chomsky, worden buiten linkse academische kringen niet serieus genomen vanwege hun rituele veroordeling van Amerikaanse beleid overal ter wereld. Ter rechterzijde is er altijd een coterie van schrijvers geweest, zoals Pat Buchanan, die hun veroordelingen van Israël en de Israël-lobby vermengen met getier tegen seculiere humanisten, homoseksuelen, feministen, derdewereldhorden en andere veronderstelde vijanden van een blank christelijk Amerika. De geschifte variant hiervan wordt vertegenwoordigd door de militia-beweging waaruit Timothy McVeigh voortkwam. Zij noemen de federale regering ZOG: de Zionist-Occupied Government. Dit soort demonologie is ook te vinden bij zwarte nationalist, zoals Louis Farrakhan van de Nation of Islam.

Het is nauwelijks overdreven te stellen dat als uiterst rechts Israël voornamelijk haat omdat ze joden haten, uiterst links Israël haat omdat het Amerika haat. Met critici als Chomsky, Buchanan en Farrakhan kost het de Israël-lobby weinig moeite de meeste Amerikanen ervan te overtuigen dat

critici van Israël alleen in radicale kringen zijn te vinden. Israël heeft het ook bijzonder getroffen met zijn Palestijnse vijanden. Yasser Arafat is geen Ghandi of Mandela, Palestijnse zelfmoordenaars zijn in hun tactiek niet te onderscheiden van Al Qaeda fanatici, en beelden van Palestijnen die op 11 september in de straten dansten, stuitten Amerikanen die anders sympathiek hadden gestaan tegenover Palestijnse onafhankelijkheid tegen de borst.

Niettemin ligt de invloed van de Israël-lobby onder vuur van groepen die variëren van de steeds luider klinkende Arabisch-Amerikaanse lobby en zwarte Democraten (wier sympathie naar de Palestijnen uitgaat), tot carrièremilitairen en diplomaten

Er is een parallel tussen de opkomst van joods en van islamitisch fundamentalisme

en het Republikeinse zaken-establishment, vooral olie-industriële die meer geïnteresseerd zijn in de Perzische Golf dan in de West Bank. Op de lange termijn zal de relatieve afname van de Joods-Amerikaanse bevolking de macht van de lobby doen afnemen. Maar op dit moment zijn leden van het Congres niet bereid om een *single-issue* lobbygroep voor het hoofd te stoten die de macht heeft hun tegenstanders in de verkiezing te ondersteunen. Veel journalisten en beleidsexperts zeggen in privékring dat ze bang zijn op een zwarte lijst te komen van hoofdredacteurs en uitgevers die fanatieke Israël-supporters zijn. Topbanen in het Nationale Veiligheidsapparaat van de VS gaan routinematig naar mensen met nauwe persoonlijke en professionele banden met Israël en zijn Amerikaanse lobby. En soldaten en diplomaten worden vaak zwartgemaakt in fluistercampagnes als ze de doelstellingen van de regering van Israël bedreigen. Hoe kon het Amerikaanse beleid onder deze omstandigheden niet bevooroordeeld zijn ten gunste van Israël?

GECOMPROMITTEERD BELEID

Het soort van goed geïnformeerde, centristische kritiek op Israël dat te horen valt in Groot Britannië en de rest van Europa, een kritiek die Israël's recht op bestaan en op zelfverdediging erkent, maar de wrede bezetting van Palestijns gebied en discriminatie tegen Arabische Israëli's bekritiseert, is in de VS minder zichtbaar. We hebben behoefte aan een verantwoorde kritiek op de Amerikaanse Israël-lobby die, anders dan uiterst links, de contouren van de Amerikaanse strategie accepteert en die, anders dan uiterst rechts, niet is gemotiveerd door stemming-

makerij tegen Joods-Amerikanen of de staat Israël.

In het verleden kon de Israël-lobby claimen dat het gesteunde land werd bedreigd met vernietiging door zijn bureaus. Dat is niet langer het geval. Sterker, de meeste Amerikanen zouden Israël's bestaansrecht en het recht zich te verdedigen ook steunen zonder de Israël-lobby. Maar als die lobby er niet geweest was, dan zouden Amerikaanse afgevaardigden de hulp aan Israël zeker verbonden hebben aan de voorwaarde dat Israël zich terugtrekt uit de bezette gebieden. Het is de onvoorwaardelijkheid van de Amerikaanse steun aan Israël die het Amerikaanse Midden-Oostenbeleid compromitteert.

In de komende jaren moeten wij ons politieke systeem hervormen en bevrijden van corrumperende invloed, niet alleen van bedrijven en vakbonden, maar ook van etnische lobbies – alle etnische lobbies. Naarmate het percentage recente immigranten blijft groeien, groeit het gevaar dat onze buitenlandse politiek wordt uitbesteed aan deze of gene etnische diaspora, aangemoedigd door het succes van de Israël-lobby. Overheidsbeleid kan niet voorkomen dat etnische kiezersblokken een voorkeur hebben in de buitenlandse politiek, hoewel assimilatie dat kan verminderen. Etnische donatiemachines daarentegen kunnen we verwijderen door middel van regulering van politieke donaties. Hervormingen van de campagnefinanciering in de VS die een eind maken aan donaties van buiten de staat of van buiten het district, of die privé-financiering vervangen door overheidsfinanciering, op hun merites, een goede zaak. Nog afgezien van allerlei andere voordelen, zouden dit soort hervormingen alle nationale pressiegroepen aan banden leggen die afhankelijk zijn van donaties in plaats van debat, zonder op onterechte manier één bepaald belang eruit te pikken, zoals de Israël-lobby.

Naast hervorming van de campagnefinanciering dienen de VS het aantal benoemde posities in de nationale veiligheidsbureaucratie aan banden te leggen. Het limiteren van het aantal *in-and-outers* in de nationale veiligheidselite zou de mogelijkheden beperken voor mensen die banden hebben met etnische lobbies en economische belangen om het Amerikaanse buitenlandse beleid van binnenuit te beïnvloeden. Totdat Amerikanen deze corruptie van ons democratische proces hebben beëindigd zullen onze bondgenoten in Europa, Azië en het Midden-Oosten ons Midden-Oostenbeleid met wantrouwen blijven bezien.

De waarheid over Amerika's Israël-lobby is deze: hij is niet almachtig, maar hij is nog steeds veel machtiger dan goed is voor de VS en hun bondgenoten in het Midden-Oosten en elders. ■

Dit artikel werd eerder gepubliceerd in het Engelse maandblad *Prospect*, te bereiken op www.prospect-magazine.co.uk

Van mijn uitgever kreeg ik nul op het rekest toen ik voorstelde een boek(je) over *The man who pardoned Nixon* te schrijven. Hij liet me het volgende weten: 'Nee, nee en nog eens nee. Jouw talent gaan we niet opofferen aan een volkomen obscure Ford'. Dat was klare taal, en verder aandringen leek zinloos. Kennelijk heb ik alleen talent voor Democraten.

Mijn geplande bezoek aan de Ford Library in Ann Arbor en het Ford Museum in Grand Rapids kwam te vervallen. Ik had er wat graag de vergulde manchetknopen of golfballen met Jerry's handtekening aangeschaft. Alle per internet in de VS bestelde boeken over Amerika's 38ste president die nergens in Nederland zijn te vinden, staan nu doelloos in de kast. Ford krijgt hier geen biograaf, tenzij iemand anders in het gilde vaderlandse Amerikanisten – klein maar dapper – zijn/haar uitgever trotseert.

Toen ik nog in Leiden doceerde wilden de studenten al evenmin van Ford weten, ondanks verwoede pogingen hen ervan te overtuigen dat de man interessanter is dan meestal gedacht. De meest onderschatte president van de twintigste eeuw, meldt een Amerikaans historicus. Zó ver wil ik niet gaan – en toch.

Een prettige bijkomstigheid is bijvoorbeeld dat deze middenmoter op de presidentiële ranglijst – volgens Frans Verhagen plaats 23 – werd geboren als Leslie King jr., de zoon van een frauduleuze, handtastelijke vader die vrouw en kind zelfs met een slagersmes bedreigde. Er volgde een scheiding wegens 'extreme wreedheid'. Soms valt een appel ver van de boom. Immers, de nature van Leslie bleek van uitstekende kwaliteit: Ford zou later vooral om zijn integriteit worden geprezen. Een politicus die praktisch iedereen te vriend hield.

Volgens zijn biograaf James Cannon kwam dat vooral door zijn moeder, Dorothy Gardner. Na de scheiding verhuisde ze met haar ouders van Omaha naar Grand Rapids, waar Nederlandse migranten sinds het midden van de negentiende eeuw de morele toon zetten. Rechtschapenheid was er troef, bijna niemand ontsnapte aan de sociale controle van deze hechte gemeenschap.

Dorothy ontmoette er een handelaar in verfwaren. Gerald Ford sr. was haar tweede kans op geluk, en Leslie kreeg de naam van zijn stiefvader. Over zijn biologische vader werd nooit meer gesproken. Drie (half)broers completeerden het gezin. Pas toen Jerry zestien was kwam hij in de *diner* waar hij een baantje had plots oog in oog met zijn 'echte' vader te staan. Ze gingen lunchen, Jerry ontving twintig dollar, maar dat was dan ook

Jerry Ford

TEKST A. LAMMERS

het laatste wat King voor hem zou doen. Ford typeert hem in zijn autobiografie *A time to heal* (1979) als een 'carefree, well-to-do man, who didn't really give a damn about the hopes and dreams of his firstborn son'. Er was een kras op zijn ziel gekomen, maar de trouwe bezoeker van de zondagschool vond troost in de Bijbel: 'Vertrouw op de Here met uw ganse hart en steun op uw eigen inzicht niet. Ken hem in al uw wegen, dan zal Hij uw pad recht maken'.

Vanzelfsprekend rechtvaardigt deze episode nog geen hele studie – er zijn presidenten genoeg met een zieliger jeugd. Andere dingen in leven & loopbaan van Ford verdienen meer aandacht. Zoals zijn vreemde droom geen president van de Verenigde Staten maar voorzitter van het Huis van Afgevaardigden te willen worden.

REPUBLIKEINSE HIËRARCHIE

In 1948 veroverde Ford, die op Yale rechten had gestudeerd en uitblonk in football, een plaats in het Congres – als Republikein. Hij versloeg in het vijfde kiesdistrict van de staat Michigan (Grand Rapids en omstreken) onverwachts de zittende en zelfgenoegzame Bartel Jonkman, een isolationist die zich fel tegen het Marshallplan keerde. Oorlogsveteraan Ford kreeg daardoor de kans het nieuwe internationalisme te verdedigen. Tenslotte had ook Michigans befaamde senator Arthur Vandenberg het benauwde Amerikaanse provincialisme de rug toegekeerd.

Ford bediende kiezers in zijn district op hun wensen en zou telkens opnieuw met ruime meerderheid worden herkozen. Het gevolg was dat hij gestaag opklom in de Republikeinse hiërarchie op het Capitool. Ook bij zijn Democratische collega's dwong hij respect af. Op aandringen van president Johnson nam hij zitting in de commissie-Warren, die Oswald als enige dader van de moord op JFK aanwees. Volgens Ford een volkomen terechte conclusie. Zijn voornaamste publicatie was *The Republican Congressional Cookbook*, want 'koken is een van de weinige dingen die nog niet door de federale regering worden geregeld'.

Jerry had geen briljante gaven en een spreker van

allure was hij bepaald niet. Maar hij belichaamde op welhaast volmaakte wijze de mentaliteit van Middle America. Van huis uit had hij drie gulden regels meegekregen: 'Spreek de waarheid, werk hard en wees op tijd voor het eten'. De Republikeinse partij had geen trouwere dienaar. Ford reisde heel het land door om het evangelie van de GOP te verkondigen, maar zijn inspanningen bleven vooralsnog vruchteloos. Na de geweldige nederlaag van Barry Goldwater in 1964, toen de GOP ook in het Congres werd gedecimeerd, schoof een groep Jong Turken Ford naar voren als partijleider in het Huis van Afgevaardigden. Met succes. Hij was immers een verzoener en bemiddelaar van nature, in alle opzichten een gematigd man, ook in zijn conservatisme.

De *minority leader* steunde Johnsons oorlog in Vietnam zonder voorbehoud – veel minder was hij gediend van de geldverslindende Great Society. Door de toenemende verdeeldheid in de Democratische gelederen in de tweede helft van de jaren zestig leek de GOP in 1968 niet alleen kans te maken op het Witte Huis, maar eindelijk, eindelijk ook op de meerderheid in het Congres. Jerry waande zich al voorzitter van het Huis, die door de grootste partij wordt aangesteld.

Alweer was de teleurstelling groot: de kiezers gunden Nixon weliswaar het presidentschap, Huis en Senaat bleven in Democratische handen. Vier jaar later gebeurde hetzelfde. Nixons monsterzege veroorzaakte geen verschuivingen in het Congres. Ford begon daarom aan zijn afscheid te denken. Hij was bijna zestig en al bijna vijfentwintig jaar volksvertegenwoordiger. De fut was eruit, ook al omdat de president en zijn staf een diepe minachting voor het Congres toonden.

KLEURLOZE TUSSENPAUS

Zonder Watergate zouden weinig historici zich om Nixons *dear friend* bekreund hebben. Ford mag dan nog zo saai zijn, de gebeurtenissen van 1973 en 1974 waren adembenemend. Daarin was een mooie bijrol weggelegd voor vice-president Spiro Agnew, wiens benoeming zelfs Ford had verbijsterd. Toen de bewijzen van corruptie tegen de oud-gouverneur van Maryland zich in 1973 opstapelden had Nixon geen andere keuze dan Agnew weg te bonjournen.

Zo trad veel eerder dan verwacht het in 1967 aanvaarde 25ste amendement van de Grondwet in werking. De president mocht volgens deze bepaling een nieuwe tweede man aanstellen, met goedkeuring van het Congres, dat intussen Nixons eigen bloed rook. De mogelijkheid was reëel dat de beoogde nummer twee spoedig nummer één ■

zou worden. Het moest daarom iemand zijn van onbesproken gedrag, zonder grote vijanden in de twee grote partijen, liefst een kleurloze tussenpaus.

Good old Jerry voldeed aan al deze eisen – ook nadat 350 agenten van de FBI zijn verleden hadden uitplozen en Huis en Senaat hem wekenlang aan de tand hadden gevoeld. Hij werd beëdigd op 6 december 1973.

De rede die Agnews opvolger bij deze gelegenheid uitsprak begon met de memorabele doch tamelijk overbodige zin: 'I am a Ford, not a Lincoln'. Maar dat mijnheer Bescheidenheid zich in een penibele situatie bevond was evident. De vraag hoe loyaal jegens Nixon te blijven terwijl oud-collega's in het Huis (en vele anderen) de poten onder de presidentiële stoel wegzaagden was de voornaamste kopzorg. Jerry wenste geen Judas te zijn. In het openbaar hield hij vol te geloven in Nixons onschuld, binnenskamers prepareerde hij zich op een mogelijke machtsovername. Uiteraard las hij samen met zijn eega Betty veel in de Bijbel; op andere momenten nam hij *The twilight of the Presidency* van George E. Reedy ter hand. Volgens Reedy verkeerde de man in het Witte Huis in een steeds groter isolement, kritiek van buitenaf was taboe. Politiek onheil lag in het verlengde hiervan. Ford had het plan een verandering van stijl teweeg te brengen. Openheid moest de leidraad worden. 'Make sure everyone gets the message', zei hij tegen zijn adviseur Robert Hartmann.

De gewezen journalist Hartmann zou in 1980 zijn memoires publiceren, *Palace Politics. An Inside Account of the Ford Years*. Een geweldig boek, vol intriges en venijn. De moeizame overgang van Nixon naar Ford komt uitvoerig ter sprake. Was er een geheime afspraak, een verwerpelijke deal, om Tricky Dick te vrijwaren van rechtsvervolging? Hartmann ontkent deze aantijging ten stelligste, net als Ford zelf. Het landsbelang had voorop

gestaan, want een proces tegen Nixon zou zich jarenlang voortslepen en de natie verder verscheuren. Niets stelde Ford meer teleur dan de woede en het onbegrip voor zijn besluit tot amnestie, dat hij zondagochtend 8 september 1974 op de televisie bekend maakte. Zijn boezemvriend en perschef Jerald terHorst stapte uit verontwaardiging meteen op, en kort daarna moest de president zelfs omstandig verantwoording voor zijn daad afleggen tegenover een commissie van het Huis van Afgevaardigden. De *honeymoon* had wel heel kort geduurd.

Wellicht vindt Ford troost in de gedachte dat de meeste historici hem achteraf gelijk geven. Amerika moest zich inderdaad bevrijden uit zijn 'lange nachtmerrie', andere problemen, nationaal en internationaal, dienden zich aan. Ze konden alleen worden aangepakt door radicaal een streep onder Watergate te zetten. Toch bleef de affaire voortwoekeren. De omstreden gratieverlening bleek het begin van een tumultueuze periode in het Amerikaanse openbare leven. Vooral in Fords eigen GOP, waar de rechtervleugel onder aanvoering van Ronald Reagan steeds harder oppositie tegen de 'president bij toeval' ging voeren.

KNIEVAL VOOR RECHTS

Reagan was een van de weinigen met wie Ford volstrekt niet overweg kon. 'I have always been able to get to know people pretty easily. I tried to get to know Reagan, but I failed', schrijft hij. Van zijn kant vond Reagan Ford een lichtgewicht, een president zonder visie of veel verstand. Daarom werd elke kans gegrepen Jerry te dwarsbomen. De benoeming van liberal Nelson Rockefeller tot vice-president stuitte bij Reagan cum suis op hevig verzet, terwijl de voortgaande détente met de Sovjet-Unie nog veel meer ongenoegen veroorzaakte. Ook de First Lady kon bij rechts Amerika geen goed doen. Toen ze in een vraaggesprek haar instemming betuigde met het

besluit van het Hooggerechtshof om abortus te gedogen, was de wereld haast te klein.

In het Witte Huis werd volop geruzied. Ford moest duidelijkheid en daadkracht tonen, vonden intimi als Donald Rumsfeld en Dick Cheney. Had de president misschien zelf een idee voor een pakkend programma? Veel verder dan 'I like people', kwam hij niet. Het Amerikaanse volk zou hem dankbaar moeten zijn voor het herstelde vertrouwen in de politiek. Daarom hoopte hij in 1976 op eigen kracht te worden gekozen. Ford begon zich warm te lopen voor de campagne, maar ook Ronald Reagan deed zijn trainingspak aan. Een van de eerste gevolgen was dat Rockefeller moest plaatsmaken voor een behoudender Republikein. De keuze viel op de onaangename senator Bob Dole. Het was een knieval voor de conservatieven.

Het grote verhaal van midden jaar zeventig is dan ook de doorbraak van de rechtse Republikeinen. In de primaries van 1976 kon Ford Reagan nog net van zich afschudden, maar het leed was in feite al geschied. De gehavende president die pas president wilde worden toen hij het eenmaal was ging in het verkiezingscircuit ten onder tegen Jimmy Carter, de dertiende apostel uit Georgia. Het laatste hoofdstuk van *Palace Politics* heet 'Nice guys finish last'. Volgens Hartmann was zijn baas te beminnelijk, te veel Grand Rapids gebleven in plaats van eerst Reagan en vervolgens Carter onder de gordel knock-out te slaan. Wat dat betreft had hij, vindt Hartmann, Give-'em hell Harry Truman – wiens portret in het Oval Office hing – als voorbeeld moeten nemen. Of desnoods de verguisde Tricky Dick. Maar tricky was Ford slechts zelden, en tot hel en verdoemenis veroordeelde hij geen van zijn belagers.

Vandaar dat mijn uitgever Ford niet in zijn fonds wil hebben. Ik kan nog altijd gaan afkicken in het Betty Ford Center. ■

Geef een abonnement op Dakota cadeau.
Bel 0251-313939 of mail dakota@amerika.nl

Voor slechts € 16 kunt u iemand anders deelgenoot maken van uw plezier
in Dakota. Het huidige nummer wordt hen direct toegestuurd.

VOOR INFORMATIE: BEL 020-6142840 OF KIJK OP WWW.AMERIKA.NL/DAKOTA

Het huwelijk van de Clintons

Volgens journalist Joe Klein is de relatie van Bill en Hillary Clinton een van de grote onopgeloste mysteries van Clintons presidentschap. Is dat een relevant onderwerp? Zeker wel, vindt Klein in zijn recente boek, de First Lady was nadrukkelijk betrokken bij het publiek beleid. Een voorpublicatie uit 'William Jefferson Clinton, Natuurtalent', dat medio oktober bij Het Spectrum verschijnt.

TEKST JOE KLEIN

Wijlen Diane Blair, een van Hillary Clintons beste vriendinnen, vertelde me eens een opmerkelijk verhaal over het huwelijk van de Clintons. Op bezoek in het Witte Huis zat Blair te praten met de First Lady in haar kantoor. Het was een breed waaierend gesprek dat uiteindelijk ging over het verdrag over *global warming*, waarover toen in Japan werd onderhandeld. Blair stelde vast dat 'zelfs intelligente mensen moeite hebben te begrijpen waar het allemaal over gaat' en de First Lady was het daarmee eens. Vervolgens kwam de president binnen. Hij nam deel aan het gesprek, en tot Blairs verbazing was hij in een mum van tijd verwickeld in een verhit debat met zijn vrouw. 'Ze redetwisten over de vraag of het zin heeft iets goeds te doen op een controversieel terrein als niemand enig idee heeft dat je dat doet', herinnerde Blair zich (het zou aardig zijn te weten welke Clinton welk standpunt innam, maar Blair was een te goede vriendin om dat prijs te geven). 'Het was een twistgesprek, met overslaande stemmen. Voor de meeste mensen zou het weinig hebben van een liefhebbend plaatje. Ze waren echt heel boos op elkaar. En dan, opeens, nam de president haar in zijn armen en begon haar overal op haar gezicht te kussen en zei: 'God, wat zou ik zonder jou beginnen?' Ik voelde me ietwat

verlegen met mijn aanwezigheid daar – ik wilde de kamer uit. Maar ik ben ervan overtuigd dat je met dat soort dingen niet net alsof kunt doen.'

Er zijn verscheidene manieren om op dit verhaal te reageren. Een is: 'Gatver' Een andere is: 'Moet dat nou?' Een cynicus zou kunnen zeggen dat Blair een oude vriendin was – en de vrouw van Jim Blair, de jurist van Tyson Foods die betrokken was bij de controversiële handel in termijncontracten van mevrouw Clinton – en dat ze heel slim de officiële lijn versterkte dat dit een solide, liefdevol huwelijk was, een echte relatie, niet een politiek arrangement. Er was een derde mogelijkheid. Blairs verhaal bevestigde wat een groot aantal mensen zich herinnerden die de Clintons goed kenden, zelfs zij die uit hun directe omgeving waren betrokken omdat ze zich verraden en ontmoedigd voelden.

De kwaliteit, de structuur en de aard van het huwelijk van de Clintons was het grote onopgeloste mysterie van zijn presidentschap. Anders dan met de meeste onderzoeken naar de privé-levens van politici, was het een legitieme vraag, vanwege de diepe en nadrukkelijke betrokkenheid van de First Lady bij het formuleren van publiek beleid (vergeleken met de klaarblijkelijke zwakheid van de president voor betrokkenheden van een andere soort). Het grootste deel van de speculaties was smakeloze smeerlapperij, goed voor de roddelpers. Als hij zo opzichtig scharrelde en zij bleef bij hem, dan moest het een koude, politieke relatie geweest zijn. Haar controle van het beleid over de gezondheidszorg werd bijvoorbeeld vaak beschreven als een quid pro quo voor het in leven houden van de illusie van een huwelijk. Andere speculatieve varianten waren

opgebouwd uit psychobabbelen over 'enablers', 'verslaafden' en 'ontkenning'. Maar zelfs de beste huwelijken zijn nogal verwarrende en inconsistente zaken, waarvan het psychologische landschap alleen kenbaar is voor de meest directe participanten. 'De enige mensen die tellen in een huwelijk zijn de twee direct betrokken', zou de First Lady zeggen in het *Today* programma van NBC, aan het begin van het Lewinsky schandaal. Ze had iets dergelijks gezegd tijdens het Gennifer Flowers schandaal in 1992. 'We weten alles wat er van elkaar te weten valt en we begrijpen en accepteren elkaar en we houden van elkaar.' (Nu was het wel zo dat mevrouw Clinton, op dat moment, bepaald niet alles wist wat er te weten viel over Monica Lewinsky.)

MINDER COMPLIMENTEUS

In de loop van de tijd besloot ik dat voor een observatie van het Clinton huwelijk je maar het beste goedgelovig kon zijn, het beste alle verhalen kon geloven. Hij was chronisch ontrouw. Ze vochten als schorpioenen. Ze waren politieke partners. Ze waren beste vrienden. Ze hielden immens van elkaar, in elke zin van het woord. Het sluit elkaar allemaal niet uit. Een foto van de Clintons in zwemkleding, samen dansend op het strand van St. Thomas, terwijl de Paula Jones rechtszaak op stoom kwam, kon dienen als een laboratorium voor de theorie van de complete goedgelovigheid. Er was geen twijfel dat ze zich bewust waren van de camera's, ook al waren de fotogra-

fen ver weg en onzichtbaar. Het onvermijdelijke protest van het Witte Huis tegen de inbreuk op hun privacy was belachelijk, en ze wisten waarschijnlijk dat het beeld zou dienen als een mild tegengif in de beschamende Paula Jones zaak. Maar het is ook niet onmogelijk en daarmee ook niet in tegenspraak, dat de Clintons op dat moment behoorlijk gek waren op elkaar. Het probleem van de president was nooit een tekort aan affectie. En over de First Lady zei een vriendin: 'Ik denk dat ze helemaal gek van hem is.'

Dat wil niet zeggen dat het niet een verbazingwekkend idiote relatie was. Er waren publieke aspecten van het huwelijk die verwarrend waren, om het zacht uit te drukken. Waarom zag Hillary Clinton er bijvoorbeeld altijd zo stralend uit als er weer eens een seksschandaal van haar echtgenoot losbarstte? Nou ja, niet altijd, ze zag er moe uit toen ze aan het begin van de Lewinsky lijdensweg haar echtgenoot verdedigde en het in de *Today show* had over de 'grote rechtse samenzwering', en ze oogde gespannen en uit het veld geslagen aan het einde ervan – toen hij eindelijk toegaf aan de natie, en aan haar, dat hij had gelogen. Leden van zijn staf herinnerden zich een moment tijdens de voorverkiezingen in New Hampshire in 1992, toen de schandalen rond Gennifer Flowers en de ontwijking van de dienstplicht op hun hoogtepunt waren. 'We waren allemaal depressief en totaal onthecht, het hotel waarin we verbleven was een puinhoop', herinnerde zich Mandy Grunwald, een mediaadviseur in de campagne, 'en zij wandelende op een ochtend binnen, op en top zakelijk gekleed. Het was een donker mantelpak met glimmende knopen, geloof ik. Ze had haar make-up op, het haar helemaal in orde. Ze had dat allemaal opzettelijk gedaan om ons een boodschap te sturen: 'Stop met dat getob! We zullen ons professioneel gedragen. Hoe slechter je je voelt, hoe beter je eruit moet zien.' Het was haar manier om ons weer op gang te krijgen.'

Een andere theorie over de uitstraling van de First Lady was minder

complimenteus. Ze zag er fantastisch uit omdat ze kracht ontleende aan dit soort crises. Haar echtgenoot had haar op dat soort momenten wanhopig nodig; zij was een onmisbaar deel van zijn verdediging. Er waren kennissen van de Clintons die dit zagen als een zaak van liefde en onzekerheid: de First Lady was er kien op om de affectie van de president te winnen, waar dan ook en hoe doen ook. Een minder vriendelijke interpretatie van stafleden was dat het een machtskwestie was: als hij bij haar in het krijt stond, dan had ze meer macht om haar beleidsdoelstellingen na te jagen. Ook hier sloten de verklaringen elkaar niet uit. En het is niet onredelijk om vast te stellen dat ondanks en soms dankzij de complexiteit van hun huwelijk, de Clintons neigden naar een verenigde, myopische, defensieve irrationaliteit in momenten van grote spanning.

'Je moet je realiseren dat de president haar altijd zag als pure magie als het om politiek ging', zei een oud staflid. 'Hij dacht dat zij de magische kracht bezat.' Verscheidene leden van de campagne staf herinnerden zich een bijeenkomst vroeg in juli 1992, toen het Clinton team brainstormde

belangrijkste erfenis zou zijn en dat nu te boek staat als zijn grootste mislukking. Dit onderwerp bereikte zijn kritische punt op hetzelfde moment, begin 1994, waarop de pers geobserveerd raakte door Whitewater en de verhalen van de *troopers*. Zeker is dat de onpolitieke koppigheid van de Clintons in het afhandelen van de gezondheidszaak – hun weigering om een compromis te sluiten tot het te laat was, meer paste bij de stijl van Hillary dan die van de president.

Het was een vreemde stijl, tegelijkertijd geheimzinnig en open en hartstochtelijk. Hillary Rodham Clinton is bepaald een Methodist van de rechtlijnige, moraliserende, negentiende eeuwse soort (haar echtgenoot is op en top een inlevende Baptist); in een andere eeuw zou ze een activiste hebben kunnen zijn voor drooglegging, voor kiesrecht of een stichtster van de Women's Christian Temperance Union. Zij legde een rookverbod op in het Witte Huis en handhaafde dat fanatiek; als ze reisde, bood haar vliegtuig enkel sobere, 'gezond voor het hart', vezelrijke cuisine. Men zei van haar dat ze warm en genereus en grappig was als je haar privé ontmoette, maar in het

'Ze draaide er niet omheen. Ze zei wat ze dacht', vond Bruce Reed, die diende als de adviseur voor binnenlandse politiek van de president (een positie waarin mevrouw Clinton de ware adviseur was). De president, altijd een *softie*, had er een hekel aan om de staf slecht nieuws mee te delen; de First Lady had daar geen moeite mee. 'Ze gaf er geen zier om wat mensen van haar dachten', voegde Reed toe. 'Ze had het niet nodig dat mensen haar aardig vonden.'

De politieke kant van Hillaryland was heel gecompliceerder dan het ouderwetse progressieve denken dat de conservatieven veronderstelden en aan de kaak stelden. Sterker, de politiek van de First Lady leek erg sterk op die van de Bende van Vier – de politieke consultants die in de campagne van 1992 werkten. Ze was en is nog steeds een conservatief op sociaal gebied en een progressief wat de economie betreft. Maar ze was er niet erg diplomatiek over. Haar Methodistische gedrevenheid leidde tot een rampzalig gebrek aan flexibiliteit bij de gezondheidszorg. 'Ze was veel wantrouwender over geconcentreerde macht, over de macht van de grote ondernemingen, dan de president', weet Reed. 'Dat was waar al voordat ze de ziekteverzekering op zich nam. Maar de televisiecampagne die de verzekeringsindustrie tegen haar voerde – de 'Harry en Louise' commercials – bevestigde dat.'

INTENSE TEGENSTAND

Het ziektekostenverzekerings fiasco betrof in feite twee fiasco's: een inhoudelijk falen en een politiek falen. De inhoudelijke mislukking had te maken met het plan dat voortkwam uit de Health Care Task Force geleid door mevrouw Clinton en Ira Magaziner. Die was bedoeld als de meest eenvoudige, meest directe weg om een dekking voor iedereen te krijgen, gewoon een uitbreiding van het modderige bestaande systeem – alle werkgevers zouden verplicht worden hun werknemers verzekering te verschaffen. Dit 'employers mandate' maakte natuurlijk intense tegenstand los van het midden- en kleinbedrijf en hun

De absolute weigering om compromissen te sluiten paste meer bij de stijl van de First Lady dan bij die van de president

over zijn toespraak op de Democratische Nationale Conventie. Mevrouw Clinton was degene die met de laatste regel kwam ('Ik geloof nog steeds in een plaats die Hope heet') en, zei Mandy Grunwald, 'de blik die hij haar gaf op dat moment was onvergetelijk. Het was zoiets van: 'Jij weet altijd precies wat goed is'.'

GROOTSTE MISLUKKING

Dit kan misschien de vreemde en desastreuze beslissingen van de president verklaren om aan de First Lady de hervorming van de ziektekostenverzekering over te laten – het onderwerp waarvan hij hoopte dat het zijn

openbaar was ze niet op haar gemak – ze leek de noodzaak te voelen om perfect te zijn, ook als gewoon menselijk ruim voldoende was.

Ze inspireerde een haast fanatieke loyaliteit in haar staf, voornamelijk vrouwen die haar zagen als een icoon, ook al intimideerde ze hen duidelijk. Maar geen enkel staflid schreef onthullende memoires over de baas. 'Er zijn twee belangrijke dingen die je over mevrouw Clinton moet weten', zei James Carville. 'Ze heeft nooit haar familie vergeten. Haar vader stief in Little Rock. En niemand van haar staf heeft haar ooit verraden.'

Republikeinse vrienden in het congres. Maar het was ook een rare stellingname voor Bill Clinton, meer de oplossing van een Oude dan van een Nieuwe Democraat. Het plan zat vol met ondergeschikte details: om te 'bewijzen' dat het nieuwe systeem de begroting niet zou ruïneren, werd een gedetailleerd voorstel geschreven, dat het soort van dekking beschreef dat de werkgevers moesten verschaffen en dat een gecompliceerde bureaucratie schiep om de kosten onder controle te houden.

Achteraf zegt Magaziner, niet helemaal onterecht, dat het gezondheidsplan zo'n kerstboom werd omdat hij niet de politieke en wetgevende experts kreeg toegewezen die nodig waren om de grenzen van wat mogelijk was aan te geven. 'Het gevecht om de begroting aangenomen te krijgen was zo intens', herinnerde hij zich, 'dat niemand beschikbaar was om te helpen. Ik had een ontmoeting in maart 1993 met de leiders van het Huis, inclusief een aantal Democraten die commissies voorzaten – harde, sluwe kerels zoals Dan Rostenkowski en John Dingell. Howard Paster [Clintons liaison met het Congres] zou met me meegaan om de wetgevende strategie uit te leggen. Maar hij moest ineens naar een begrotingsoverleg. En zo gebeurde het dat nadat ik mijn werk had gedaan en het plan had uitgelegd, Rostenkowski me aankeek en zei: 'Okay, hoe krijgen we dit gedaan?' En ik had natuurlijk geen flauw idee. Twee uur later krijgt Howard een telefoontje van Rosty. 'Wat is dit voor onzin?' Ik was nooit meer geloofwaardig voor hem.'

Maar anderen herinneren zich een heel wat minder bescheiden Magaziner en een onbuigzame First Lady. Magaziner was een voormalige radicale student die een succesvolle management consultant werd en de slechtste eigenschappen van beide groepen leek te combineren: een sterke behoefte aan theoretische puurheid en een tendens om te veel te managen. De werkzaamheden van de gezondheidswerkgroep waren geheim. Een wij-weten-alles zelfvoldaanheid kroop erin als de werkstijl;

'incrementalisten' werden geminacht (en de definitie van 'incrementalist' was iedereen die niet in zijn totaliteit een stuk wetgeving van 1300 pagina's aanvaardde dat één zevende deel van de Amerikaanse economie hervormde, en vervolgens optuigde met een karrenvracht aan nieuwe regels en reguleringen). Binnen het Witte Huis speelde zich de zelfde desastreuze scène af, keer na keer, in de maanden voordat het plan openbaar gemaakt werd: Magaziner en mevrouw Clinton gaven een verslag over de voortgang; vragen kwamen op; de First Lady zei met ijskoude woede tegen de vragensteller dat hij

Foundation en opnieuw voorgesteld, in de campagne van 2000 door ex-senator Bill Bradley. 'Dat is waar je uiteindelijk op zult uitkomen', gaf de president toe. 'En als ik het nu kon doen, dan is dat wat ik zou aanbieden. Het probleem was dat ik dat in 1994 niet kon doen zonder een belastingverhoging door te voeren.'

(.....)

Vanaf het begin had senator Daniel Patrick Moynihan, de voorzitter van het Senate Finance Committee de Clintons gewaarschuwd dat er de senaat een unieke manier van werken had. Grote programma's zoals algemene ziektekostenverze-

kering zou op dezelfde manier door de wetgevende vergadering geramd kunnen worden. Alleen is het aannemen van de jaarlijkse begroting een verplicht nummer en dat is het aannemen van een universele ziektekostenverzekering niet. De onwil om een compromis te sluiten tot het veel te laat was, zou fataal blijken.

In januari 1994 had de president het lot van het plan bezegeld met een onpolitiek en beslist on-Clintoniaans gebaar in zijn State of the Union toespraak: hij trok een pen uit zijn zak, zwaaide ermee, en beloofde elke wet te zullen vetoën die geen universele dekking verschaft. Lawrence O'Donnell, Moynihans chef-staf van het Finance Committee, gelooft dat dit theater geen ongelukje was: 'Ik had lunch met Magaziner in het Witte Huis, net voor die toespraak', zei hij, 'en ik zei hem wat mogelijk was: we zouden in staat zijn om een niet-verplichte afspraak te maken die 90 of 91 procent van de mensen zou dekken. Hij zei ronduit: 'Dat zullen we vetoën'. Ik ben ervan overtuigd dat hij naar Clinton toe is gegaan en gezegd heeft: 'Dit is waar ze op uit zijn en u moet ze tegenhouden.' En daarom kwam hij met die pen-act.'

GEVOEL VAN FRUSTRATIE

Aan het einde van de lente van 1994 begon de president te begrijpen dat de hervorming in coma lag. Zijn opiniepeiler, Stan Greenberg, vertelde hem dat de Democraten misschien zelfs moeite zouden hebben om de senaat te behouden vanwege het gevoel van frustratie bij het publiek over het gebrek aan daadkracht van het congres (op dit punt kon niemand de historische kladderatsj zien aankomen: het verlies van beide huizen van het congres aan de Republikeinen). Greenberg had een idee: trek het gezondheidsplan terug en vervang het door een wetsontwerp om de sociale voorzieningen te hervormen. Als de Democraten zowel de sociale voorzieningen wet als de antimisdaad wet aangenomen konden krijgen – met fondsen voor honderdduizend extra politiemensen – zouden ze een mooi resultaat hebben om in november campagne mee te

Hillary Clinton gedroeg zich altijd alsof degenen die het niet met haar eens waren niet wisten waar zij het over hadden

zijn kop moest houden – hun plan was het plan. Het was wat gedaan moest worden. En ze gingen het doen. De president zat rustig deze sessies uit terwijl de First Lady zo tekeer ging dat gerespecteerde leden van de regering – zoals Lloyd Bentsen, Rob Rubin en Leon Panetta – er het zwijgen toe deden (net als minder gerespecteerde leden als David Gergen). 'Ik herinner me de eerste keer dat ik hen het verhaal hoorde vertellen', zei Panetta. 'Mijn reactie was: dit is ongelooflijk gecompliceerd. De First Lady deed wat ze altijd deed – ze gedroeg zich alsof iedereen die het niet met haar eens was niet wist waar hij het over had – en ik zei tegen mezelf: 'Okay, ik trek mezelf terug uit dit onderwerp.'

Tijdens een van onze gesprekken gaf de president later toe dat een meer elegante Derde Weg oplossing had gelegen in het simpelweg geven van gezondheidszorg punten (in feite vouchers) aan de mensen die ze het hardst nodig hadden, vooral de werkende armen (de allerarmste mensen krijgen ziektekosten vergoed via Medicaid). Dit was in essentie het voorstel dat het eerst was gedaan door Stuart Butler van de Heritage

ring kregen óf een tweepartijen consensus en werden dan aangenomen met grote meerderheden, 75 of 80 stemmen voor, óf ze werden helemaal niet aanvaard. Moynihans advies werd door het Witte Huis genegeerd. Op een ontmoeting van de Democratische voorzitters van de commissies die bij de gezondheidszaak betrokken waren, in februari 1994, was hij de enige pessimist. Moynihan werd sowieso verondersteld in het vijandige kamp te zitten, omdat hij bij de Democratische presidentsnominaties in 1992 Senator Bob Kerrey had gesteund. Hoe dan ook, het fanatisme dat uit de Health Care Task Force sijpelde, bepaalde de stellingname van het Witte Huis - aangevuld met slecht advies van een aantal van de meer progressieve senatoren en een domme afkeer in Hillaryland van de 'incrementalisten' in de senaat die voor een hervorming waren maar meenden dat iets minder dan die universele dekking de enige mogelijke optie was. De zeloten stelden dat Moynihan ongelijk had over de werkwijze van de senaat. De president had net een grote overwinning geboekt met het begrotingsplan, met één enkele stem. Ziektekostenverze-

voeren. Clinton meende dat dit een interessant idee was en hij vroeg Greenberg om de House Speaker Tom Foley erover te benaderen. 'Foley zei: in geen geval', herinnerde Greenberg zich. De progressieven, vooral de leden van de groep zwarte afgevaardigden zouden zich hevig verzetten tegen hervorming van de sociale voorzieningen. Foley meende dat er nog hoop was om een gezondheidswet door het huis te jassen. En als dat niet lukte, zouden de Republikeinen de schuld kunnen krijgen van het blokkeren van een overheidsprogramma waarvan Greenbergs peilingen nog steeds aangaven dat het populair was bij het publiek.

Foley en 51 andere Democraten verloren hun zetels bij de verkiezingen van 1994, daarmee voor het eerst in veertig jaar de zeggenschap in het Huis overdragend aan de Republikeinen van New Gingrich (ook de Senaat ging verloren). De oorzaken van de Republikeinse monsteroverwinning worden nog steeds betwist, maar centraal staat het gevoel bij het publiek dat Bill Clinton niet was wie hij had gezegd dat hij zou zijn – dat hij een ouderwetse progressief was die zijn vrije tijd doorbracht met Hollywoodtypes, dat hij meer bezig was met de rechten van homo's dan de zorgen van de middenklasse, en dat hij een gecompliceerd, belachelijk *big government* plan had voorgesteld om een onderwerp aan te pakken waarover een flinke meerderheid van de mensen zich oprecht zorgen maakte. De First Lady was een speciaal doelwit en achteraf gezien lijkt het fair om te zeggen dat het eindresultaat onafwendbaar was door haar onvermogen om de werkelijkheid onder ogen te zien – haar onwil, vanaf het begin, om te luisteren naar andere meningen in de stafvergaderingen van het Witte Huis, en daarna om een compromis te sluiten tot het te laat was.

Clinton gaf later toe dat de totale strategie van het Witte Huis fout was geweest, dat de werkgroep van de First Lady alleen een algemene verklaring van principes had moeten opleveren en vervolgens zou zeggen, "Okay, hier is het werk dat we

hebben verzet ... nu moeten jullie die wet maar schrijven.' Of ik had erop moeten staan dat een gezamenlijke wet zouden voorstellen.' Maar hij weigerde te twijfelen aan wat zijn vrouw wenste en aan zijn besluit om haar aan het hoofd te stellen van een zo belangrijk beleidsinitiatief. 'Het is onterecht dat zij alle kritiek krijgt', zei hij. 'Er was haar verteld, we gaan geen belastingen verhogen maar je moet honderd procent dekking krijgen. En ze kreeg te horen dat managed care eraan kwam, maar dat je er bepaalde inperkingen op moest hebben' (al die gecompliceerde regels en reguleringen). 'Ze werkte dus bin-

In de tweede termijn zouden de wonden alleen maar dieper worden, net als de mysterieuze aard van hun huwelijk.

nen beperkingen waarvan we nu weten dat ze onmogelijk waren. ... Maar het was mijn fout, niet de hare. Ze deed wat haar werd gevraagd.'

VERFRISSEND NORMAAL

In de lente van 1995 vergezelde ik mevrouw Clinton op haar eerste solo reis naar het buitenland – naar Zuid-Azië, een trip die ook bedoeld was als haar herintrede in het openbare leven na de rampzalige ziektekostenaffaire. Het was een heerlijke reis. Mevrouw Clinton was charmant. Zij en haar dochter Chelsea brachten ongebruikelijk veel tijd achterin het vliegtuig door, babbelend met de verslaggevers (merendeels vrouwen). Deze gesprekken waren off the record en informeel. Op een gegeven moment nodigde mevrouw Clinton ons naar voren in het vliegtuig om naar een video te kijken en ze begroette ons in een oud sweatshirt en met een bril van borrelglasjesdikte. Chelsea was zelfverzekerd, grappig en slim; ze aarzelde niet haar moeder te onderbreken – haar soms te corrigeren – als de twee de gebeurtenissen van de dag vertelden. Hun relatie leek verfrissend normaal.

(...)

Met Margaret Carlson van *Time* had ik die avond een lang gesprek met mevrouw Clinton. Ze leek haar politieke filosofie opnieuw op een rijtje te zetten na het gezondheidszorg debâcle. Ze was duidelijk onder de indruk van de niet-overheids sociale programma's die ze bezocht had – inderdaad, alle programma's die ze op het subcontinent bezocht waren niet-overheid – en ze begon zich af te vragen of de behoeften van arme vrouwen en kinderen niet beter gediend waren door de overheidsbureaucratie te omzeilen. Ze was er, als altijd, omzichtig over – 'er zijn goede en slechte overheidsprogramma's en

goede en slechte niet-overheidsprogramma's', zei ze – maar er was een interesse en een bescheidenheid die eerder niet zichtbaar waren geweest.

In Pakistan ontmoette ze een groep jonge vrouwen, kinderen van de elite, op het Islamabad College for Women. De studenten, die in een cirkel rondom de First Lady zaten in een klaslokaal, legden uit – welsprekend, op een manier die ontroerde omdat hij zo waardig was – dat zij bang waren dat ze niet in staat zouden zijn om hun ambities te realiseren in een land dat zo plotseling was overvallen door een conservatieve variant van de Islam. 'We moeten vertrouwen bewerkstelligen met de gewone mensen', zei een jonge vrouw die hoopte iets in de reclame te gaan doen, 'zodat ze begrijpen dat we niet hun vijanden zijn. Ze denken dat als ze eenmaal een opleiding hebben gehad, de meisjes niet meer gecontroleerd kunnen worden.'

'Dat is soms moeilijk te realiseren – het wekken van vertrouwen', zei de First Lady. Ze ging direct door met wat haast een privé-overpeinzing leek over Amerikaanse en Aziatische mullahs. Ze sprak over de 'grote strijd' om een tolerant maar 'spiritueel'

antwoord te formuleren op het 'buitensporig materialisme en consumptisme ... omdat velen van hen die zich zorgen maken over het gebrek aan betekenis en het ondermijnen van het gezinsleven graag een rigide antwoord daarop formuleren'.

De strijd van haar echtgenoot tegen de rigide Amerikaanse mullah die Newt Gingrich heette, zou de komende jaren opsorpen. Hij zou succesvol blijken; inderdaad, het zal waarschijnlijk in de handboeken opduiken als dé manier waarop een tactisch trefzekere president een positie van zwakte kan omzetten in een van kracht. Maar dat resultaat was verre van zeker in de lente van 1995 en mevrouw Clinton was, privé, erg nieuwsgierig naar Gingrich. Ze waren in veel opzichten hetzelfde: ideologische bliksemafleiders voor extremisten van de oppositie. Maar ze verschilden ook nadrukkelijk van elkaar. Gingrich had een moeilijke jeugd gehad. Als kind van een legerofficier was hij een mokkende volwassene geworden, hij omarmde bombasme, was dol op controverses, en kreeg een kick van de vijanden die hij maakte met zijn dwarse, puberale woede. Hillary Clinton begreep niets van de gevoelens die zij opriep; ze had altijd bepaalde aspecten van het openbare leven gewantwoord. Na de gezondheidszorg episode, na de dood van haar vader en die van haar goede vriend Vince Foster, leek ze verwond en terneergeslagen. In de tweede termijn zouden de wonden alleen maar dieper worden, net als de mysterieuze aard van haar huwelijk.

Aan het einde van de conversatie die ik met de president had over de gezondheidszorg, dook mevrouw Clinton plotseling op en vroeg me, met een glimlach, hoe ze er vanaf was gekomen. 'Hij scheurde u aan stukken', zei ik, ook glimlachend.

De president sprong zowat van zijn stoel, beende door de kamer, sloeg zijn armen om mevrouw Clinton en kustte haar verscheidene malen op het voorhoofd. 'Ik heb hem gezegd', zei hij, haar omhelzend, 'dat de gezondheidszorg helemaal mijn fout was.'

De verbeelding van Karl May

De populaire negentiende eeuwse boeken over Old Shatterhand en Winnetou, geschreven door Karl May, bepaalden lange tijd het beeld dat mensen van Amerika's Wilde Westen hadden. Een ware prestatie, aangezien Karl May zelf nooit de Verenigde Staten bezocht. Maar zijn idee over de Nieuwe Wereld past in een traditie van Europese verbeelding.

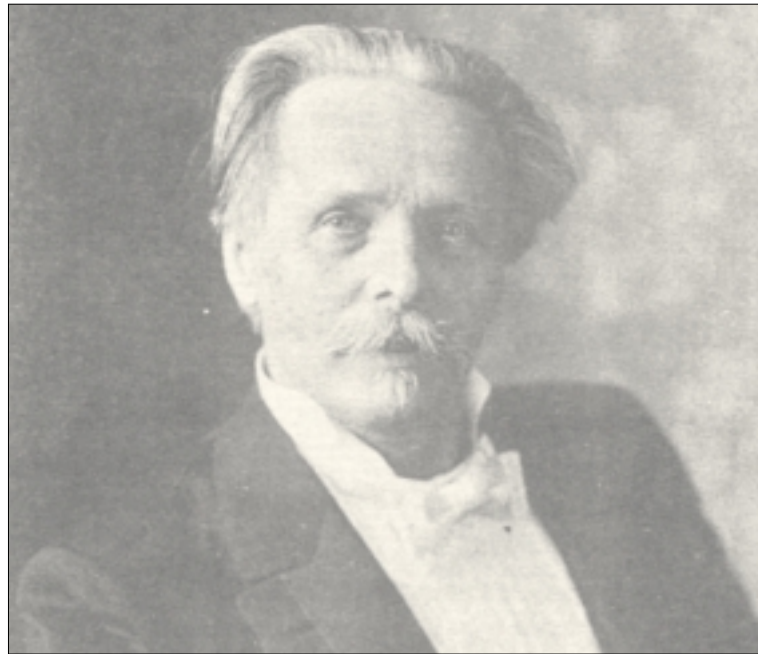
TEKST SANDER WARMERDAM

Hele volksstammen in Europa groeiden op met de spannende avonturen van de woudloper Old Shatterhand en zijn trouwe Indiaanse vriend Winnetou, de hoofdpersonen in boeken van de Duitse schrijver Karl May. In zijn tijd beleefde May grote successen en hij wordt tot op de dag van vandaag gelezen; zijn invloed op het Amerikaanse beeld van het twintigste eeuwse Duitsland (en grote gedeelten van Europa) is onmiskenbaar.

Het werk van Karl May symboliseerde voor veel van zijn lezers het zogenoemde Westen. Alleen was May toen hij zijn verhalen schreef nog nooit in Amerika geweest. Hij baseerde zich bij het schrijven op een grote verscheidenheid aan primaire en secundaire bronnen. Bijgevolg gaf zijn 'Westen' volgens critici een beeld dat totaal afweek van de werkelijkheid, een 'weird wild west' volgens sommigen. Daarnaast speelde voor May ook een zekere zendingsdrang. Deze vormt de ondertoon van al zijn verhalen: 'Mein Zweck ist, Meine Leser zu Gott zu führen und sie für alles Gute, Edle, Schöne und Erhabene zu begeistern.'

HARDNEKKIGE MYTHES

In de tijd van de Europese ontdekking van Amerika, van 1492 tot 1620, werden de Europese samenleving en zijn geschiedenis gezien als een universeel model. Amerika werd beschouwd als een tabula rasa – een

onbeschreven blad, zonder christelijke normen en waarden, levend in een spirituele leegte – in te vullen door de Europese beschaving. Europa probeerde zichzelf te herscheppen in Amerika door zijn cultuur te projecteren en te exporteren. In veel opzichten is Amerika dan ook een constructie van de Europese verbeelding, 'a new Europe in the making'. Karl May's werk past in deze traditie.

De historicus Harold Jantz benoemt de vier oudste en hardnekkigste mythes over Amerika. Allereerst heeft hij het over de mythe van het *golden-age primitivism*, samenhangend met het idee dat de 'wilde' in Amerika een 'edele wilde' was. De tweede mythe is het tegenovergestelde: Amerika is wild, ongetemd en barbaars en moet in toom gehouden worden door de krachten van de

beschaving. De derde houdt verband met de *westward movement of civilization*, een thema dat in oorsprong verwant is aan die van het *golden-age primitivism*. Als vierde mythe wordt Amerika als het nieuwe beloofde land genoemd – vaak een vergelijking met het land Israël gebaseerd op de verhalen uit de bijbel.

De gedachte is dat Europa de mogelijkheid moet benutten om overnieuw te beginnen. Men wil een nieuwe en betere samenleving opbouwen in een maagdelijk land, nog niet aangetast door de zonden en dwaasheden van het verleden. Dit is precies de mogelijkheid die Thomas More (in *Utopia*) en zijn tijdgenoten zagen in het nieuwe land. Amerika was de enige hoop voor Europa.

Wanneer de inzet zo hoog is, zullen

de onrealistische verwachtingen onvermijdelijk gevolgd zullen worden door bittere desillusies. Het Utopia dat veel Europeanen in Amerika zagen, is een plek waar extremen onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn; waar aantrekkingskracht samengaat met afschuw; waar paradijs en brute woestenij elkaar ontmoeten. Er ontstaat een nieuw begrip van Amerika: niet als mythe of metafoor, maar als oxymoron. Amerika is de paradijselijke woestenij.

Ook Karl May probeert in zijn verhalen een utopie te construeren die hij projecteert op Amerika. Zijn fictionele wereld is niet ideaal, maar een wereld waar gerechtigheid zegeviert en het 'goede' het 'kwade' overwint door toedoen van een held (Old Shatterhand) die een tweede kans heeft gekregen en de wereld wil bewijzen dat zijn 'zonden en dwaasheden van het verleden' herstelbaar zijn. Daarbij speelt zijn Indiaanse vriend Winnetou een cruciale rol.

FAVORIET THEMA

In de Europese beeldvorming over Amerika heeft het aloude idee van de Indiaan als 'edele wilde' lange tijd centraal gestaan. Door de eeuwen heen zijn er twee tegengestelde houdingen geweest tegenover de zogenaamd primitieve volkeren op het Amerikaanse continent. De eerste groep vond de Indianen geen haar beter dan dieren en niet behorend tot het menselijke ras. Een tweede groep had een tegenovergestelde visie. Deze zag de Indianen als de 'survivors of the golden age' en superieur in vergelijking met de

gedegenereerde, gecorrumpeerde, zogenaamd beschaafde Europeaan.

Veel schrijvers behoorden tot dit laatste kamp, waaronder Las Casas (en anderen uit de humanistische school), Chateaubriand en Rousseau. Hoewel de 'noble savage' in de tijd van May niet meer een favoriet thema was, deelt de schrijver van *Old Shatterhand* deze visie op 'het rode ras'. In het voorwoord van zijn eerste *Winnetou* verhaal spreekt May er schande van dat de Indianen met uitsterven bedreigd worden.

In de verhalen van May zijn Indianen over het algemeen goed, zij het dat Indianen die zich inlaten met slechte bleekgezichten blanke Yankee-eigenschappen krijgen en bijgevolg slecht zijn. *Winnetou* wordt onveranderlijk geschetst als een geïdealiseerde nobele wilde wiens uiterlijk wordt vergeleken met dat van de klassieke Griek of Romein. Net als *Old Shatterhand* wordt hij omschreven als een edel mens. Beide helden zijn lichamelijk, geestelijk en uiterlijk superieur aan de andere figuren. In tegenstelling tot de andere Indianen, die 'Indiaans brabbelen', en zich verlagen tot scalperen en andere barbaarse praktijken, spreekt *Winnetou* 'Hochdeutsch' en leeft hij volgens de christelijke moraal.

BURGERLIJKE KLASSE

Dat is ook niet verwonderlijk want *Winnetou* wordt op een gegeven moment zelfs een creatie genoemd van een Duitser (Kleih-Petra alias 'de schoolmeester') die op wonderbaarlijke wijze bij de Apaches is terechtgekomen. Bij hun eerste ontmoeting zegt deze tegen *Old Shatterhand*: 'Ik zou graag willen dat u *Winnetou* beter leerde kennen, hij is mijn meesterwerk. [...] Als zoon van een Europees vorst zou hij een groot veldheer en een nog groter vredesvorst worden. Nu hij de zoon van een Indiaan is, zal hij evenwel met zijn ras ten onder gaan.'

Winnetou is een wilde omdat hij eruitziet als een Indiaan, maar hij is nobel omdat hij in geestelijk opzicht praktisch een Europeaan is. Hij is, met andere woorden, een Europeaan in Indiaanse verpakking.

Naarmate er in de loop van de negentiende eeuw meer Duitsers naar Amerika emigreren, neemt de hoeveelheid correspondentie en (reis)literatuur toe. Ook wordt Amerika vaker gekozen als thema voor fictie. Er vormen zich de eerder genoemde thema's, die tot de dag van vandaag aanwezig zijn in de Duitse literatuur: de edele wilde; Amerika als het verleden en de toekomst van Europa; de Westerse expansie met het leven aan de frontier; het land van de onbegrensde mogelijkheden;

kunnen vinden, maar het Westen trok mij meer aan. Ik verdiende in kortstondige baantjes zoveel dat ik [...] naar St. Louis kon trekken. Daar vond ik tot mijn geluk een betrekking als huisonderwijzer.'

In de jaren waarin May schrijft is er sprake van de opkomst van een Duitse burgerlijke klasse, die reageert op de groeiende overheid en toegenomen industrialisatie. Een neveneffect daarvan is de groeiende invloed van de (populaire) pers. Veel mensen – uit de burgerij en de arbeidersklas-

hand zijn Duitse politieke vluchtelingen), maar ook de zucht naar avontuur waren vaak redenen om de Heimat te verlaten. Overal in Duitsland hingen aanplakbiljetten met tips van emigratiebureaus voor de Auswanderungslustige en gingen blaadjes van hand tot hand, waarin het land van de Nieuwe Wereld werd beschreven en aangeprezen. Er werd natuurlijk veel over gepraat. Eén reden van het succes van Karl May was dat hij een perfecte neus had voor de 'Zeitgeist'. Hij wist welke zaken zijn lezers op dat moment aan zouden spreken en gaf die geromantiseerd weer.

In het Amerikaanse Westen van May wemelt het van de Duitsers. Op een gegeven moment lijken er zo veel landgenoten rond *Old Shatterhand* te lopen dat zelfs hij – ironisch? – verzucht: 'Vier Sachsen miteinander im wilden Westen [...] Gewiß ein seltener Zufall!' Zijn helden lezen Duitse kranten, luisteren naar Duitse muziek, drinken Duits bier en zingen Duitse liederen. Soms lijkt het er op alsof *Winnetou* door zijn persoonlijke kenmerken meer Duitser is dan de gemiddelde Duitser zelf! Dat was volgens veel lezers precies de reden waarom de figuur *Winnetou* zo aansloeg: omdat hij 'iets Duits over zich had'.

AVONTURENROMANS

Karl May was nooit in de Verenigde Staten geweest. Toch meende hij te weten waar hij het over had: '[ich] habe viele Romane gelesen, Reisebeschreibungen, Cooper, Marryat, Möllhausen, Gerstäcker.' May's bronnen zijn te verdelen in vier categorieën: allereerst de avonturenromans en reisverhalen over Amerika; op de tweede plaats Duitse ridder- en roverromans; ten derde de wetenschappelijke werken en encyclopedieën; en verder natuurlijk kranten en tijdschriften.

Daarnaast beschikte hij over reisverslagen en kaarten van de regio (zijn beschrijvingen zijn knap en gedetailleerd uitgewerkt en zeer accuraat). Ook circuleerden er ook veel authentieke tekeningen (onder andere van de Duitse Baron Egloffstein)

In het Amerikaanse Westen van May wemelt het van de Duitsers

Amerika als sociale utopie waar succes bereikt kan worden door hard werken en doorzettingsvermogen, de bevrijding van de conformistische Oude Wereld. Het zijn allemaal thema's die door Karl May in zijn verhalen worden herhaald en voortgezet.

Op de eerste bladzijden van *Winnetou, het Grote Opperhoofd* vertelt de quasi-autobiografische ik-verteller (*Old Shatterhand*/May) – dan nog een onervaren *greenhorn* – zijn beweegredenen om Duitsland te verlaten en naar Amerika te reizen, en gunt de lezer zo een blik op de denkbelden zoals die bij Karl May bestaan moeten hebben:

'Een *greenhorn* is nu eenmaal een *greenhorn* en ik was er destijds ook een, al was ik mij dat niet bewust. [...] Ik zag mijzelf als een bijzonder verstandig man van ervaring, daar ik zoals men het noemt gestudeerd had en geen examen had gevreesd. Dat het leven de werkelijke hogeschool is, waar de studenten dagelijks examen wordt afgenomen, dat begreep ik op die jeugdige leeftijd niet. De bekrompen omstandigheden in het vaderland, het verlangen naar meer kennis en een aangeboren ondernemingszin hadden mij naar de Verenigde Staten doen oversteken, waar destijds een jongeman die werken wilde, betere kansen geboden kreeg dan in Europa. In de oostelijke staten had ik wel een goede betrekking

se – zoeken afleiding en vinden die in romantische avonturenromans. Beschrijvingen van exotische, verre oorden – zoals het Midden-Oosten of Amerika – blijken veel mensen

aan te spreken. Door dit soort reisverhalen te lezen kan men voor korte tijd periode ontsnappen aan de dagelijkse realiteit – even terugkeren naar een pre-industriële wereld.

De middenklasse kon ontsnappen door lectuur, mensen die het minder goed hadden, moesten letterlijk vluchten naar een beter bestaan. In totaal belandden tussen 1820 en het begin van de eerste Wereldoorlog vijf miljoen Duitsers in de Verenigde Staten. Slechte arbeidsomstandigheden, onderdrukkingen van allerlei aard (ook weerspiegeld in het werk van May: Kleih-Petra en *Old Fire-*

en brieven van Duitse emigranten.

Wetenschappelijke boeken hadden evenzeer zijn aandacht: in zijn bibliotheek zijn werken te vinden van Schiller, Lessing, Layard, Catlin en Nietzsche. Daarnaast waren er in die tijd veel natuur- en avontuurtijdschriften over het Amerikaanse Westen met informatie en nieuws. Bekend is dat May het merendeel van deze tijdschriften, met titels als *Das Ausland*, *der Globus* en *die Illustrierte Zeitung*, ook las en ze gebruikte voor zijn verhalen.

May's belangrijkste bron van informatie waren echter de talrijke en veel gelezen belevenissen van Duitse auteurs in Amerika, zoals beschreven in reisverslagen en avonturenromans. De belangrijkste auteurs in dit verband zijn Heinrich B. Möllhausen, Jacob Schiel, Charles Sealsfield (echte naam Karl Postl), Friedrich Gerstäcker, Armand Strubberg, Gabriel Ferry en Nikolas Lenau. In zijn beschrijvingen lijkt hij het meest op de Amerikaanse schrijver James Fenimore Cooper (1789-1851), die de Indiaan eveneens beschrijft vanuit het idee van de *noble savage*. Niet voor niets wordt May ook vaak *the German Cooper* genoemd.

James Fenimore Cooper was de eerste Amerikaanse schrijver die het leven aan de frontiers als uitgangs-

punt nam voor zijn romans. Hij is vooral bekend geworden met het boek *The Last of The Mohicans*, een onderdeel van de zogenaamde *Leatherstockin*-serie die vijf delen telt. Hoofdpersonen in deze serie boeken waren Natty Bumppo (of: Leatherstocking) – een oudere blanke woudloper, bevriend met zowel roodhuiden als bleekgezichten – en zijn boezemvriend Chingachgook, het opperhoofd der Mohicanen. Kritiek op de verhalen is dat ze vaak van onwaarschijnlijkheden aan elkaar

Europa. Maar de overeenkomsten zijn treffend te noemen.

Onderzoeker Richard Cracroft laat echter zien dat er ook duidelijke verschillen zijn tussen de twee schrijvers. Volgens hem is Cooper een veel betere schrijver dan May en zijn Coopers personages beter uitgewerkt en minder stereotiep. Het belangrijkste verschil is echter dat 'Cooper's Bumppo is a homespun, often believable American, while Old Shatterhand remains an omnipotent, bigger-than-life, self-righteous and

ke deel van de bevolking, verbreedde zich razendsnel en zijn populariteit bereikte ongekende hoogten. Uit brieven van lezers en stukken in de krant vernam May dat hij over het algemeen werd gezien als een ervaren en intelligente wereldreiziger, die zijn belevenissen deelde met het publiek.

De boeken van May waren populair tijdens zijn leven maar werden in de decennia daarna ook nog gretig gelezen. Een onderzoek onder Karl May-lezers uit 1931 gaf een waaier aan koopmotieven voor zijn boeken: je wordt er weer jong door; nauwkeurigheid van de voorstelling; slaat de juiste toon aan voor de jeugd; ethisch waardevolle lectuur; ongevaarlijke lectuur; verbreding van kennis; de voorbeeldige Duitseid; geestelijke ontspanning; de mooie jeugdherinnering; 'protest' tegen de minderwaardige/obscene literatuur.

Voor de lezer vervullen de verhalen nostalgische, escapistische en nieuwsgierige verlangens. Gezegd zou kunnen worden dat het werk van Karl May, herleid tot de essentie, voor schrijver en lezer één centraal element bevat: bevrijding.

DUBIEUZE POPULARITEIT

De populariteit van de auteur bleef niet beperkt tot Duitsland of Duitstalige gebieden. Al tijdens zijn

Tijdens het Derde Rijk wordt May nog geannexeerd als nationalistische schrijver

hangen en de dialoog in sommige gevallen wel erg gekunsteld klinkt.

BETER UITGEWERKT

De overeenkomsten tussen het werk van Karl May en James Fenimore Cooper zijn groot. Het is echter niet zo dat May zijn beeld van het westen rechtstreeks heeft overgenomen van Cooper; eerder is het zo dat May zijn helden modelleerde op basis van een bestaand Duits beeld van het Westen, ontstaan door de grote populariteit van Coopers verhalen in

enlightened Edelmensch. The gap is enormous.' Cooper is geloofwaardig, May niet – aldus Cracroft.

De jaren 1887-1899 waren de succesvolste en gelukkigste jaren van May's leven; 1891 betekende de ware omkeer. In dat jaar kwam Friedrich Ernst Felsenfeld, een jonge uitgever uit Freiburg, met het voorstel om al May's verspreid gepubliceerde werken te bundelen en als *Gesammelte Reiseromane* uit te brengen.

Karl May's leespubliek, tot dan toe vooral te vinden onder het katholie-

BIOGRAFIE

Karl Friedrich May wordt op 25 februari 1842 in het Saksische stadje Ernstthal geboren als zoon van een arme wever. Thuiswevers stonden in die jaren voor de keuze om de fabriek in te gaan of te immigreren en velen kozen voor het laatste. Mede dankzij een kleine erfenis kan de familie May het hoofd boven water houden. Van kort na zijn geboorte tot aan zijn vijfde verjaardag is May blind, wat vaak als verklaring wordt gegeven voor zijn rijke fantasie, verder gestimuleerd door de sprookjes die zijn oma hem vertelt.

Karl leert goed, mede onder druk van zijn analfabetische vader. Op negenjarige leeftijd neemt zijn oma hem mee naar een poppenvoorstelling van Goethe's *Doktor Faust*. De thema's – god, mens en duivel – blijven May altijd bezighouden.

In 1856 begint May de opleiding tot onderwijzer. De saaiheid stimuleert zijn fantasie en zijn

schrijflust. Door de diefstal van zes kaarsen wordt hij eind 1859 van school gestuurd. Hij slaagt elders en begint daarna aan als onderwijzer aan een fabrieksschool. Eind 1861 wordt May opnieuw beschuldigd van diefstal en hij zit van 8 september tot 20 oktober 1862 in de gevangenis. Geestelijk is hij er slecht aan toe.

In juni 1865 wordt hij veroordeeld tot vier jaar wegens 'meervoudig bedrog'. In 1869 ontmoet hij een Amerikaan die hem uitnodigt als onderwijzer van zijn dochter. Bij gebrek aan papieren gaat dit niet door. In april 1870 krijgt May opnieuw vier jaar gevangenisstraf wegens bedrog.

Na het ontslag uit de gevangenis in 1874 lijkt May eindelijk zijn destructieve kant onder controle te hebben. In maart 1875 wordt hij als redacteur bij Verlag Münchmeyer in Dresden, om enkele tijdschriften met 'Kolportageliteratuur' te leiden. Hij voelt zich op zijn plaats en zijn

kwaliteiten als schrijver worden onderkend.

In 1880 trouwt May en twee jaar later begint hij voor zichzelf, reisverhalen schrijvend. Uitgeverij Münchmeyer vraagt hem vervolgens een roman te schrijven in tijdschriftenvorm maar ook als boek. *Waldröschchen* wordt het eerste succes. Tussen 1882 en 1887 schrijft May vijf dikke colportageromans. Tussen 1892 tot 1912 verschijnen 33 reisverhalen.

De populaire May gaat er nu toe over zijn zelf gecreëerde rol te spelen. Hij laat zich fotograferen in kostuums die hij als Old Shatterhand en Kara Ben Nemsi gedragen zou hebben. In 1899/1900 onderneemt May zijn grote 'Orientreis'. Na terugkeer komt er steeds meer kritiek op zijn werk en zijn persoon. De waarheid wordt bekend, net als zijn verleden. In 1908 gaat May voor het eerst naar de Verenigde Staten. Hij durft niet verder dan de Oostkust, bang zijn eigen ideaalbeeld te verstoren.

Karl May overlijdt in 1912.

leven verschijnen de eerste vertalingen van zijn werk. In Nederland, voormalig Tsjechoslowakije en Hongarije behoren zijn werken tot de canon van de jeugdliteratuur. In andere landen is hij zeer bekend (voormalig Joegoslavië) of zeer bekend geweest (Zweden). In de Europese landen met een eigen grote literaire traditie (Frankrijk, Engeland) neemt May slechts een positie in de periferie in of is nauwelijks bekend. Ondanks enkele pogingen is

hij ook in de Verenigde Staten praktisch onbekend gebleven.

Om dubieuze redenen, zoals gold voor Wagner en Nietzsche was May's werk ook zeer populair in het Derde Rijk. In de DDR waren zijn boeken juist niet verkrijgbaar. Ook nu is het werk van May in Duitsland nog populair en worden er zelfs Karl May dagen georganiseerd, waarbij lezers zich even in het westen kunnen wanen in de rol van Old Shatterhand of Winnetou. De mythe van het westen blijft fascineren.

UITEINDELIJKE OVERWINNING

De hoofdpunten in Karl May's werk kunnen als volgt op een rijtje gezet worden. Allereerst het quasi-autobiografische vertelperspectief, waarmee de ik-verteller zich identificeert met de centrale held van de roman (Karl May is Old Shatterhand en omgekeerd). Ten tweede de plaats van handeling, welke zich bevindt in een exotische en gewoonlijk ontoegankelijke ruimte die door een avontuurlijke reis ontsloten wordt. Een derde structurelement is het scherpe

contrast tussen goed en kwaad, zoals gepersonificeerd door twee elkaar concurrerende groepen wier strategieën tegenovergesteld zijn en zich alleen laten verwezenlijken door het uitschakelen van de andere groep. Ten vierde de aanwezigheid van een doorlopende vertelhandeling: een verhaal past in een langere serie, doordat verwezen wordt naar een bepaalde voorgeschiedenis, maar kan ook op zich gelezen worden (bijvoorbeeld *Winnetou I tot IV*). Ten slotte is er de overwinning van het goede over het kwade, waarmee een probleem uit het verleden wordt opgelost en de toekomst zonder onrecht tegemoet getreden kan worden.

Aan het einde van het verhaal over de zwarte mustang bijvoorbeeld staat de toevallige ontmoeting van twee verre (Duitse) neven centraal, die naar elkaar op zoek waren in verband met de verdeling van een erfenis. Door de ontmoeting wordt het probleem dat ze hadden de wereld geholpen. Deze elementen vormen in principe de basisthema's voor alle verhalen. Herhaling en variatie van motieven typeren May's werk.

Het volgende citaat uit *Winnetou, het Grote Opperhoofd* brengt kernachtig de elementen samen waardoor May zo aanspreekt. We vinden er het nationalisme, het vasthouden aan de Christelijke normen en waarden, het stereotype dat alle Yankees (of liever: niet-Duiters) onbetrouwbaar zijn en de ongeloofwaardigheid van de fantastische verhaallijn. Elementen die in dit fragment ontbreken zijn het sterke rechtvaardigheidsgevoel van Old Shatterhand en het vreemde en, zeker voor Amerikanen, ongeloofwaardige taalgebruik (dingen als 'Pshaw!', 'Zounds!', 's' Death!' of 'Woe to me!'). Het fragment beschrijft de eerste ontmoeting op de prairie tussen Kleih-Petra (de leermeester van Winnetou) en Old Shatterhand, die zijn wantrouwende gesprekspartner vertelt dat hij nog jong en zeker 'niet gewiekt' is:

'Niet gewiekt?' vroeg hij [Kleih-Petra]. Maar dat is iedere Amerikaan in zekere zin.'

'Ik ben geen Amerikaan.'

'Wat bent u dan, als ik het vragen

mag?'

'Van Saksische afkomst.'

'Hij keek me verbaasd aan en zei toen ineens in het Duits: 'Dan heet ik u welkom, landgenoot! Vindt u het overigens niet vreemd, een Duitser onder de Apaches aan te treffen?'

'Vreemd niet. Gods wegen schijnen vaak wonderbaar, maar zijn altijd heel natuurlijk.'

'Gods wegen? Waarom spreekt u niet van voorzienigheid, lot, fatum, kismet of toeval?'

'Omdat ik christen ben en me mijn geloof niet laat ontnemen.'

'Goed zo! U bent een gelukkig man! U hebt gelijk: Gods wegen lijken vaak wonderbaar, maar zijn altijd heel natuurlijk. De grootste wonderen zijn het gevolg van natuurwetten en de meest alledaagse natuurverschijnselen zijn grote wonderen. Ja, ik ben een Duitser, een geleerde van naam, en nu een Apache. Dat lijkt vreemd. Maar de weg die mij hierheen heeft geleid, is heel natuurlijk.'

MYTHE IN EXTREMEN

De populariteit van het werk van Karl May is, grofweg, te danken aan vijf elementen: in de eerste plaats de aantrekkingskracht van het Amerikaanse Westen waarbij de mythe van het Westen als vertrekpunt genomen wordt; ten tweede de sociale utopie die May schetst, waardoor de lezer kan ontsnappen aan zijn dagelijkse werkelijkheid en kan dromen over een beter leven; als derde element geldt dat het verhaal herkenbaar is door de vele aanknopingspunten met

de wereld van de lezer; ten vierde de spannende vertellingen in een lange traditie met een herkenbare structuur; en als laatste de identificatie van de lezer met de held.

Het zijn niet de Verenigde Staten die Karl May weergeeft in zijn verhalen; hij geeft de mythe Amerika weer. Dit doet hij op de manier waarop die mythe is opgebouwd: in extremen. Twee uitersten bepalen het beeld – paradijs en woestijn. Deze indeling is ook van toepassing op het werk van May. Bij hem is de tegenstelling tussen deze twee uitersten spiritueel van aard en dit resulteert in een indeling tussen goed en kwaad. Representanten van het paradijs – het goede – zijn de twee helden Winnetou en Old Shatterhand. Ze zijn rechtvaardig en moreel onberispelijk. Hiertegenover staan de vertegenwoordigers van het kwade – de spirituele woestijn. Deze personages – blank of Indiaan – hebben als belangrijkste kenmerken dat ze corrupt zijn en enkel op winst belust. May's verhalen mogen op het eerste gezicht inderdaad naïef of simplistisch lijken, in werkelijkheid vertegenwoordigen ze de fundamentele elementen waar het om draait in het menselijk bestaan: 'Gott, Mensch und Teufel'. Of eerder, de strijd die May aan zijn lezer ('van ziel tot ziel') wilde tonen: de Mens als speelbal tussen God en Duivel. De thema's van May zijn eeuwenoud en eeuwig: hij beschrijft de strijd tussen het paradijs en de woestijn met als inzet de bevrijding. Simplistisch? Ongetwijfeld. Sempel? Nee. Spannend? Zeker. ■

LITERATUUR

- *The Prairie* door James Fenimore Cooper.
- 'The American West of Karl May' door Richard Cracroft, *American Quarterly*, xix, 2 (Summer 1967) 249-258.
- *Durzak, Manfred, Das Amerika-Bild in der Deutschen Gegenwartsliteratur* door Manfred Durzak (Stuttgart 1979).
- 'The Myths About America: Origins and Extensions,' door Harold Jantz in: A. Ritter ed., *Deutschlands Literarisches Amerikabild*
- *Winnetou, het Grote Opperhoofd* door Karl May (Utrecht 1974).
- *De Zwarte Mustang* door Karl May (Utrecht 1967).
- *Regeneration through Violence: the Mythology of the American Frontier 1600-1860* door Richard Slotkin

Een kaartenhuis stort ineen

Begin van 1929 was Samuel Insull een van de meest succesvolle en rijkste ondernemers van Amerika. Toen de aandelenmarkt kelderde, stortte zijn op geleend kapitaal gebaseerd imperium ineen. Insull werd een zondebok voor de excessen van de jaren twintig.

TEKST JOHN STEELE GORDON

Tijdens een *bull market* is het gemakkelijk verdienen. Kijk maar naar de duizenden mensen op Wall Street die dat de afgelopen jaren hebben gedaan, toen de Dow Jones record na record vestigde. Maar het zou de mensen die in die jaren rondreden in Range Rovers, dikke sigaren rookten en discreet hun manchet terugtrokken om een dikke Rolex te laten zien, degenen die van de ongekeende stijging van de markt profiteerden, goed zijn gekomen als ze een ogenblik hadden stilgestaan bij het lot van de Amerikaanse industrieel Samuel Insull.

In de zomer van 1929 steeg de beurswaarde van Insull's bedrijven met 7.000 dollar per minuut. Zijn imperium van nutsbedrijven, gevestigd in Chicago, spreidde zich uit over 39 staten. Met zijn enorme snor, een *cookie-duster mustache*, zijn overjas met fluwelen kraag, zijn gedistingeerde hoed, Dagobert-Duck-slobkousen en zijn elegante wandelstok was Insull, voor de jaren twintig, het typisch model van de moderne kapitalist.

Slechts drie jaar later lagen zijn bedrijven in de goot en was Insull zelf op de vlucht. Franklin Roosevelt, die toen campagne voerde voor het presidentschap, verwees met minachting naar de 'Ismaels en de Insulls, die hun tentakels uitstrekken naar elke gewone man'. Het zou een van de grootste tuimelingen in de geschiedenis van het kapitalisme zijn – hoewel er nu hoofdstukken geschreven worden waarvan de afloop nog niet bekend is.

HORATIO ALGER VERHAAL

Samuel Insull werd geboren in Londen, in 1859. Zijn vader een non-conformistische predikant en zijn moeder bestierde Insull's Temperance Hotel. Hoewel het gezin alles behalve rijk was, slaagden ze erin hun zoon naar een goede school te sturen waar hij blij gaf van een snelle intelligentie en de capaciteit om keihard te werken. Toen hij veertien was, werd hij een juniorklerk bij een veilingbedrijf.

Vier jaar later liep hij tegen het gelukkige toeval aan dat zo karakteristiek is voor de Horatio

Alger-verhalen, zowel de echte als die in de boeken. George E. Gourard, de vertegenwoordiger in Londen van de uitvinder Thomas Edison, nam Insull aan als zijn secretaris. Gourard was zo onder de indruk van de capaciteiten van zijn jonge beschermeling, dat hij in 1881 de toen pas 21-jarige Insull terug stuurde naar de Verenigde Staten om privé-secretaris te worden van de grote man zelf. Binnen een paar jaar was hij de meeste vertrouwde zakenadviseur van Edison.

Het duurde niet lang voordat Edison Insull aan het hoofd stelde van de snel groeiende Edison General Electric Company, waarmee het toen niet zo vreselijk goed ging. Insull bracht daar snel verandering in. Toen hij begon bij wat niet veel later simpelweg General Electric zou gaan heten, had het bedrijf tweehonderd mensen in dienst. Toen hij amper tien jaar later wegging, werkten er zesduizend mensen en verdiende Insull, met zijn 33 jaar nog steeds een jonge man, een toen vorstelijk bedrag van 36.000 dollar per jaar.

MONOPOLIE IN CHICAGO

Maar voor de rusteloze Insull was het niet voldoende. Weliswaar bewonderde hij Thomas Edison maar hij wilde zich toch van diens invloed losmaken.

Insull aanvaardde het directeurschap van Chicago Edison, een van de beginnende elektriciteitsbedrijven van die stad, die, de naam ten spijt, niet door de beroemde uitvinder werd gecontroleerd. Insull's salaris was een derde van wat hij bij General Electric had binnengehaald, maar hij leende al snel 250.000 dollar van Marshall Field (van het bekende warenhuis in Chicago) waarmee hij een stevig aandeel kocht in Chicago Edison en ging aan het werk om het bedrijf het belangrijkste elektriciteitsbedrijf van de hele regio te maken.

Het jaar nadat Insull in Chicago was begonnen, bood de World's Columbian Exposition in de stad een perfecte gelegenheid om de mogelijkheden van elektriciteit te laten zien. Chicago Edison en de kleine Commonwealth Electric Company verzorgden de elektriciteit van de wereldtentoonstelling. Insull overtuigde dit laatste bedrijf er al spoedig van dat hij ook daar de president directeur zou moeten zijn. Hij leidde beide bedrijven totdat hij ze in 1907 samenvoegde tot Commonwealth Edison.

Dat jaar verzekerde Insull zich ook van een veertig jaar durend exclusief contract met de stad Chicago om 'elektrische stroom te distribueren binnen de huidige of toekomstige grenzen van de gemeenschap.' Anders geformuleerd, Insull kreeg het monopolie in de tweede stad van Amerika, om een dienst te verlenen waarvan hij wist dat de vraag enorm zou groeien. Hij zag het goed: in 1902 gebruikte Amerika ongeveer 6 miljard kilowatt-uren, in 1929 118 miljard.

PERSOONLIJKE GARANTIE

Insull was ondertussen al bezig zijn imperium ook buiten Chicago uit te breiden, door kleine nutsbedrijven op te kopen in de omliggende counties en die te combineren tot de Public Service Company of Northern Illinois. Hij was ook altijd bijzonder innovatief. Insull was degene die elektriciteitsmeters introduceerde en toen Sir Charles Algernon Parsons de samengestelde stoommachine ontwikkelde, zag Insull onmiddellijk het potentieel ervan om elektriciteit te produceren die in ongekeende hoeveelheden over lange afstanden kon worden getransporteerd. Toen zijn raad van bestuur zich onwillig toonde ■

om deze gok te wagen, stelde Insull zich persoonlijk garant voor de kosten. De turbine werd in korte tijd van zo'n fundamenteel belang voor de elektriciteits-industrie dat slechts 25 jaar later een gedenksteen werd geplaatst bij het Fisk Street power station waar Insull de eerste had geïnstalleerd, vanwege het historisch belang van deze ontwikkeling.

Naarmate Insull's reputatie als een financiële en bedrijfstoenaar groeide, nam ook zijn betrokkenheid toe bij een veelheid van andere ondernemingen. Hij zorgde voor een ommekeer bij Peoples Gas, Light & Coke Company en de bedrijven die de trams en verhoogde spoorlijnen in Chicago runden. Hij begon ook aandelen en obligaties in zijn bedrijven te verkopen aan werknemers en klanten. Dit was gedeeltelijk bedoeld om de eindeloze expansie te financieren en gedeeltelijk om zichzelf af te schermen tegen de groeiende beweging die de nutsbedrijven publiek bezit wilden maken. Tegen de jaren twintig bediende het imperium van Insull 1,8 miljoen huishoudens en bedrijven.

VERLIES VAN CONTROLE

Maar terwijl Samuel Insull de nutsindustrie pionierde, duurde het niet lang voordat anderen het potentieel ontdekten van bedrijven met natuurlijke monopolies, vaak gereguleerd door plooibare politici die die bedrijven toestonden te werken op basis van een kosten-plus model, wat een gestadige winst garandeerde. Uit angst om de controle over zijn vele bezittingen te verliezen, zette Insull steeds vaker een holding company op om dat te voorkomen.

Een holding company is een bedrijf dat bestaat met als enige doel aandelen en obligaties van andere bedrijven in bezit te houden. Door het stapelen van aandelen in zo'n piramidevorm kon een holding iemand toestaan met een kleine feitelijke investering grote economische bezittingen te controleren. In een wat versimpelde vorm kun je zeggen dat iemand die 51 procent van de aandelen heeft van een holding alle bedrijven kan controleren waarin die holding 51 procent of meer van de aandelen heeft, die zelf weer 51 procent hebben in andere bedrijven, en zo maar verder.

Het nadeel was natuurlijk dat holdings vaak topzwaar waren. Aangezien ze zelfs niets produceerden, hingen hun inkomsten helemaal af van de resultaten van ondernemingen aan de onderkant van de piramide om de kosten van hun investeringen te financieren. De meeste ervan waren *highly leveraged*, bijna geheel gefinancierd met geleend geld.

BEREN IN DE MARKT

Zo lang Wall Street enkel maar omhoog ging, lukte dat allemaal prima, en Insull kon zijn financiële kaartenhuis overeind houden door steeds meer obligaties en aandelen te verkopen. In de eerste acht maanden van 1929 steeg het aandeel Insull Utility Investments – een van de tientallen door Insull gecontroleerde ondernemingen – van 30 dollar naar

De meeste van Insull's bedrijven waren gefinancierd met geleend kapitaal

147 dollar. Maar de eerste acht maanden van 1929 waren gemakkelijk; het waren de twee daaropvolgende maanden die het verschil maakten.

Toen de beren in de markt kwamen, begon het imperium van Insull, gefinancierd met steeds meer uitgaven van waardepapieren, te wankelen, ook al probeerde Insull zelf manhaftig de ramp af te wenden. Hij leende persoonlijk vijf miljoen dollar van een bank in New York en stopte dat in de ondernemingen. Hij verkocht zijn landgoed van 1600 hectare, leverde zijn levensverzekering van een half miljoen dollar in, en droeg al zijn persoonlijke bezittingen over aan de crediteuren van zijn ondernemingen. Het hielp allemaal niet. In april 1932 ging het imperium van Insull, of wat daar nog van over was, in surseance. 'Ik zou willen dat mijn tijd op aarde er al op zat', zei Insull gelaten.

Het leek erop dat zijn verliezen uiteindelijk zouden oplopen tot 800 miljoen dollar, een onvoor-

stelbare som in die dagen, en een leger van contro-leurs begon de boeken te onderzoeken naar de gecompliceerde transacties van Insull's vele ondernemingen.

Ondertussen zagen ambitieuze openbare aankla-gers mogelijkheden te over om de publieke woede te exploiteren die ertoe leidde dat Insull zo'n twin-tig dreigbrieven per dag ontving. Twee maanden nadat zijn ondernemingen in surseance waren gegaan, vluchtte Insull naar het buitenland, bang dat hij geen eerlijk proces zou kunnen krijgen. Niet lang daarna werd hij aangeklaagd door staats en federale *grand jury's* voor verduistering, postfraude en samenzwering om de faillissementswet te ontlo-pen. Na maanden waarin hij onderdak zocht in lan-den waarmee de VS geen uitwisselingsverdragen hadden, werd Insull uiteindelijk gearresteerd en teruggestuurd om terecht te staan. Een beroemde foto verscheen in honderden kranten, waarin Insull was te zien bij het betreden van de Cook County Jail, op zijn gezicht een blik van totale vernedering.

De overheid probeerde zijn zaak hard te maken met de eigen boeken van Insull als bewijs. Een ex-sheriff die deel uitmaakte van de eerste jury, stelde dat de enige misdadigers die hij kende geen boeken bijhielden, maar ze vervalsten of vernietigden. Na zeven weken getuigenverklaringen kostte het de jury precies vijf minuten om Insull vrij te spreken – alleen vanwege de uiterlijke schijn wachtte de jury nog twee uur met de uitspraak. Insull werd nog twee maal berecht, en twee maal spraken jury's hem vrij. Samuel Insull was schuldig aan niets anders dan te hebben gefaald in zijn zakelijke ondernemingen.

Een paar jaar later stierf hij aan een hartaanval in een Parijse metro, 79 jaar oud. Aangezien hij geen papieren bij zich had, bleef zijn lichaam een paar uur ongeïdentificeerd en de politie trof slechts acht francs in zijn zakken aan. Kranten berichtten dat een man die ooit een van de rijkste mensen ter wereld was, als een bedelaar was gestorven. Het was de ultieme vernedering voor deze waardige en eerlijke, zij het misschien onverstandige, man. De waarheid was natuurlijk dat hij, na zijn hartaanval, was beroofd van zijn portefeuille. ■

C O N F E R E N T I E S E N B I J E E N K O M S T E N

Parallel Cities. Amsterdam-New York, 1653-2003

■ CONFERENTIE IN AMSTERDAM,

30 JANUARI EN 1 FEBRUARI 2003

Conferentie georganiseerd door het Roosevelt Study Center samen met het Gemeentearchief van Amsterdam. Het Charter dat de burgers van New Amsterdam op 2 februari 1653 ontvingen zette de stad op als een Hollandse stad, met een

schout, burgemeesters en schepenen. De conferentie heeft als onderwerp de relatie tussen oud Amsterdam en de nieuwe stad.

Amerikanistiek

■ AMERIKAANSE CULTUURGESCHIEDENIS VANUIT

EUROPEES PERSPECTIEF. 16 en 17 januari 2003.

Symposium over Amerikanistiek ten behoeve van promovendi waarbij collega's, onderzoekers en

hoogleraren een presentatie geven over hun eigen projecten, met aanreiking van methodische instructie en theorievorming. Aan bod komen de oorsprong en ontwikkeling van American Studies, verschillen in beoefening van de Amerikanistiek in de VS en in Europa, problemen van definities van 'cultuur'. Forumdiscussie over interdisciplinairiteit, cultural studies e.d.

Informatie over beide events: www.roosevelt.nl

All the way with LBJ!

Het derde deel van de epische biografie die Robert Caro schreef van Lyndon Baines Johnson is te dik voor een meditatie over macht maar de manier waarop de jaren vijftig tot leven komen, is ongeëvenaard. Hoe een jongen uit de rimboe van Texas president werd.

Alles aan Lyndon Johnson is overmaats. Ook zijn biografie natuurlijk. Zelfs in een tijd waarin boeken van minder dan zeshonderd pagina's uitzondering worden, neemt Robert Caro's biografie van de 36ste president straks een halve boekenplank in beslag. Na vijftien jaar zijn we zijn nu bij deel drie en Johnson is nog niet eens vice-president geworden. En met Caro's biografie vergaat het me als met LBJ zelf: ik zwaai tussen mateloze bewondering en ergernis en afkeer over Caro's opdringerigheid, zijn arrogantie dat die ene persoon zoveel tijd, zoveel ruimte waard is. Maar Caro bereikt zijn doel. Wie een politieke biografie wil over Lyndon Baines Johnson kan het beste Robert Dallek's onvolprezen boeken lezen (slechts twee delen). Wie een beeld wil van politiek in de twintigste eeuw, hoe de Verenigde Staten daarin functioneerde en hoe politieke macht werkt, zowel op het niveau van de politicus als dat van de politiek, moet Caro wel bewonderen.

OPTELLEN EN AFTREKKEN

Dit derde deel gaat over Johnsons tijd in de Senaat. Dat wil zeggen, in de beproefde Caro methode gaat het over de Senaat en wat Johnson ermee deed. Dus beginnen we met de geschiedenis van de Senaat: de eerste 150 pagina's zijn een monografie

over de geschiedenis van dit instituut – een uitstekende monografie, zij het niet bijzonder origineel. Daarna wordt Johnson nog even neergezet zoals Caro hem in de eerste twee boeken heeft geschetst: een lompe, onbehouden boer uit een achterlijke staat, vastbesloten om zichzelf en de mensen die hij vertegenwoordigde, arme keuterboeren, op te stoten in de vaart der volkeren en, en passant,

BESPROKEN BOEK

- *Master of the Senate. The Years of Lyndon Johnson, Part III* door Robert A. Caro, Alfred Knopf. €45,50. 1167 pag's. ISBN 0-394-52836-0
Importeur: Van Ditmar

zichzelf een goed leven te bezorgen. Het is geen *pretty image*. Nadat Johnson was vastgelopen in het Huis van Afgevaardigden (hij verloor in 1942 zijn eerste Senaatscampagne), dat veel te klein was voor zijn ambities, besloot hij om eerst maar eens zichzelf te verrijken. De arme afgevaardigde die aan het begin van de jaren veertig geen stuiver bezat, was een vermogend man toen hij in 1949 de Senaat bereikte. Via zijn vrouw was hij eigenaar van een reeks radio-stations en hij zat nog meer dan tevoren in de zakken van de Texaanse oliebelangen. Laten we zeggen dat Johnson geen scrupules kende.

Eenmaal in de Senaat probeerde de ambitieuze Texaan zo snel moge-lijk een positie van macht te berei-

ken, enkel om stuk te lopen op de geslotenheid van het senioriteits-systeem. Maar een omweg diende zich aan in de vorm van senator Richard Russel van Georgia, de slimste van de groep zuidelijke senatoren die zich onvermoeibaar inzette om het verwerpelijke systeem van segregatie te handhaven door de progressieve(re) meerderheid in de Senaat te dwarsbomen. Russel was een eenzame vrijgezel en zoals Johnson in het Huis Speaker Sam Rayburn had ingepakt, zo deed hij dat ook met Russel. Macht diende zich aan via een onvermoede commissie (Armed Services) simpelweg omdat Russel daar de scepter zwaaide.

Caro heeft de neiging uit te wijden (dat is een *understatement*). Zo krijgen we een biografie van Russel voorgeschoteld en uitgebreide verslagen van Johnsons eerste manoeuvres in de Senaat die net zo gecompliceerd

en rücksichtslos waren als Johnsons hele carrière al was geweest. LBJ had haast en realiseerde zich al snel dat hij nog lang zou moeten wachten voor hij een commissie zou kunnen leiden (dat klopte, als hij was blijven zitten, dan had hij eind jaren zestig die positie bereikt). Hij onderkende heel sluw, zoals hij al eerder had gedaan, de potentiële macht van posities die andere niet zagen en die daarom voor hem, een junior senator met haast, bereikbaar waren (hij was altijd bang dat hij, net als zijn vader, op jonge leeftijd aan een hartaanval zou overlijden – en in 1956 scheelde het niet veel). De opening die Johnson zag was in dit geval de leiding van de senaat. Assistent van de Majority Leader heeft formeel niet veel te

betekenen, maar wel als die Majority Leader weinig effectief is en bovendien na twee jaar verdwijnt.

Opeens was er iemand die kon tellen, die macht zodanig kon optellen en aftrekken, commissies zo kon verdelen dat zijn macht er alleen maar groter van werd. Dit vereiste natuurlijk medewerking van de senatoren maar die zagen hun eigen positie over het algemeen versterkt worden als ze met Johnson meewerkten. Al snel had de nieuwe Meerderheidsleider zijn macht gevestigd en Caro beschrijft uitgebreid en op fascinerende wijze hoe Johnson dwude, trok, slijmde, schopte en plotte om zijn machtsgreep te realiseren. Wie niet met hem was, kwam er snel achter dat hij helemaal buiten de boot viel. Natuurlijk waren er individualisten die dat niet interesseerde maar de gemiddelde zetelplakker deed wat Johnson van hem verlangde. Ook de gecompliceerde relatie met progressief Hubert Humphrey komt mooi uit de verf. Maar er hing wel een prijskaartje aan Johnson manier van opereren: een flink aantal mensen nam zich voor om nooit meer voor de man te werken.

HONDSE METHODEN

Fascinerend is ook steeds hoe Johnson, die zijn politieke carrière in Texas had te danken aan steun van de reactionaire olieboeren in de staat, tegelijkertijd probeerde afstand te houden van de zuidelijke belangen en ernaar streefde de eerste zuidelijke president te worden. Hoe hij probeerde conservatieven en progressieven aan zich te verplichten met als uiteindelijk doel om het leven van de arme mensen, de Mexicaanse kinderen in Zuid-Texas, een beter leven te gunnen. Hondse methoden voor een goed doel? Zijn politieke slachtoffers konden dat in de jaren vijftig natuurlijk moeilijk zo inschatten.

Johnson was goed in timing, ■

een essentieel deel van de vaardigheid om macht op te bouwen en uit te oefenen. Wie macht wil moet zijn nek alleen op de juiste momenten uitsteken, niet te vroeg en niet te laat. Om senator McCarthy te kunnen lozen, moest hij wachten tot anderen ook zover waren. Om zwarten hun burgerrechten te geven moest Johnson eerst de macht verwerven om dat te doen. In de Amerikaanse politiek zijn de jaren vijftig vaak weggezet als de saaie periode waarin Eisenhower presideerde over een welvarend maar onkritisch publiek. Maar mede op basis van dit werk van Caro valt goed te betogen dat op de achtergrond de basis werd gelegd voor de jaren zestig, althans de Johnson-kant daarvan, met de ongeëvenaarde uitbarsting van sociale wetgeving. Maar ook is al goed te zien waar die machtsuitoefening later gierend uit de rails zal lopen.

De interessante vraag waar Caro hopelijk wat sneller aan zal toekomen dan de twaalf jaar die dit deel op zich liet wachten, is of de combinatie van succes en mislukking onvermijdelijk is voor presidenten. Als Caro al niet mediteert over macht, doen leidt zijn beschrijving in elk geval tot overpeinzingen van de lezer. Macht verkrijgen en macht uitoefenen vergen namelijk vaardigheden en kwaliteiten die uiteindelijk in hun tegendeel verkeren. Zonder die macht valt echter niets te doen. Zie daar het dilemma van Amerikaanse presidenten: wie het presidentschap kan winnen is er waarschijnlijk niet geschikt voor. Het drama van de onvermijdelijkheid van Johnsons val wordt geleidelijk aan zichtbaar.

PATROON VAN MACHTSLUST

In 1957 loodst Johnson de eerste wet op de burgerrechten door de Senaat. Het stelt nog niet veel voor, maar het is een eerste confrontatie met zijn zuidelijke patronen. In dat opzicht is het een belangrijke stap voor Johnson: hij wist dat hij afstand moest nemen van de zuidelijke dinosaurussen om ooit president te kunnen worden. Maar of dat de uitgebreide behandeling van deze wetgeving door Caro rechtvaardigt, waag ik

toch te betwijfelen. Na al die eerdere parlementaire manoeuvres die Caro heeft beschreven, wordt het nu toch wat te veel. En vreemd genoeg is het dan ineens op. De laatste drie jaar van Johnsons senaatscarrière worden in één hoofdstuk beschreven, waarin overigens al wel zichtbaar wordt dat de weerstand tegen Johnsons methoden gaan leiden tot een paleisrevolutie. Als uitsmijter beschrijft Caro Johnsons pathetische poging om in 1961, als vice-president (formeel voorzitter van de senaat) maar niet als senator, de baas te blijven van de Democraten in de senaat. Hij blijkt weinig vrienden over te hebben en geen macht. Hoe hij vice-president werd houden we nog tegoed.

Het patroon van machtslust ontwikkelt zich ook in dit deel van Caro's levenswerk. Paste een vice-presidentschap daarin? Wel, we zien dat Johnsons effectiviteit als leider van de senaat al was afgenomen. En het bleef zijn brandende ambitie om president te worden. Nu we zover zijn in Caro's verhaal, is die stap naar het vice-presidentschap een stuk vanzelfsprekender dan hij indertijd leek. We kennen het vervolg. Hopelijk hoeven we niet meer zo lang te wachten voordat Caro dat publiceert,

want zijn project duurt veel te lang.

Wat wel een probleem is met Caro's benadering is de wordprocessor diarree die hem overvalt. Als je meer dan twintig jaar van je leven met onderzoek bezig bent, dan kan ik me voorstellen dat je alles wat je hebt gevonden belangrijk vindt. Maar de pompeuze, epische stijl van Caro is even vaak een positief als een negatief punt. Drie hoofdstukken over het weggagen van het hoofd van de Federal Power Commission, Leland Olds, in opdracht van de oliebaronnen in Texas, is wat al te veel. In één hoofdstuk was ook wel duidelijk geworden dat Johnson schaamteloos handelde. Ook de climax van het boek, de behandeling van de Civil Rights Act in 1957, waarin Johnson afstand nam van zijn zuidelijke roots, is weliswaar belangrijk, maar niet de 200 pagina's waard die het krijgt. Een editor zou helpen, ook om de herhalingen (soms letterlijk) te voorkomen.

HALF MISLUKT

De cruciale vraag is natuurlijk of we via Caro de hoofdpersoon leren begrijpen, die weerzinwekkende, charmante, effectieve en uiteindelijk tragische, getormenteerde, half

mislukte man uit de rimboe van Texas. Ik weet het nog niet. Johnson heeft altijd een warm plekje in mijn hart gehad, vooral vanwege zijn ongelooflijke binnenlandse successen in het midden van de jaren zestig en de vaardigheid waarmee hij die programma's erdoor jaste. Dat hij daarna volledig werd opgeslorpt door de oorlog in Vietnam, maakte het drama des te dramatischer. In mijn beeld waren dat altijd twee kanten van dezelfde medaille. Juist wat hem binnenlands goed maakte, liet Johnson buitenlands mislukken.

Ondertussen blijf ik zitten met het raadsel van de pathologie van presidenten. Kennedy, Johnson, Nixon, Reagan, en Clinton: lieden met een serieuze afwijking, die in alle gevallen tot problemen leidde. Het kan geen toeval zijn dat dit soort mensen in het presidentschap terecht komen. Joe Klein heeft het in *The Natural* (zie eerder in deze Dakota) over zijn voorkeur voor iemand 'larger than life' in het ambt, in dit geval Clinton. Hij betoogt dat alleen die mensen werkelijk iets kunnen bereiken, maar geeft tegelijkertijd toe dat ze een hoge kans hebben op serieuze brokken. Geen plezierige gedachte.

Caro's behandeling laat weinig ruimte voor sympathie. Hoe is het mogelijk dat iemand nog voor de man werkte? Maar misschien is dat de essentie van Johnsons macht: hij wist dingen gedaan te krijgen of mensen dat nu wilden of niet. Pas in de jaren zestig zijn die dingen ook echt 'goed' want tot en met het vice-presidentschap stelt het inhoudelijk allemaal niet veel voor.

Voor een meditatie over macht is *Master of the Senate* wel erg lang en voor een episch verhaal over een politicus is het niet goed genoeg geschreven (Robert Penn Warren was beter in *All The King's Men*). Maar Johnson komt tot leven (*warts and all*) en Caro slaagt in iets wat weinigen lukt: hij maakt het wetgevende proces in Washington, meestal volstrekt ondoordringelijk, ineens interessant en logisch (volgens hun eigen logica). Maar het grootste compliment voor Caro is dat ik niet kan wachten op het volgende deel. ■

Soft power rules the world

THE PARADOX OF AMERICAN POWER. WHY THE WORLD'S ONLY SUPERPOWER CAN'T GO IT ALONE DOOR JOSEPH S. NYE JR
OXFORD UNIVERSITY PRESS. \$ 26. ISBN 0-19-515088-0 IMPORTEUR: VAN DITMAR.

Hier is het tegengif. Wie de laatste maanden net iets te veel heeft gehoord en gelezen over de redenen en/of rechtvaardigingen waarom de VS hun eigen gang moeten/kunnen gaan, dient onmiddellijk dit boek ter hand te nemen. Joseph Nye, die onder president Clinton in het Pentagon werkte, maar meestal (en liever) resideert in de John F. Kennedy School of Government van Harvard University, legt hier de argumentatie neer waarom militaire kracht alleen niet voldoende is om macht uit te oefenen. Je kunt als natie wel de wereld rondrennen en nu eens hier, dan weer daar vuurtjes uitstampen en militaire oplossingen forceren, maar dat leidt niet tot de wereld die je graag zou wensen of die je het beste uit zou komen.

Nye beargumenteert waarom het ook in het Amerikaanse belang is om coalities te sluiten, om multilaterale verdragen en structuren te ondersteunen, om aanzien en respect te genieten, en, niet in het minst, gezien te worden als een morele, onomstreden leider. Dan hoeft je uiteindelijk ook minder naar de botte instrument van militaire macht te grijpen. Terrorisme, milieuzorgen, economisch beleid, wereldhandel: allemaal terreinen waar militaire macht, zogenoemde *hard power*, weinig relevant is. Daar gaat het om *soft power*. In de komende eeuw, stelt Nye, zullen de VS minder kunnen vertrouwen op hun militaire macht en zullen ze meer moeten werken met de macht die voortspruit uit de Amerikaanse cultuur, waarden en instellingen. Maar, zegt hij, die *soft power* kan niet tot wasdom komen in een klimaat waarin de

Verenigde Staten worden gezien als zelfzuchtig en slechts gemotiveerd door eigenbelang.

Nye onderkent dat multilateralisme gebruikt kan worden door kleine staten om de VS te verlammen zoals Gulliver door de Lilliputters werd vastgepind met duizenden touwen. Natuurlijk hebben kleinere landen belang bij multilaterale structuren, zegt Nye, maar daar kunnen de VS zelf gebruik van kan maken. Het is ook in het Amerikaanse belang.

Amerika moet zijn macht juist gebruiken om multilaterale instellingen vorm te geven op een manier die zijn lange termijnbelangen dient. Anders dan de regering Bush, vindt

eigenbelang of in strijd met Amerikaanse belang, zoals een nieuwe Internationale Informatie Orde van de VN die autoritaire regeringen de mogelijkheid gaf de vrijheid van de pers aan banden te leggen.

Ten vijfde is multilateraal optreden essentieel als een onderwerp niet kan worden aangepakt door de VS alleen. Denk aan een internationaal handelssysteem, financiële markten, drugs, terrorisme en ziektebestrijding. Ten zesde is multilateralisme een goede manier om de kosten te delen en om zo een toewijding aan het algemeen belang te versterken. En tenslotte, vindt Nye, moet de keuze tussen multilaterale en unilaterale

Militaire macht alleen is onvoldoende om Amerika de gewenste uitkomsten te geven

Nye dat multilateralisme de voorkeur verdient en hij geeft zeven criteria (hij blijft professor) om te kiezen tussen uni- en multilaterale tactieken.

Duidelijk is dat je als het gaat om overleven unilaterale actie niet mag uitsluiten. Tijdens de Cuba crisis keek president Kennedy wel of hij zijn unilaterale actie kon laten afdekken door de VN, maar liet zich daardoor niet weerhouden. Aanvallen op terroristen zijn een meer recent voorbeeld, zegt Nye, maar hij benadrukt dat multilaterale acties altijd meer kracht hebben dan unilaterale.

Een tweede reden om unilateraal op te treden zou kunnen zijn om multilaterale regelingen de mogelijkheden beperken om op te treden in belangrijke strategische gebieden. Hij wijst op het anti-landmijn verdrag, dat voor de VS moeilijker was te tekenen omdat ze in Korea de mijnen nodig hebben. Een derde belangrijke overweging is dat een unilaterale tactiek anderen kan leiden tot multilaterale compromissen. Ten vierde moeten de VS multilaterale initiatieven verwerpen die een excuus zijn voor gebrek aan actie,

tactieken bepaald worden door de vraag wat voor effect elk heeft op de Amerikaanse soft power. Met andere worden, als je teveel hangt op hard power zou je het totale machtsplaatje wel eens kunnen verzwakken omdat het je *soft power* ondermijnt.

Allemaal logische afwegingen waarop ook de huidige Amerikaanse regering, ondanks zijn voorkeur voor unilateraal handelen, wel op uit zal komen. Wie het in termen van grote wereldrijken wil gieten, kan zeggen dat de grootheid van Amerika bepaald zal worden door de vraag of het land zijn dominantie machtspositie kan omzetten in een internationale consensus en of de VS zijn eigen principes als internationale normen geaccepteerd kan krijgen – Nye citeert hier Henry Kissinger. De grootheid van Rome en Groot Brittannië werd daardoor bepaald, niet door hun militaire macht.

De regering Bush krijgt veel kritiek op zijn stellingnames maar de eerlijkheid gebied Nye om vast te stellen dat van de goede bedoelingen van een 'assertive multilateralism' waar president Clinton het ooit over

had, ook niet veel terecht is gekomen. Dat had te maken met het mislukte Somalië-avontuur, binnenlandse preoccupaties van de politiek en Clintons eigen verkwanseling van politieke macht.

Nye is een professor en hij doceert aangenaam. Dat heeft het voordeel dat zijn conclusies heerlijk helder zijn. In *Paradox of Power* betoogt hij in feite deze kernboodschap: militaire macht alleen kan niet de uitkomsten verschaffen die we wensen op vele terreinen die Amerika aangaan. Niet meer en niet minder. Het nadeel is, maar dat is inherent aan het onderwerp, dat hij veel softe macht overhoop haalt en dat niet altijd even duidelijk is waar het dan om gaat. Maar Nye is kristalhelder als hij een hoofdstuk over de Informatie Revolutie samenvat in de conclusie dat in de postindustriële samenleving de militaire voordelen nog steeds liggen bij grote staten maar dat de verspreiding van technologieën van massavernietiging de militaire macht als het ware gedemocratiseerd hebben. Ook terroristen beschikken nu over militaire macht, waartegen het moeilijk verdedigen is.

Binnen Nye's opdracht past ook bij uitstek de conclusie dat Amerika binnenlands zijn normen en waarden en zijn besluitvormingsprocessen op orde moet brengen, wil ze in staat zijn die over te dragen op de rest van de wereld. Hij merkt daarbij op Amerika's *soft power* wordt uitgehold door onderwerpen als 'de doodstraf en wapenbezit, waar we nadrukkelijk afwijken van andere ontwikkelde landen' Nye waarschuwt dat Amerika niet te parochiaal bezig moet zijn, dat is niet een houding die past bij een wereldmacht. Het is ook een houding die de andere component van die macht, het moreel gezag, uiteindelijk ondermijnt, en daarmee de militaire macht minder relevant maakt. Een belangrijke boodschap, goed opgeschreven, en een stimulerende tegenhanger voor de boeken van de machtsrealisten die in de vorige *Dakota* aan de orde kwamen.

Frans Verhagen

De dorpspomp

WASHINGTON, DOOR MEG GREENFIELD, (NEW YORK: PUBLIC AFFAIRS, 2001), MET EEN VOORWOORD VAN KATHARINE GRAHAM EN EEN NAWOORD VAN MICHAEL BESCHLOSS.

Vier decennia lang bevond journaliste Meg Greenfield zich in het middelpunt van het politieke leven van Washington. Ten tijde van Kennedy en Johnson werkte ze voor het politieke tijdschrift *The Reporter*, in de jaren vijftig verplicht leesvoer voor de Washingtonse *incrowd*. Greenfield leerde er het vak en schopte het met haar onconventionele, satirische stukken al gauw tot hoofd van het kantoor in Washington. Greenfield schreef vooral over de persoonlijkheden, retoriek, en mores van de macht in het Amerikaanse regeringscentrum. Het artikel waarmee ze voor het eerst de aandacht op zich vestigde was een vlijmscherpe analyse van Richard Nixons gedraai in de campagne van 1960. Vier jaar later al werd Greenfield genoemd als een van de belangrijkste opinionmakers van Washington, als enige vrouw.

Nadat *The Reporter* in 1968 ten onderging, stapte Greenfield over naar de *Washington Post* en *Newsweek*. Voor *Newsweek* schreef ze van 1974 tot haar dood in 1999 een wekelijkse column waarin ze de denk- en gedragspatronen van de machtige Washington establishment probeerde bloot te leggen. Bij de *Washington Post* klom ze in korte tijd op tot redacteur van de opiniepagina's, waar ze de politieke en morele standpunten van de krant zowel vormgaf als verwoordde. Zo was Greenfield nauw betrokken bij het naar buiten brengen van de Pentagon Papers en het Watergate schandaal. In 1978 kreeg ze de Pullitzer Prize voor haar commentaren.

Na haar overlijden – Greenfield stierf op haar 68ste aan longkanker – werd ze alom geprezen om haar intelligentie, haar scherpzinnigheid

en haar gevatheid. Maar meer nog roemden haar vrienden en collega's Greenfield omdat ze altijd, temidden van opkomend cynisme, populisme en uiterlijk vertoon, haar eigen koers was blijven varen. Ze vertrouwde op haar eigen gevoel, bepaalde zelf wat goed of slecht was, en was allergisch voor nep en namaak.

In *Washington* beschrijft Greenfield hoe ze in 1961 in Washington arriveerde en hoe ze van een enigszins naïeve idealiste uitgroeide tot een ervaren, geharde politieke journaliste. Ze leerde al snel dat het in de

van het aura van de macht. Aan de ene kant hebben journalisten, door het naar buiten brengen van zulke misstappen, bijgedragen aan deze afkalving van de macht. Aan de andere kant wordt veel van wat vroeger gold als privé of irrelevant nu uitgebreid gerapporteerd. Greenfield ziet het als een goede ontwikkeling dat er nu openlijk gepraat kan worden over gedrag dat de uitvoering van het ambt negatief beïnvloed of onmogelijk maakt, maar waarschuwt dat de media te vaak onzorgvuldig zijn en toch irrelevante, maar zeer

kregen een gedwongen aard als er vrouwen bij aanwezig waren.

Terugkijkend verbaasd ze zich over haar eigen stilzwijgende aanvaarding van de beperkingen die haar functioneren als journaliste bemoeilijkten en de vele kleineringen die ze zich liet welgevalen. Haar protest tegen de bestaande rolverdeling bestond uit het werk zelf; ze was een serieuze reporter met defensie en atoomwapens als specialiteit.

Greenfields worsteling om zichzelf te blijven in het centrum van politieke en journalistieke macht en om ondanks haar dagelijkse – vaak vriendschappelijke – contact met hooggeplaatste Washingtonians trouw te blijven aan haar principes en haar journalistieke objectiviteit, is het centrale thema van haar boek.

Het Washington dat Greenfield beschrijft is klein; enkele duizenden mensen die allemaal op de een of andere manier betrokken zijn bij de federale overheid en die elkaar overal tegenkomen – en journalistieke objectiviteit is duidelijk iets waar Greenfield haar hele leven mee geworsteld heeft. Wie jarenlang in Washington woont en werkt kan zichzelf geen buitenstaander meer noemen; hij of zij is hoe dan ook persoonlijk betrokken. Dat is niet erg, vindt Greenfield, maar journalisten moeten zich wel van bewust zijn van de valkuilen en verleidingen die dat meebrengt. Wel betrokken, maar nooit vooringenomen.

Toen het er naar uitzag dat Greenfield *Washington* niet zou kunnen voltooiën, vroeg ze haar goede vriend, de historicus Michael Beschloss, als uitvoerder van haar literair testament. Beschloss kreeg het manuscript pas twee weken voor haar overlijden onder ogen, maar hij beloofde toe te zien op publicatie. Alleen het laatste hoofdstuk, waarin Greenfield dieper wilde ingaan op haar persoonlijke geschiedenis, is onvoltooid gebleven. Dat is jammer, maar zo zal Meg Greenfield herinnerd worden zoals ze dat zelf wilde: als een serieuze journalist.

Elke van Cassel

‘I have been on Larry King, therefore I am’, is het motto in de Amerikaanse hoofdstad

hoofdstad primair draait om persoonlijkheden en onderlinge verhoudingen en dat politiek – én journalistiek – grotendeels gebaseerd is op leugens en misleiding. Greenfield constateert dat het in de loop der jaren voor politici steeds moeilijker is geworden trouw aan zichzelf te blijven. Iedereen die naar Washington komt meet zichzelf een nieuwe, publieke identiteit aan.

In de jaren vijftig en zestig schreven journalisten het woord image tussen aanhalingstekens. ‘Image was fluff and fabricated. Reputation was solid’, schrijft Greenfield. Nu is het eerste belangrijker dan het tweede. ‘I’ve been on Larry King, therefore I am’, is volgens Greenfield het nieuwe motto van de meeste politici. Deze obsessie met imago komt voort uit het type persoonlijkheid dat zich het meest tot het regeringscentrum voelt aangetrokken: ambitieuze strebers.

Sinds de jaren zestig is het idee dat de machthebbers in Washington het beste met het land voorhadden, dat ze wisten wat ze deden en dat ze bovenal eerlijk en competent waren, onder vuur komen te liggen. Steeds meer schandalen en bewijzen van incompetentie kwamen naar buiten, totdat er niets meer over was

sappige details naar buiten brengen.

Greenfield constateert dat gedurende de veertig jaar die zij in de hoofdstad heeft doorgebracht cynisme de overhand heeft gekregen, zowel bij de politici als bij de journalisten. De journalisten gaan ze er niet langer vanuit dat politici zich ethisch gedragen. Wat zowel politici als journalisten volgens Greenfield in de gaten moeten houden is dat de mensen die daadwerkelijk beleid maken en iets gedaan krijgen in Washington veel belangrijker en interessanter zijn dan de mensen die zich alleen maar bezig houden met hun image.

In een hoofdstuk over vrouwen in Washington beschrijft Greenfield haar ervaringen. Toen ze in 1961 in Washington arriveerde was Greenfield een van de weinige vrouwelijke reporters in de stad en vrijwel de enige die voor een politiek tijdschrift schreef. Vrouwelijke journalisten werden in die jaren vaak niet serieus genomen en hun werk werd hen op allerlei manieren onmogelijk gemaakt. Zo konden vrouwen geen lid worden van de National Press Club, de beroepsorganisatie voor journalisten in Washington. Informele bijeenkomsten waar veel sigaren en whiskey werden geconsumeerd,

De oorlog van de kleine man

EYE OF THE STORM - A CIVIL WAR ODYSSEY, DOOR ROBERT KNOX SNEDEN EN CHARLES F. BRYAN JR./NELSON D. LANKFORD (EDITORS); NEW YORK, THE FREE PRESS, 2000; 329 BLZ.; PRIJS: \$ 37.50
IMPORTEUR: VAN DITMAR

Het opmerkelijke verhaal van een schetsboek met oorlogsherinneringen dat een bestseller werd, begint acht jaar geleden, wanneer twee heren het kantoor van Charles F. Bryan, directeur van de Virginia Historical Society in Richmond, Virginia, binnenstappen en een versleten koffertje met vier beduimelde schetsboekjes op tafel leggen. Bryan vreest het ergste. Elke maand belt er wel iemand op dat ie iets 'belangwekkends' over de Burgeroorlog heeft gevonden. Vaak blijkt het niet meer dan een onleesbaar snippertje papier. Alles wat interessant kan zijn voor de beeldvorming van de bloedige strijd die Noord en Zuid tussen 1861 en 1865 uitvochten, is inmiddels wel gevonden. En elk ooggetuigeverslag over 'de oorlog die maar niet wil verdwijnen' is inmiddels uitgegeven.

HANDYCAM

Maar als Bryan door de tere schetsboekjes tast, verandert zijn scepsis in verbazing. Voor hem ligt een visuele en verbale kroniek van de Burgeroorlog: nauwgezette plattegronden van slagvelden, gedetailleerde waterverftekeningetjes en levendige ooggetuigeverslagen, opgetekend door Robert Knox Sneden, die diende in het leger van de Unie, het Noorden. 'Alsof hij met een *handy-cam* het strijdperk had betreden', zou Bryan zich herinneren. En deze schat heeft 150 jaar op een zolder en later in een bankkluis in Connecticut liggen verstoffen!

Niemand had ooit van soldaat Robert Knox Sneden gehoord. Geen

wonder, hij was geen Lee of Grant; hij was kanonnenvoer. Bryan en collega's van de Virginia Historical Society zetten zich aan het werk en stukje bij beetje de puzzel op te lossen. Zo levert hun speurwerk duizenden kilometers verderop, in een opslagloods in Arizona, en passant enkele dagboekjes van dezelfde Sneden op. Zij blijken de tekst bij de schetsen te zijn. Uiteindelijk comprimeren Bryan en collega Nelson D. Lankford 5000 manuscriptpagina's tot 330 boekpagina's. Het resultaat is de verrassende nonfictie bestseller *Eye of the Storm*, een juweeltje tussen de inmiddels 50.000 titels over de Burgeroorlog, een onderwerp waarover Amerika nog steeds niet uitgeschreven raakt.

ROUTINE VAN DE DAG

Het unieke van Sneden's werk schuilt in de combinatie van tekst en beeld, ongetwijfeld gemaakt door iemand met een scherp oog, en bovendien van lage militaire rang. Vanaf 1861

in het plaatstje Harrison's Landing, Virginia. 'The cheering of the troops was very weak however. The president looked ungainly on horseback. He wore a high silk hat, and his black clothes were covered with dust. The brilliant military staff surrounding him made this all the more prominent.'

Gedurende de lange oorlog bedenken de soldaten van alles om zich te vermaken. Zo schetst Sneden de zoektocht naar timmerhout en zeildoek, waarmee zijn collega's - wekenlang gelegerd in de heuvels om Washington D.C. - een theatertje in elkaar spijkeren. Soldaten met acteertalent en negersbandjes treden op tijdens de vele en langdurige gevechtspauzes. 'The prices are \$5 for the upholstered boxes, 50c for gallery seats and 25c for seats on the ground floor', registreert Sneden trots.

Elke tekening vertelt een compleet verhaal en Sneden's teksten wekken de gewone soldaat tot leven. Geen

beruchte Andersonville, het kamp waar vele duizenden soldaten zouden sterven, vooral aan ziekte en ondervoeding. Zijn woorden en beelden van deze 'hel op aarde' - waar de temperatuur vaak boven de veertig graden steeg, de regen het kamp in een van luizen en muggen krioelend moeras veranderde en de geblakerde, opgeblazen lijken van zijn kameraden zich ophoopten tot meer dan honderd per dag - zijn akelig realistisch. Tegen alle logica in overleeft Sneden deze hel, maar de gruwelen laten hem nooit meer los.

REIZENDE TENTOONSTELLING

Na de oorlog vertrouwt Sneden dag in dag uit zijn herinneringen en nachtmerries aan het geduldige papier toe, hopen op een publicatie. In 1918 sterft hij eenzaam in een soldatentehuis, teleurgesteld dat zijn levenswerk nooit zal worden gepubliceerd.

In de jaren dertig verkoopt Sneden's neef Arthur uit geldnood de hem nagelaten schetsboeken aan de familie Ash uit Connecticut. De dagboeken blijven in de Sneden-familie. In 1977 leggen de zonen van Ash - Charles en Peter - de schetsboeken in een bankkluis, waar ze af en toe uitgehaald worden voor een antiekveiling. Maar niemand wil ze kopen. Via een antiekhandelaar komt Charles Ash bij de Charles F. Bryan terecht, die de schetsboeken maar al te graag wil hebben. Tijdens de speurtocht naar het leven van Sneden stuit Bryan op een honderdjarige dame, die Sneden nog heeft gekend en de verblufte onderzoeker vertelt: 'Well, of course you know about the diary'.

Uiteindelijk weet hij deze dagboeken te traceren bij de achterkleinzoon van Sneden's broer, die ze in Arizona blijkt te hebben opgeslagen. Inmiddels figureerden 48 van de tekeningen in een reizende tentoonstelling die begon in New York en via Atlanta en Chicago naar Los Angeles trok, het land opnieuw zijn meest vreselijke jaren voorschotelend.

Marko Cortel

De burgeroorlog gezien door de ogen van een gewone, onbetekenende soldaat

dient Sneden bij de 40th New York Volunteers, beter bekend als het Mozart Regiment. Om de trage tijd te doden schetst hij vaak wat voor zich uit. Onder zijn vaardige handen groeit een getekende chronologie van de oorlog, de routines van de dag, de exercities - allemaal gezien door de ogen van een onbetekenende 'private'.

Sneden's observatievermogen en tekenkunst trekken de aandacht en de legerleiding zet hem aan het werk als kaartenmaker voor generaal McClellan. Dit werk brengt hem geregeld in contact met de kopstukken van het leger en in vrije uurtjes noteert hij alles wat hij ziet: 'President Lincoln with several congressmen and military officers arrived here today', schrijft hij op 8 juli 1862

heldendom, geen grootse verrichtingen, maar angst, wangedrag en overlevingsdrang. Sneden neemt geen blad voor de mond om grafplunderaars te kritiseren, die op een begraafplaats de kisten opgraven op zoek naar juwelen. Maar de oorlog stompt ook hem af en een paar maanden later schrijft hij 'I picked up a half skull of some infant, which I use for a soap dish'.

Sneden overleeft de Peninsular Campaign en de Second Bull Run Battle, maar op een mistige novembermorgen wordt hij ruw gewekt door 'a rough tap on the head with a pistol barrel'. Een soldaat van de Confederatie rekent hem grijnzend in en de volgende anderhalf jaar brengt Sneden door in krijgsgevangenschap, eerst in Richmond, later in het

Zeden en gewoonten

Grizzly. Moord in de bergen Montana door Frans Kotterer. Uitgeverij Luitingh. ISBN 90-245-3936-6. €13,57

Voor een journalist zijn er verscheidene manieren om zijn kennis over de Verenigde Staten, bijvoorbeeld opgedaan als correspondent, aan lezers over te dragen. Je kunt analyses schrijven, reportages, ontboezemingen, dagboeken of gepersonaliseerde rondreizen. Maar moeilijk is het altijd. Een veel subtielere manier, en mogelijk ook een effectievere, is het om een roman te schrijven waarin de VS wordt beschreven door de ogen van een hoofdpersoon of aan de hand van diens avonturen. Frans Kotterer, voormalig correspondent voor *Het Parool* en inmiddels verbannen naar Diemen, doet dat in *Grizzly*. En met succes. *Grizzly* is een thriller die puur als spannend verhaal goed werkt maar die me vooral beviel omdat er tussen neus en lippen allerlei observaties worden gemaakt over Amerikaanse zeden en gewoonten. De hoofdpersoon is Rick Dekker, een Nederlandse journalist, die, u raadt het, vanuit Diemen zijn banden met de VS probeert aan te houden.

Overigens verkeert Kotterer in goed gezelschap. Thrillerschrijvers zijn goed in het bieden van lokaal decor. Raymond Chandler schreef onvergetelijk over het Los Angeles van de jaren dertig, maar probeert u ook eens Denis Leheane over Boston, Laura Lippmann over Baltimore, George Pelecanos over Washington. (FV)

De Solex van Wim

Voor de Vrijheid Geschapen. Flitsen uit het leven van Jan Willem Schulte Nordholt. Historicus en dichter door Menno Steenhuis. Meinema, 2001. ISBN 90-211-3866-2. €24,25

Het valt niet mee de biograaf van een historicus te zijn. Historici leiden een tamelijk saai bestaan en

hun werk veroudert snel. Dan kun je beter dichters tot onderwerp kiezen - die leven erop los omdat ze voor de eeuwigheid schrijven. Dus als iemand behalve historicus ook dichter wordt het een stuk aantrekkelijker.

Jan Willem Schulte Nordholt (1920-1995) was zo'n dubbeltalent. Hooglebaar Amerikaanse geschiedenis in Leiden en thuis de protestants christelijke dichter die een belangrijke bijdrage leverde aan het nieuwe *Liedboek* voor de kerken. Voor intimi was Jan Willem gewoon Wim. Ook Menno Steenhuis, oud-directeur van een pedagogische academie, heeft Schulte Nordholt bij zijn onderzoek goed leren kennen. Het gaat in zijn boek dan ook vaak en veel over Wim. Volgens de auteur een zo veelzijdige en complexe persoon, een 'wereld die zich opent naar vele kanten', dat hij noodgedwongen bepaalde delen ervan onbelicht laat. Welke precies is onduidelijk. Steenhuis spreekt van een selectieproces, en gaat in zijn voorwoord meteen in de verdediging: 'Vermoedelijk zullen weinig lezers alle delen van dit boek met even grote aandacht lezen'. De kerkmensen stellen, zo vermoedt hij, vooral belang in de dichter, historici in Schulte Nordholt als Nederlandse pionier in de zogeheten amerikanistiek. Steenhuis gaat daarmee voorbij aan het simpele feit dat Schulte Nordholt zichzelf niet in twee geschieden werelden zag leven. De historicus beïnvloedde de dichter, en andersom. Zo complex was het nu ook weer niet.

De biograaf had zich tot taak moeten stellen alle partijen gelijkmatig te bedienen. Een duidelijke structuur, een helder beeld van zijn hoofdpersoon ontbreken. En een gelukkige hand wat selectie van het materiaal betreft heeft Steenhuis evenmin. Als Schulte Nordholt in 1981 tot lid van de KNAW wordt benoemd, krijgen we te horen dat het adres van de Akademie Kloveniersburgwal 29 te Amsterdam is, en dat de afdeling Letterkunde 'in de regel vergadert op de tweede maandag van de maand om 12.00 uur'. Dat soort informatie is

volkomen overbodig en, helaas, illustratief voor de rest van het boek. De lezer wordt tot wanhoop gedreven door de veel te uitvoerige samenvattingen van Wims boeken en artikelen. Zelfs de reacties erop vertelt Steenhuis braaf na - op een wel heel amateuristische (of is het pedagogische?) toon.

Bij de christelijke dichters voelt de biograaf zich meer thuis dan in de academische wereld. Het hoofdstuk dat Steenhuis aan Schulte Nordholts hoogleraarschap wijdt rammelt aan alle kanten, en getuigt bovendien van een al te grote eerbied voor Leidse en andere geleerden.

Dat neemt de waardering voor het door Steenhuis verrichte huiswerk niet weg. Hij heeft tal van 'ooggetuigen' gesproken en ijverig in de archieven gespeurd. Zo komen we te weten dat Wim toen hij nog leraar aan het Rijnlands Lyceum in Wassenaar was een Solex wilde kopen maar onderweg in een boekenzaak belandde en al het gespaarde geld voor de brommer daar spendeerde. Ondanks zijn dichterschap leidde Schulte Nordholt bepaald geen wild of bandeloos leven, hij schreef gedisciplineerd, ten diepste overtuigd van het eigen talent een omvangrijk oeuvre bijeen. Steenhuis noemt Wim een 'erflater in de literatuur, het kerklied en de geschiedenis'. Erflaters verdienen begenadigde biografen. Steenhuis is eerder aandoenlijk. (A. Lammers)

Voor de zondeval

American Catholic. The Saints and Sinners Who Built America's Most Powerful Church door Charles R. Morris. Paperback, Random House, ISBN 0-679-74221-2. €17,50. Importeur: Van Ditmar.

Nu de Amerikaanse katholieke bisschoppen tot over hun oren in het seksschandaal van hun pastoors en kapelaans zitten, vestig ik graag nog even de aandacht op dit in 1997 verschenen boek, dat inmiddels in paperback is verschenen. De

katholieke kerk is met zestig miljoen leden in de Verenigde Staten een belangrijke maatschappelijke factor - de grootste georganiseerde kerk. Voor velen, ook nadat John F. Kennedy de ban had gebroken, geldt de kerk van Rome nog steeds als een bron van bemoeizuchtige interventie, voor anti-abortus activisten een bron van activiteit, voor homo's een bolwerk van conservatisme. Maar tegelijk is de katholieke kerk in de Verenigde Staten zo groot en zo invloedrijk dat haar rol ook in het land waar formeel de scheiding van kerk en staat formeel het verst is doorgevoerd, enorm is. Wie daar in kort bestek meer over wil weten, kan met dit boekje uitstekend uit de voeten.

American Catholic is ook een goede inleiding om een grote verandering in die kerk op waarde te schatten. Werd de kerk tot nog toe volkomen gedomineerd door de Ierse clerus, met de komst van miljoenen Hispanics and met het bisdom Los Angeles als grootste van het land, is een revolutie op gang. (FV)

Pocket History

The American Revolution, A History door Gordon S. Wood. A Modern Library Chronicles Book, New York 2002. 190 pag's. €26,50. ISBN: 0679640576. Importeur: Van Ditmar.

Het is jammer dat dit boekje relatief duur is. Zo'n pocket history van de Amerikaanse revolutie zou ook een pocket prijs moeten kunnen hebben. Maar goed, wie snel een inzicht wil verwerven in dit thema heeft professor Gordon Wood een uitstekende *gids*. *Woods fenomenale The Creation of the American Republic 1776-1787*, dat in 1970 verscheen en diverse prijzen opstreek, is de basis voor deze korte samenvatting. Verwacht van Wood geen radicale nieuwe visies maar gewoon, een gedegen, conservatieve weergave van de feiten en de meest reguliere interpretaties. Meer hoeft ook niet. (FV) ■

Freedom of choice is your constitutional right. Use it!

Als het gaat om een mooie, comfortabele en luxueuze auto, hebben veel automobilisten hun keuze al op voorhand gemaakt. Heeft u al eens stil gestaan bij de Cadillac Seville? Kijk eens hoe elegant en gestroomlijnd deze sedan is. Deze schoonheid vindt u ook van binnen terug in het interieur. Cadillac-rijders kunnen vertrouwen op degelijkheid en de vooruitstrevende technologie van het North-star-systeem. En het vermogen van de V8 met 32 kleppen. Dankzij veiligheidssystemen als StabiliTrak, tractiecontrole en de Continuously Road Sensing-ophanging houdt de bestuurder controle over de auto in moeilijke situaties. Deze systemen zijn standaard. Zoals u dat van een luxe auto zou mogen verwachten. Dat is geen keuze op voorhand.

Riva 's-Gravenhage nodigt u van harte uit voor een proefrit om kennis te maken met de 'American Dream'.

<http://www.cadillaceurope.com>

**Riva: De enige officiële
Chevrolet & Cadillac dealer
in de regio!**

**Binckhorstlaan 125, Den Haag
Telefoon (070) 381 0 381
Internet: www.cadillacdealer.nl
e-mail: riva@riva.nl**

Wie al bijna heel Amerika
heeft bezocht,
heeft nog niet alles gezien.
Ontdek het met United.

Amerika heeft ontelbare bezienswaardigheden. Daarom is het goed te weten dat United Airlines en United Express elke dag meer dan 3.350 binnenlandse vluchten uitvoeren. Via onze vijf grote knooppunten Chicago, Washington D.C., San Francisco, Los Angeles en Denver vliegen we u snel en efficiënt naar uw eindbestemming. Dus als u alles wilt zien wat Amerika te bieden heeft, kiest u United. Wij komen overal.

 UNITED
AIRLINES

A STAR ALLIANCE MEMBER